

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2004:103

DER WILLE ZUR MACHT

En analys av den editionsteoretiska striden om Friedrich
Nietzsches litterära kvarlåtenskap

David Brolin

© **Författaren/Författarna**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats – helt eller delvis – är förbjudet utan
medgivande av författaren/författarna

Svensk titel: Der Wille zur Macht. En analys av den editionsteoretiska striden om Friedrich Nietzsches litterära kvarlåtenskap

Engelsk titel: Der Wille zur Macht. A study of the editorial controversies regarding Friedrich Nietzsche's literary remains

Författare: David Brolin

Kollegium: Kollegium 3

Färdigställt: 2004

Handledare: Kasimir Zdanowski

Abstract
In my thesis I examine the editorial theory and practice of the Nietzsche-Archives. At the center of the academic debate we find the posthumous edition *Der Wille zur Macht*, firstly published 1901 as Friedrich Nietzsche's magnum opus. 1906 a new edition was published, which has been described by Nietzsche-scholars as "canonical". The editors – Elisabeth Förster-Nietzsche and Heinrich Köselitz – manipulated the literary remains of Friedrich Nietzsche. The Nietzsche-scholars interpret these textual corrections and interventions differently. Some scholars view these interventions as philologically, philosophically and politically damaging, while some value the same alterations as philosophically unimportant. Following the terminology of the textual critic D.C. Greetham I located a "Alexandrian" approach. This group accepts interventions. The other group is called "Pergamian" and regards any kind of editorial intervention as heresy.

Nyckelord: Verk, edition, editionsteori, ederingsprinciper, filologi, textkritik, Nachlass

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	4
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Disposition.....	6
1.3 Begreppsbestämningar.....	7
1.4 Teori och metod.....	8
1.5 Material och forskningsläge	10
2. EDITIONSTEORI	11
2.1 Verk, version och text	11
2.2 Ederingsprinciper.....	13
2.3 Intentionalismen	15
2.4 Textsociologin	16
3. NIETZSCHE-ARKIVET.....	22
3.1 Nietzsche-arkivets födelse	23
3.2 Weimar	25
4. DER WILLE ZUR MACHT	27
4.1 Tre editioner.....	28
4.2 "Huvudverk" eller fragment?	28
4.3 Texthistorik	30
4.4 Systematik eller manuskriptrogenhet?.....	33
4.5 Urval	38
4.6 Textmanipulationer	39
4.7 Textens reception eller intention?	42
4.8 Politik och ideologi i <i>Der Wille zur Macht</i>	44
5. SAMMANSTÄLLNING.....	50
5.1 Nietzsche-forskningens motsättningar.....	50
5.2 Nietzsche-forskningens ederingsprinciper.....	51
5.3 <i>Der Wille zur Macht</i> , kanon och den kritiska utgåvan	52
5.4 Verk och upphovsman.....	54
5.5 Ny forskning	56
5.6 Framtidsfilologi?	56
6. SAMMANFATTNING	58
7. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	60
BILAGA 1. Innehållsförteckning till <i>Der Wille zur Macht</i> (1911)	65
BILAGA 2. <i>Der Wille zur Macht</i> # 9/KGW VIII/2 10 [58].....	67

1. INLEDNING

Friedrich Nietzsche såg sig själv som en otidsenlig tänkare, men knappast någon annan filosof har varit så närvarande i den akademiska diskussionen som denne högst tidsenlige tyske tänkare. Nietzsche har fått något av en renässans, i vårt land liksom annorstädes. Avhandlingar skrivs, Nietzsches samlade verk ges ut på svenska och hans idéer diskuteras i tidningar och tidskrifter. Själv har jag sedan länge intresserat mig för Nietzsche och Nietzsche-receptionen.¹ Om man läser Nietzsche, tar del av biografierna över dennes liv och tänkande, så kan man knappast undvika att komma i kontakt med historien om hans syster, Elisabeth Förster-Nietzsche, en lika fascinerande gestalt som brodern. Där filosofen slutade tog hans syster vid. Hon skapade redan under broderns levnad ett Nietzsche-arkiv, en kontroversiell skapelse som ännu i våra dagar upprör vetenskapsmännens och Nietzsche-läsarnas sinnen. Omkring Förster-Nietzsche och Nietzsche-arkivets förehavanden har det först på senare tid växt fram en litteratur. Man kan i det fallet, trots gjorda landvinningar, tala om en forskning som ännu befinner sig i ett initialskede.

När jag börjat sondera forskningsfältet i fråga så upptäckte jag att bilden inte var entydig. Det fanns sprickor i muren, frågetecken. Det slog mig att framför mig låg ett vetenskapligt problem som skulle vara möjligt att undersöka inom vårt ämnes ramar. Problemet är ett verk, en edition, som tillskrivits Nietzsche men som också beskrivits som något av en förfalskning. Jag talar om den postumt utgivna *Der Wille zur Macht* ("Viljan till makt"). Om detta editionsfilologiska arbete, framsprunget ur en av Nietzsche-arkivets många Nietzsche-utgåvor, gäller Hegels ord: Att något är välkänt betyder inte nödvändigtvis att det är känt för att det är väl känt. Enligt min mening (och Walter Kaufmann – som jag lånat Hegels ord från)² tillhör *Der Wille zur Macht* denna kategori berömda och beryktade böcker, som ännu inte ägnats en avhandling, men som det stormat kring i det vetenskapliga samhället och som tillskrivits en kolossal betydelse för 1900-talets tänkande.

Min undersökning befinner sig i skärningspunkten mellan textkritik, editionsteori, litteratursociologi och filosofihistoria. Kopplingen till Biblioteks- och informationsvetenskap finns i litteratursociologin (det receptionshistoriska perspektivet) och bibliografin.

Tyngdpunkten inom B&I har länge vilat på informationsbegreppet. Inte sällan hänförs information till en immateriell och abstrakt kategori. Inom disciplinen B&I kan emellertid skönjas en nyorientering. Senare tids forskning har återuppväckt intresset för dokument och dokumentation. Enligt Bernd Frohmann är dokument ett mer fundamentalt begrepp än information.³ Dokument är basen för byggandet av en informationsfilosofi. Frohmann förordar ett skifte från informationsteorier till beskrivning av dokumentariska praktiker. Fokus flyttas från olika teorier om vad

¹ Se min artikel "Den gode europén". Om det svenska Nietzsche-mottagandet i *Häftan för kritiska studier* 2003, nr 3-4.

² Kaufmann, Walter, ed. (1968). Editor's Introduction. Friedrich Nietzsche. *The Will to Power*. Translated by Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale. New York: Vintage Books, s. xiii. "What is well-known is not necessarily known merely because it is well-known."

³ Frohmann, Bernd (2004). Documentation Redux. Prolegomenon to (Another) Philosophy of Information. *Library Trends*, s. 405.

information är för något, till praktiker och språkspel, och detta gör att vi enligt Frohmann bättre kan förstå hur dokument blir ”informativa”. I Frohmanns Wittgenstein-influerade analys framhävs, som ett slags historisk konkretisering, 1600- och 1700-talens vetenskapliga revolution. De naturvetenskapliga rön som då gjordes av Galileo Galilei, Robert Boyle m.fl. dokumenterades enligt en institutionaliserad litterär praktik. Den nya kunskap som vetenskapsmännen utvunnit ur sina naturstudier kunde bara framträda som en effekt av aristoteliska dokumentpraktiker, genom att uttryckas geometriskt och deduktivt.⁴ Frohmann tycks vara benägen att generalisera denna lärdom: Vetenskaplig information är beroende av kulturspecifika, historiskt bestämda och institutionellt disciplinerade dokumentpraktiker.

Min uppsats är inte centrerad kring dokument och information. Men den ”Redux” som Frohmann talar om inbegriper också en återkomst för historien och praktiken. Föreliggande studie har som en av sina ambitioner att ge ökad kunskap om bibliografiska och textkritiska begrepp som verk, text och edition och vad som händer då texter och verk transmittas (tolkas, förmedlas och ”revideras”), kunskaper som kan hjälpa till att skärpa biblioteks- och informationsvetarens blick för texters och böckers historicitet och oundvikliga hermeneutiska bundenhet.

De nya kunskaper som uppsatsen producerar kan vara till nytta för både bibliotekarier och biblioteks- och informationsvetare. Jag tror att min uppsats kan säga något om de krafter som formar våra föreställningar om filosofer och författare. I kampen om den rätta tolkningen och om vad som skall ingå i ”kanon” spelar editionerna en inte oväsentlig roll.⁵ En bibliotekarie kan ha nytta av den textkritiska diskussionen, inte minst den textsociologiska. Jag vill inte föregripa resultatet av min analys, men jag tror att slutsatserna kring *Der Wille zur Macht*-problematiken bör kunna vara användbara för en bibliotekarie. Han eller hon har ett intresse av att veta vad det är för slags bok som står på filosofihyllan. Vem är upphovsman till boken? Vad har den för historia? Några enkla svar finns inte, men kännedom om komplexiteten är ett steg i rätt riktning. En av lärdomarna – och det är en lärdom som harmonierar med annan textkritisk forskning – av denna uppsats är att vi måste överge tanken på en ”urtext” som bara väntar på att bli upptäckt och utgiven. Förlusten av den bibliografiska oskulden är resultatet av den skärpta teoretiska medvetenheten och av den textsociologiska och poststrukturalistiska intåget i textkritik och editionsteori. Med Jerome McGanns ord råder för närvarande ”textuell instabilitet”.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet är att beskriva och analysera Nietzsche-forskningens synpunkter på Nietzsche-arkivets editionsteoretiska verksamhet. Den vetenskapliga diskussionen är centrerad kring den i dag närmast mytomspunna utgåvan *Der Wille zur Macht*, vilken samtidigt beskrivits som både filologiskt korrupt och politiskt vinklad. De grundläggande frågeställningarna i anslutning till uppsatsens problematik är följande:

- Hur har forskarna beskrivit, analyserat och värderat *Der Wille zur Macht*?

⁴ Ibid., s. 400.

⁵ Min uppsats skall emellertid inte förstås som en studie i kanonbildning. Snarare är den en studie i olika försök till ”avkanonisering”, i det att jag analyserar textkritiska angrepp på en redan ”kanoniserad” utgåva.

- Vilka ederingsprinciper har av forskarna ansetts vägledande för Nietzsche-arkivets textutgivare i arbetet med att sammanställa och ge ut *Der Wille zur Macht*?
- Vad för slags olika ederingsprinciper kan man skönja i den vetenskapliga diskussionen, det vill säga, hos forskarna själva?
- Kan man hos forskarna identifiera olika filosofiska ståndpunkter vid sidan av de filologiska?

Samtliga frågeställningar relaterar till kapitel 4-6. Någon instrumentell resultatredovisning finns inte, snarare är det så att frågeställningarna bearbetas och belyses efterhand och indirekt i den löpande framställningen, för att på så vis gradvis närma mig ett svar. I kapitel 5 ges mer explicita svar på frågeställningarna. I "Sammanfattningen" försöker jag ge en kortfattad redogörelse för resultatet av min undersökning.

1.2 Disposition

Uppsatsens första kapitel (innehållande kort ämnespositionering, frågeställningar, teori och metod, begreppsbestämning och presentation av material och forskningsläge) är snart till ända. Det andra kapitlet behandlar editionsteori och textkritikens huvudlinjer. I det tredje kapitlet presenterar jag Nietzsche-arkivet. Arkivets utveckling följs, från begynnelsen på 1890-talet till 1900-talets första år. Den centrala aktören är Elisabeth Förster-Nietzsche, arkivgrundare och drivande kraft bakom insamlandet, ordnandet och publiceringen av kvarlåtenskapen. Det tredje kapitlet är deskriptivt och "värdeneutralt"; en arkiv-, publikations-, och- editionshistorisk översikt som är kronologiskt uppbyggd och introducerande till sin karaktär. Tanken är att ge läsaren en bild av den intellektuella miljön i och kring Nietzsche-arkivet och att omnämna de grundläggande redaktionella aktiviteterna och tvisterna. Förhoppningsvis gör en dylik introduktion det lättare att ta till sig "Slaget om Nietzsche" som inleds i kapitel fyra.

I uppsatsens fjärde kapitel ("Der Wille zur Macht") tas steget över till uppsatsens centrala problemområde. I detta kapitel analyseras striden kring utgåvan *Der Wille zur Macht*; en forskarstrid som pågått i drygt hundra år. Här ges en inblick i de vetenskapliga kontroverserna och de ståndpunkter som intagits. Kapitlet är uppsatsens teoretiska del. Med en från Nietzsche lånad terminologi kan man säga att den historiska skissen är "förhållen" till denna "huvudbyggnad". Det femte kapitlet ("Sammanställning") syftar till att fördjupa diskussionen kring vissa problemkomplex rörande textkritik, tolkning och (kritiska) editioner. Jag försöker strukturera forskningen efter textkritiska linjer och i korthet skissera en framtida forskningsuppgift. Jag för vidare ett resonemang om det digitala projektet HyperNietzsche, inte för att säga något nytt om detta, utan för att hypotetiskt peka på ett sätt att "lösa upp" några problem som uppsatsen avhandlat. Exemplet HyperNietzsche fyller vidare funktionen att ytterligare underbygga den tes som jag driver: att filologi i allmänhet, men kanske Nietzsche-filologin i synnerhet, är sammanvävd med, och underbestämd av, filosofiska idéer; i det senare fallet Nietzsche-tolkningar. I sammanfattningen presenteras resultatet av uppsatsen.

För att göra uppsatsen mer begriplig (och förhoppningsvis möjliggöra en *konkret* förståelse av den filologiska problematiken) har jag infogat ett appendix. Där återfinns bilagor med inscannade kopior på innehållsförteckningen till och aforismer ur *Der Wille zur Macht*, följt av "samma" textställen inscannade ur den senare editionen *Kritische Gesamtausgabe: Werke* (KGW). Som den analytiska bibliografin lärt oss, hänger bokens form (materialitet) och textuella innehåll samman; en del av detta går förlorat i medieöverföringen, men trots detta kan läsaren fortfarande "uppleva" något av texternas grafiska och typografiska utseende och jämföra deras varierande utseende i de två olika editionerna.

1.3 Begreppsbestämningar

I uppsatsen förekommer en del termer och begrepp med anknytning till textkritik och filosofi. Många av dessa kommer att förklaras medan framställningen fortskrider, men det finns ett centralt begrepp som redan i denna inledning bör preciseras. För att detta grundbegrepp inte skall förvirra läsaren skall jag tala om i vilken betydelse det används. Den inom Nietzsche-forskningen (dit forskningen om Nietzsche-arkivet hör) vedertagna tyska termen *Nachlass* används parallellt med kvarlåtenskap.⁶ *Nachlass* syftar på det som blir över vid en persons död.⁷ Exakt vad som skall inkluderas i begreppet *Nachlass* varierar; som arkivterm betyder det personarkiv och omfattar då *allt* efterlämnat material. Jag använder inte arkivtermen och därmed heller inte ett lika vitt begrepp. Noga räknat håller man sig inom Nietzsche-forskningen med två olika indelningar. Enligt en trängre definition ingår blott de kvarlämnade anteckningarna (hundratalet anteckningsböcker från åren 1870-1888) i *Nachlass*. Sedan har vi ett mer omfattande begrepp; det är det som tillämpas av mig. Jag ansluter mig till den definition som Wayne Klein ger: "[...] Nietzsches literary remains, that is, the book manuscripts, notebooks, drafts, fragments and lecture notes that remained unpublished at the time Nietzsche became incapacitated in January 1889 [...]"⁸ I definitionen av kvarlåtenskapen inkluderas då *hela* det opublicerade materialet, till vilket hör en, som citatet ur Klein ger vid handen, mängd olika typer av texter. Klein nämner anteckningsböcker och föreläsningsanteckningar. Vidare inkluderas material som Nietzsche inte hunnit med att publicera: handskrivna manuskript, inklusive de för publicering färdigställda – men ej ederade – verken.⁹

⁶ *Nachlass* förekommer i samband med tyskspråkiga författares litterära kvarlåtenskap. Se exempelvis Peter Cripps & Espen S. Ore, Elektronisk publicering av Wittgenstein's *Nachlass*. *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, nr 4, 1997.

⁷ Man kan naturligtvis, vilket R.J. Hollingdale och David Marc Hoffmann påpekar, invända mot talet om *Nachlass* under den period då Nietzsche fortfarande var vid liv. Följer man definitionen slaviskt blir det efterlämnade materialet *Nachlass* först 1900. Det är emellertid en invändning som inte spelar någon roll i litteraturen: Nietzsche sattes efter sjukdomens utbrott under förmyndarskap och miste rätten till sina skrifter.

⁸ Klein, Wayne (1997). Nietzsche's Apocryphia: *The Will to Power* and Contemporary Scholarship. Ingår i Klein, Wayne. *Nietzsche and the Promise of Philosophy*. New York: State University of New York Press, s. 181. - För vidare teoretiska resonemang om *Nachlass*-begreppets ställning i Nietzsche-forskningen, se t.ex. Fredrik Agell (2002) s. 250.

⁹ *Der Anti-Christ, Ecce Homo, Dionysos-Dithyramben* m.fl.

1.4 Teori och metod

Uppsatsen är en litteraturstudie och tillika en forskningsöversikt. Det metodologiska tillvägagångssättet består i att läsa och analysera befintlig litteratur rörande ett av mig avgränsat problemområde, en fördjupning i vetenskapligt material producerat av andra forskare. Materialet består av texter. Det är dessa texter som är mitt forskningsobjekt. Främst handlar det om vetenskapliga artiklar, men också avhandlingar, biografier och monografier. Utifrån mina kunskaper i ämnet har jag närmat mig uppgiften i syfte att identifiera vad forskningen haft att säga om de av mig uppställda frågeställningarna. Jag har sett det som angeläget att lyfta fram denna forskning (vilken jag valt ut och bedömt som relevant på grund av dess internationella genomslag i den vetenskapliga Nietzsche-forskningen), samt analysera och diskutera den för att däri finna mönster och teman.

Litteraturstudien och forskningsöversikten skall inte förväxlas med referat. När man genomför litteraturstudier läser man texterna i en specifik kontext och ett specifikt syfte. Sven G. Hartmans definition stämmer väl överens med metoden i föreliggande uppsats: "Författaren strukturerar sitt material utifrån sin problemställning, eller speciella arbetsuppgift, och tydliggör på så vis något i den behandlade litteraturen för sina läsare."¹⁰ Forskningsöversikten är i föreliggande uppsats systematiskt uppbyggd. Det är en konsekvens av att jag, med Hartmans ord, strukturerar materialet efter problem och delproblem. Min problem- och forskningsorienterade ansats skiljer sig delvis från den, i huvudsak, receptionshistoriska forskningen. I en mening skriver också jag en receptionshistoria eftersom jag behandlar hur *Der Wille zur Macht* mottagits, kommenterats och kritiserats. Men skillnaden mot många tidigare studier består här i att fokus är på *modern forskning*. "Modern" betyder här 1900-talets andra hälft. Betydelsefulla personer i receptions- och verkningshistoriska översikter (som de tyska filosoferna Alfred Beaumler, Martin Heidegger och Karl Löwith) är i föreliggande studie endast intressanta om forskarna refererar till, eller bygger sina argument på dessa. Måhända är jag den förste som tar ett samlat grepp på den samtida (och nära förflutna) forskningen på området. Min forskningsöversikt är inte begränsad till det tyska språkområdet. Jag har gett plats för anglosaxiska och svenska forskare. Här bör påpekas att jag håller mig med ett generöst vetenskaps- och forskningsbegrepp. Alla som omnämns i uppsatsen har inte bedrivit aktiv forskning om *Der Wille zur Macht*. De kommer från olika discipliner, men har alla ägnat sig åt Nietzsche-studier i en eller annan form: filosofihistoriskt, biografiskt etc. De medverkar i min rekonstruktion eftersom de haft värdefulla åsikter i frågan.

Det finns många olika lässtrategier. Några ord om vilken form av textanalys som här används skall därför nämnas. Jag rör jag mig inom den hermeneutiska traditionen. Hermeneutiken är en tolkningslära eller förklaringskonst och används inom både human- och samhällsvetenskaperna. De senare kan använda hermeneutiken i de fall då materialet är meningsbärande, såsom handlingar, yttranden och texter. Mitt "meningsfulla" material är texter. Vetenskapliga texter måste, som alla andra texter, tolkas. Carl Anders Säfström beskriver två läsarter som rätt väl svarar mot ambitionerna i föreliggande uppsats. Säfström skriver:

En text kan förstås, vara begriplig på två sätt: för det första kan vi förstå en text på dess

¹⁰ Hartman, Sven G (1993). *Handledning: Liten handbok för den som arbetar med projekt, specialarbeten eller rapporter*. 2. uppl. Linköping: Universitetet i Linköping. (Skapande vetande, rapport nr 17), s. 61.

egna premisser; vi förstår genom kultur, sammanhang, konvention textens meningsinnehåll. För det andra kan vi förstå en text på andra premisser än dess egna, dvs. texten placeras i ett annat sammanhang än det inom vilket den konventionellt skall förstås. Detta andra sammanhang kan t.ex. vara teorin eller perspektivet i de fall det rör sig om en vetenskaplig läsning eller ett annat språkspel än det inom vilket texten tagit form.¹¹

De två faserna kallar Säfström ”inläsning” respektive ”utläsning”. I den inläsande fasen görs texten bekant. Utläsningen innebär en rörelse från ”[...] textens villkor ut till det sammanhang i vilket man placerat texten; texten sätts i relation till perspektivet, teorin, förskjutningen.”¹² Vidare frågar man i den utläsande fasen inte efter textens intentioner, utan efter vad den utesluter eller tar för givet. Skiftet mellan de två läsarerna benämner Säfström ”tolkande läsning”. Det Säfström kallar ”inläsning” brukar ibland benämnas ”sympatiserande läsning”.¹³ Den läsning som då äger rum skall vara så gynnsam som möjligt för författaren. Förståelsen skall utgå från författarens intentioner. I den andra, ”utläsande” fasen går man bakom texten. Paul Ricoeur kallade den formen av läsning för ”misstankens hermeneutik”.¹⁴ Att uppdaga motsägelser kan vara ett exempel på en tillämpad misstankens hermeneutik.

Jag har försökt att kombinera och integrera de här två läsarerna, som sammantaget ger en ”tolkande läsning”, eller som sociologen Anthony Giddens säger, ”dubbel hermeneutik”.¹⁵ De följer inte schematiskt på varandra utan har vävts samman. Man kan emellertid, något förenklat, säga att kapitel 2 -3 bygger på en ”inläsning”. Målet har varit att låta forskarnas texter tala utifrån dess egna förutsättningar. I kapitel 4 framträder en mer utvecklad ”misstankens hermeneutik”. I en god forskningsöversikt bör också (vilket Hartman påpekar) ingå en kritisk värdering av tidigare forskning. Jag placerar texterna (forskarnas teoretiska ståndpunkter) i ett sammanhang som de konventionellt inte tolkas i. Den kontext som forskningen infogas i är teoretisk: textkritiken, den traditionella intentionella, likväl som ny textsociologisk forskning om textkritikens och den kritiska utgåvans kulturella och värderingsmässiga beroenden. Nietzsche-filologins – och övriga forskares – dolda förutsättningar eller uteslutningar diskuteras i ljuset av denna forskningslitteratur, denna kontext.

Det kritiska momentet finns också i jämförelser mellan olika forskningsresultat. Dylåka jämförelser, eller samläsningar av forskartexter, kan väcka ett antal frågor. Var ligger styrkan och vilka är sva gheterna i forskningen? Finns det ouppmärksammade infallsvinklar eller luckor hos den forskning som bedrivits på området? I uppsatsen ställer jag slutligen frågan om vad som *inte* utforskats (textens uteslutningar) men som kan bedömas som väsentliga problem och där ny forskning efterlyses.

¹¹ Säfström, Carl Anders (1999). Att förskjuta perspektiv: Läsning som omvänd hermeneutik. Ingår i Säfström, Carl Anders & Östman, Leif, eds. *Textanalys: Introduktion till syftesrelaterad kritik*. Lund: Studentlitteratur, s. 241.

¹² Ibid., s. 242.

¹³ Olausson, Lennart (1994). Från text till text: Om idéanalys, förklaringar och beskrivningar i idéhistoria. Ingår i Olausson, Lennart, ed. *Idéhistoriens egenart: Teori- och metodfrågor inom idéhistorien*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, s. 17.

¹⁴ Ibid. Till ”misstankens hermeneutiker” räknade Paul Ricoeur Karl Marx, Friedrich Nietzsche och Sigmund Freud.

¹⁵ Gilje, Nils & Grimen, Harold (1992). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos, s. 181.

1.5 Material och forskningsläge

Litteraturen om Friedrich Nietzsches liv och tänkande är närmast oöverskådlig; det rör sig om tusentals titlar. Detta skall jämföras med forskningen om Nietzsche-arkivet som först på senare år tagit fart. Fram till 1990-talet fanns egentligen bara studier som *indirekt* behandlade arkivet. Denna kan indelas i två kategorier: biografiska verk och textkritiska uppsatser. Till den första kategorin räknas levnadsteckningar över såväl Friedrich Nietzsche som Elisabeth Förster-Nietzsche. I Curt Paul Janz *Friedrich Nietzsche. Biographie in drei Bänden* (1979) avhandlas arkivet (fram till Nietzsches död 1900) i den tredje avslutande delen. Biografierna över systemen är få till antalet. Standarverket är H. F. Peters *Zarathustra's Sister*, vars andra häftet ger en del arkivhistoria. Det verkliga standardverket är dock David Marc Hoffmans *Zur Geschichte des Nietzsche-Archivs* (1991), ett arbete som följts upp i nya studier. Hoffman är ovärderlig bl.a. för att han som förste forskare skrev en "krönika" över Nietzsche-arkivet: läsaren kan kronologiskt följa händelseförloppet från arkivgrundandet till aktiviteterna efter Berlinmurens fall. Han publicerade i *Zur Geschichte des Nietzsche-Archivs* också relevanta historiska dokument, arkivfynd och svåråtkomliga handskrifter, för den som studerar arkivet. Dessutom avslutas studien med en omfattande bibliografi.

Den andra kategorin av forskningslitteratur ger ökade detaljkunskaper om arkivet och då i första hand dess editionspraxis med betoning på manipulationer och förfälskningar. Ur den filologiskt/textkritiskt orienterade litteraturen bör nämnas Karl Schlechtas och Mazzino Montinaris inflytelserika kommentarer och artiklar, exempelvis Schlechtas *Philologischer Nachbericht* i tredje delen av *Friedrich Nietzsche. Werke in drei Bänder* (1956) och Montinaris "Nietzsche's Unpublished Writings from 1885 to 1888; or, Textual Criticism and the Will to Power" (1975; 2003). Ett djuplodande svenskt bidrag till diskussionen om kvarlåtenskapen och *Der Wille zur Macht* är Fredrik Agells "Appendix. Textkritisk kommentar till Nietzsches verk" i *Frågan efter livets mening. Kunskap och konst i Nietzsches tänkande* (2002).

En del av den litteratur som jag använt är på tyska språket. Många citat är tagna ur dessa verk. De tyska citaten har jag översatt till svenska och placerat i den löpande texten. Originalcitaten återfinns i fotnoterna. I de fall då tyska citat (exempelvis av Nietzsche) återges på engelska av anglosaxiska forskare, har jag valt att behålla citaten i engelsk översättning. Nietzsche vill man helst inte läsa på engelska, det ser illa ut (det medges), men viktigare än att vara Nietzsche "trogen" är troheten mot de texter och de författare som jag behandlar. Att översätta också dessa citat till svenska (eller ersätta dem med det tyska originalet) skulle kunna leda till förvirring och eventuella missförstånd. Det är forskarnas ståndpunkter och argument jag vill åt. Då krävs att man också "representerar", eller återger, deras idéer så korrekt som möjligt – också vad gäller formen.

2. EDITIONSTEORI

Textkritiken (*textual criticism*) är en vetenskap vars rötter kan spåras bakåt till antiken. Textkritikens uppgift och dess centrala begrepp är omstridda, liksom själva ordet textkritik. Somliga ser textkritiken som en underavdelning till edering, eller rentav synonymt med edering, medan andra betraktar den som en egen vetenskap. Trots alla skiljaktigheter finns det något som kan kallas textkritikens elementa. Den alltså dominerande, och tillika traditionella, uppfattningen om textkritikens teoretiska och praktiska uppgifter möter man i översiktsverk och uppslagsböcker. Sten Malmström och Sture Allén ger följande ”traditionella” definition av textkritiken: ”Att framställa en ’riktig’, autentisk text är *textkritikens* uppgift.”¹⁶ Det textkritiska arbetet består i att spåra upp olika språkliga fel (korruptel) och att rätta (emendera) dessa, en förberedelse för tolkningen av det litterära verket. Textkritikens mål är enligt detta synsätt den ederade texten. Oavsett om man ser textkritikens slutmål i den kritiska utgåvan eller inte, så ingår i textkritikerns arbete ett studium av texter och dess historia i syftet att analysera relationer och textuella variationer mellan olika versioner av ett verk.

En vetenskap som gränsar till textkritiken är bibliografin. Ofta sätts bibliografi i samband med bibliografiska förteckningar. Så sker inte minst i vårt land. Bibliografi som vetenskap, lärdomsdisciplin, är mindre bekant. Men i anglosaxisk textkritik intar bibliografin en framträdande roll.¹⁷ Man brukar säga att den är en del av bokvetenskapen. Bibliografin kan indelas i olika grenar. Närmast textkritiken kommer den analytiska bibliografin som studerar böcker och texter som fysiska föremål. Bibliografens intresse rör papper, sättning och tryck, kort sagt dokumentets form. Till bibliografiska fakta hör den grafiska formgivningen: typografi, radlängd, papperskvalitet osv. Bibliografin kan ses som en strikt formell och teknisk vetenskap, men också som undersökande symboliska innebörder i de materiella detaljerna. Layout och typografi kan enligt den senare riktningen säga något om tiden boken gavs ut i.

I den textkritiska verktygslådan finner man många problematiska och vetenskapligt omstridda begrepp. Ovan gavs prov på några: variationer, versioner och verk. Några av dessa skall jag ta upp till diskussion. Urvalet är styrt av uppsatsens editionsteoretiska och textkritiska diskussion. Somliga av dessa termer och begrepp är mycket komplexa och svårfångade och tolkas olika beroende på vilken vetenskap man vänder sig till och vilken litterär eller filosofisk tankeriktning man tillhör. Här är inte ambitionen att försöka ge entydiga svar utan att preliminärt spåra *textkritiska* innebörder till termer som verk och version. De två mest grundläggande begreppen – i alla fall i föreliggande uppsats – är ”verk” och ”intention”. Därför skall de ägnas störst uppmärksamhet. Först några ord om verkbegreppet.

2.1 Verk, version och text

Om vad som konstituerar ett verk, dess ontologiska status, finns åtskilligt skrivit. Problemet är här att varje akademisk disciplin har sin definition. Ett verk kan

¹⁶ Malmström, Sten & Allén, Sture (1970). Textkritik och textkommentar. Ingår i Gustafsson, Lars, ed. *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, s. 17.

¹⁷ Svedjedal (1991) s. 45.

bestämmas juridiskt, men också litteraturvetenskapligt, filosofiskt och estetiskt; och inte nog med det, inom varje enskild disciplin (inklusive den textkritiska och bibliografiska) laborerar man därtill med olika definitioner och betydelser. Enligt G. Thomas Tanselle är det litterära verket en icke-materialistisk entitet. Verket är åtskilt från texten.¹⁸ I Vigdis Ystads definition betonas alltså verkets "abstrakta" sida i kontrast till texten: "Begreppet verk er betegnelse for en abstrakt størrelse, forskjellig fra fysisk tekst."¹⁹ Här finns en skillnad mot exempelvis litteraturvetenskapens textbegrepp. Inte minst den postmodernt influerade litteraturvetenskapen arbetar med ett textbegrepp som är överordnat verket. Det författaren skapar är en text, medan verket tillförs utifrån, av tryckare och publik. För textkritikern och den analytiske bibliografen gäller det motsatta: verket är det primära, och sekundärt representerat i text.²⁰ Litteraturvetaren tenderar att förstå texten som en meningsbärande entitet oberoende av den grafiska formen; textkritikern bestämmer texten bibliografiskt.²¹ "Verket är den immateriella, förmediala skapelsen. Det existerar bara som referens. Texten är det materialiserade men instabila verket.", skriver Per S. Ridderstad.²² Den svenske bibliografen Rolf DuRietz framför uppfattningen att verk är abstrakta och immateriella, men ser även texten som en abstraktion. Dock håller sig DuRietz med begreppet "materiell text" för att förklara textens fysiska existens: bläcket, tryckfärgen etc.²³

Andra textkritiker har inte velat gå med på den "platonska" och idealistiska verkuppfattningen och dikotomin verk-text. Jerome J. McGann invänder mot Tanselle att de bibliografiska koderna (rumsliga arrangemang, format, typografiska möjligheter etc.) ingår i definitionen av verket. Materialiteten är en del av verkets ontologi. Verket igenkänns blott genom dess materiella existenssätt.²⁴

I Richard P. Smiraglias *The Nature of "A Work"* behandlas verkproblematiken ur ett tvärvetenskapligt perspektiv. Syftet är att försöka reda ut den terminologiska förvirring som präglar biblioteks- och informationsvetenskapens (läs: katalogisering och bibliografisk kontroll) syn på verk. Smiraglia analyserar verk bibliografiskt, men också lingvistiskt, filosofiskt och socialt. Verk är en dikotom och tvetydig kategori. Detta betyder att verkbegreppet innefattar både abstrakta och materiella egenskaper, vilket i sin tur är en följd av dess föränderliga natur och sociala roll i den mänskliga kulturen. Verk äger ett abstrakt idéinnehåll, men realiseras konkret i text. Text kan å sin sida definieras som en sekvens av symboler som representerar och kommunicerar verket.²⁵ Ur kunskapsorganisationens perspektiv kan verk definieras som en bibliografisk entitet i en bibliografisk familj. Exempel på bibliografiska entiteter är romaner och

¹⁸ Greetham, D.C. (1999). *Theories of the Text*. New York: Oxford University Press, s. 44

¹⁹ Ystad, Vigdis (1999). Den tidlige Ibsen – en eller flere grunntekster? Ingår i Burman, Lars & Ståhle Sjönell, Barbro, eds. *Vid texternas vägsål. Textkritiska uppsatser. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 16-18 oktober 1998*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, s. 48.

²⁰ Dahlström, Mats (2000). Fejkat: verkförfalskning och digitalisering. *Ikoner*, vol 3, s. 4f.

<http://www.adm.hb.se/personal/mad/fejkat.htm> [2004-09-10]

²¹ Ridderstad, Per S. (2003). Hur dokumenteras ett dokument? Om kravspecifikationer för materiell bibliografi och immateriell textkritik. Ingår i Forssell, Pia & Knapas, ed. Rainer. *Varianter och bibliografisk beskrivning. Bidrag till en konferens anordnad av Nordsikt Nätverk för Editionsfilologer 4-6 oktober 2002*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 115-116.

²² Ibid., 116.

²³ DuRietz, Rolf E. (1999). *Den tryckta skriften: Termer och begrepp*. Uppsala: Dahlia Books, s. 53-54.

²⁴ Greetham, s. 45f.

²⁵ Smiraglia (2001). *The Nature of "A Work": Implications for the Organization of Knowledge*. London: Scarecrow Press, Inc, s. 38.

avhandlingar. En bibliografisk familj utgörs av relationen mellan verk som härrör ur ett gemensamt första verk, men som i vissa avseenden skiljer sig från föregångaren: "[...] derivative bibliographic relationships exist between any new conception of a work and its original source (the progenitor)."²⁶ Smiraglias grundtes är, vilket påpekades ovan, att den bibliografiska entiteten "verk" är föränderlig, social och kulturspecifik. Verk tenderar att genomgå transformationer där såväl idéinnehåll som semantiskt innehåll kan förändras. Smiraglia använder termerna "derivat" och "mutation" för att begreppsliggöra verkens evolutionära sida.²⁷ Bibeln är ett exempel, bland många, på hur ett inflytelserikt och högt värderat verk muteras i det oändliga. Generationer av mutationer kan enligt Smiraglia samexistera i ett bibliografiskt återvinningssystem. Till mutationer räknas översättningar av verk, adaptationer och framföranden (pjäser, filmer etc.) baserade på ett verk.²⁸ Tendensen att genomgå omvandlingar över tid kopplar Smiraglia till den omgivande kulturen. När verket blir publikt och populärt och tas upp i en akademisk kanon påbörjas dess förändringsprocess. Det är kulturen (receptionen och interpretationen) som ger verket dess mening och innehåll och driver fram förändringen: "The more embraced the work is, the more likely it will change."²⁹

Så till termen version, vilken hänger samman med verkbegreppet. Ett verk är sällan statistiskt, det kan manifesteras sig på flera olika sätt. Detta resulterar i ett flertal versioner av ett verk. Version kan alltså kortfattat definieras som varje tänkbar form som ett verk kan existera eller framföras i. Emellertid bör inte smärre textvariationer räknas som versioner. Rolf du Rietz skriver att det bibliografiska versionsbegreppet kräver en radikal textvariation: "Termen bör beteckna enbart stora och genomgripande variationsformer av ett verk, såsom en översättning till ett annats språk, [...] ett sammandrag, eller ett innehållsligt genomgripande omarbetning, omredigering eller omskrivning."³⁰

2.2 Ederingsprinciper

Textutgivaren står i en valsituation. Vilka principer skall han följa? Vilken text skall han välja? Det finns två editionsfilologiska ideal, vilka har en lång historia, och om vilka det har stått en hård kamp.³¹ Mats Dahlström refererar till en distinktion hos D. C. Greetham. Valet står mellan "Alexandrian" och "Pergamian". De gamla antika biblioteken i Alexandria och Pergamon gav ut texter, men metoderna och teorierna man följde var olika. Skillnaden mellan de två beskrivs så här av Dahlström:

The former accepts and even presupposes intervention and corrections, laying the ground for eclectic editing, while to the latter interventions and corrections are theoretically awkward (and even come close to heresy), making way for the school of facsimile and best-text editing.³²

²⁶ Smiraglia, s. 75.

²⁷ Ibid., s. 75-76, 106. – "Derivative, "mutation".

²⁸ Ibid., s. – Smiraglia definierar en adaption ("adaption") som ett modifierat verk, t.ex. ett libretto.

²⁹ Ibid., s. 119.

³⁰ DuRietz, Rolf E. (1999). *Den tryckta skriften: Termer och begrepp*. Uppsala: Dahlia Books, s.36.

³¹ Den textkritiska terminologin varierar från författare till författare. Jag använder uttrycket "ederingsprinciper", medan andra talar om "utgivningsprinciper" eller "redigeringsprinciper". Jag kan dock inte se att den terminologiska mångfalden skulle motsvara någon mångfald av betydelser.

³² Dahlström, Mats (2004). How Reproductive is a Scholarly Edition? *Literary & Linguistic Computing*, s. 9.

<http://www.adm.hb.se/personal/mad/llc.htm> [2004-08-25]

Att intervensera eller inte intervensera – det är frågan. Filologerna i Alexandria accepterade ingrepp, korrigeringar och sammanförande av textvarianter och är således föregångare till den moderna eklektiska ederingen. Enligt Inge Jonsson föregriper också den alexandrinska metoden konjekturalkritiken: ”Huvudsyftet med den framväxande textkritiken var att upptäcka interpoleringar och rensa ut dem, men även att ersätta supponerade felaktigheter med vad utgivarna ansåg vara den av författaren avsedda formuleringen. Det som senare kom att kallas konjekturalkritik har sålunda även sitt ursprung i lärdomens Alexandria.”³³ Konjekturer är ingrepp i textversionen och bygger på textutgivarens tolkningar eller ”gissningar”. Inge Jonsson tar upp ett extremt fall av konjekturalkritik, Richard Bentleys (1662-1742) textkritiska behandling av John Miltons *Paradise Lost* (1667). Milton var blind och därför hade utgivare och skrivare korrumerat hans text, antog Bentley. Filologens uppgift blev i den situationen att återställa texten som författaren, i det här fallet Milton, avsåg att den skulle se ut. Bentley gjorde 800 ändringar i eposet, och flera av dessa var snarare ”omtolkningar” än vanlig textkritik.³⁴

Pergamon-skolan motsatte sig dylika ingrepp och betraktade sådan textkritisk praktik som en form av ”förräderi”. I Pergamons bibliotek höll man på principen att bokstavstroget följa en version av texten. Endast rättelser kunde tillåtas.³⁵ En sen avläggare till Pergamons filologer finner man i det Svenska Vitterhetssamfundets ederingsprinciper i början av 1900-talet: ”Den text som följes vid utgivningen skall avtryckas bokstavstroget, med undantag av uppenbara skriv- eller tryckfel, som rättas, men i varje fall anmärkas i kommentaren.”³⁶ Metoden bestod i att välja en ”bästa text” (*best-text*) som man sedan följde rigoröst. Barbro Ståhle Sjönell beskriver skillnaden mellan ederingsprinciperna: ”Det var alltså inte frågan om att skapa eklektiska eller kontaminerade texter, där varianter från andra versioner införs i en vald bastext.”³⁷ Idén om en ”bästa-text” kom att kopplas till positivismen och tron på att det var möjligt att representera ett verk ”objektivt”, utan inblandning och utan emendationer.

Inom eklektisk edering fick utgivaren en större roll. Det var Walter Greg som sin banbrytande uppsats ”The Rationale of Copy-Text” (1950) utvecklade teorin om copy-text, vilken sent omsider kom till Sverige och översattes till ”bastext”. Den text som läggs till grund för editionen kallas i regel ”bastext” (eller ”huvudtext”). Svedjedal förklarar begreppets innebörd: ”Bastext är den text i en viss version av verket som utgivaren i allmänhet följer och vars varianter han eller hon väljer om inte starka skäl talar för annat.”³⁸ Gregs teori fastslog inte vilken version som skulle väljas, den gällde val av varianter och gav råd om hur arbetet skulle gå till när valet väl var gjort.³⁹ Bastext-teorin ingår i den eklektiska ederingen. Detta betyder att man inte alltid följer

³³ Jonsson, Inge (1991). Text och textkritik. Ingår i Ingår i Ståhle Sjönell, Barbro, ed. *Textkritik: Teori och praktik vid edering av litterära texter. Föredrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10-11 september 1990*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, s. 31.

³⁴ *Ibid.*, s. 38-39. Jonsson skriver att Bentleys konjekturer förändrar ”atmosfären” i Miltons paradiset, från ”tragik” till ”hurtigt marscherande”.

³⁵ Ståhle Sjönell, Barbro (1999). Svenska Vitterhetssamfundets grundregel och dess undantag. Ingår i Burman, Lars & Ståhle Sjönell, Barbro, eds. *Vid texternas vägskäl. Textkritiska uppsatser. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 16-18 oktober 1998*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, s. 13-14.

³⁶ Citat efter Ståhle Sjönell, s. 12.

³⁷ *Ibid.*, s. 13.

³⁸ Svedjedal (1999) s. 31.

³⁹ Greg införde termerna *accidentalier* (stavning och interpunktion) och *substantieller* (ordval).

verket skall ha en viss betydelse och form; III) *Finala* intentioner (författarens mål att åstadkomma saker med verket, exempelvis tjäna pengar.⁴⁵

Tanselle hävdar att intentionen inte kan jämföras med explicita uttalanden hos författaren, uttalanden där denne förklarar sina motiv, mål och sin mening. Intentionen gällande författarens önskemål om publicering eller ej är skild från intentionen i verket. Intentionen följer man i själva skrivakten, vad Tanselle kallar författarens *aktiva* intentioner. Därmed är inte saken avgjord. Skrivakten uppvisar flera intentioner. Enligt Tanselle bör textkritikern enbart följa författarens *aktiva* intentioner: Vilket ordval, interpunktion och stavning ville författaren ha? Här måste man som textutgivare göra en boskillnad mellan författarens ändringar (i manuskript o.dyl.) och de ändringar som andra gjort. I det första fallet är det auktoriserade ändringar, i det senare oauktorisera-⁴⁶ De enda *externa* ändringar (av förläggare, sättnings- och avskrivare) som kan godkännas är när man rättat skriv- och stavfel. Ändringar av den typen ändrar inte författarintentionen. Dock visar det sig att även andra förändringar i texten kan godkännas. Textutgivaren kan exempelvis acceptera ändringar av utomstående om författaren givit sitt *aktiva* samtycke till dessa. Ett passivt accepterande av ingrepp ändrar dock inte de aktiva intentionerna.

2.4 Textsociologin

Trots att filologin förändrats och ersatts av modern nyfilologi lever ännu dess teoretiska grundval kvar. Denna grundval är tron på författarens vilja. Principen om författarintentionen är ännu synlig i editionsfilologin. Den intentionella textkritiken är inte oproblematisk. Dess ambition att nå fram till författarens verkliga intentioner och att skapa en ”ren” och ”obesmittad” text har mött kritik från postmodernt influerad filologi, liksom från sociologiskt inriktad textkritik. Den textsociologiska vändningen signalerade ett uppbrott från en diskurs som länge varit rådande i anglosaxisk textutgivning. I centrum stod W. Gregs idéer kring copy-text.⁴⁷ Problemet med intentionalismen enligt textsociologin är att den inte tar hänsyn till under vilka villkor moderna författare arbetar. Man höll fast vid principer som tillämpats vid edering av äldre författarskap, i första hand William Shakespeare och 1500- och 1600-talens elizabethanska dramatik. Renässansens textsituation var dock speciell, eftersom manuskript saknades. Greg m.fl. utgick från att texterna hade korrupperats av avskrivare och sättnings- och detta krävde att man återgick till författarnas manuskript. Jerome J. McGann, med bakgrund i romantiken och edering av Byrons diktverk, utvecklade i *A Critique of Modern Textual Criticism* (1983) en historisk tolkningslära som involverade en nytolkning av den litterära produktionen. Författaren ingår, tillsammans med en rad andra aktörer, i en social process vars slutprodukt, det litterära verket, inte är kontaminerat: det är en social skapelse.⁴⁸

McGanns idéer har anammats av många textkritiker och litteraturvetare. Inom nyfilologin finns idéer som starkt erinrar om den litteraturvetenskapliga textsociologin.

⁴⁵ Svedjedal (1991) s. 51. - De tre olika intentionerna är enligt Svedjedal hämtade från Michael Hancher.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Svedjedal, Johan (1999). Åter till bastexten. Ingår i Burman, Lars & Ståhle Sjönell, Barbro, eds. *Vid texternas vägskäl. Textkritiska uppsatser. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 16-18 oktober 1998*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, s. 26.

⁴⁸ Svedjedal (1991) s. 59f. - ”Social text” är ett begrepp hos McGann.

Nyfilologen Johnny Kondrups uttåkade syfte är att "misstänkliggöra" intentionalismen.⁴⁹ Editionsfilologerna går från förstategycket till manuskripten för att finna en "ren" och "obesmittad" intention. Det är ett chanslöst företag att försöka finna författarens intention bakom "främmande ingrepp".

Generelt forgrener eller fortaber forfatterens intention sig i et net, ikke blot af manifeste fremmende indgreb, men også af advarser eller gode råd, henstillinger, forventninger – og forfatterens foruddiskontering af alt dette i et uigennemskueligt dyb af selvcensur.⁵⁰

Författarintentionen förlorar sig ett socialt nät, i ett samspel och ett samarbete med sekreterare, förläggare, korrekturläsare och sättnare. Att i den komplicerade sociala och litterära processen isolera författarens egen text kan i undantagsfall göras, men i många fall är det omöjligt.⁵¹ Man talar från editionsfilologiskt ("intentionalistiskt") håll om de förvanskningar som påbörjas vid tryckningen av verket, men glömmar att verket ofta blir till i samarbete mellan författaren och ovan nämnda personer ur författarens litterära krets. Ett deltagande och ingripande som författaren räknar med:

Samarbejdets produkt är den trykte tekst, som naturligtvis i det store og hele er bestemt af forfatterens intention, men denne intention har oløseligt forbundet sig med et net af mere eller mindre krydsende "hjelp-intentioner".⁵²

Kondrup illustrerar sitt resonemang med hänvisning till Sören Kierkegaards *Enten-Eller* (1843). Tillblivelsen av detta verk involverade förutom Kierkegaard själv en sekreterare, sättnare och korrekturläsare. Svedjedal ger ett par exempel ur den svenska litteraturhistorien på hur samarbetet och påverkan från förläggare kan se ut. Gustaf Frödings debut som poet föranleddes av en lek med olika titlar på diktsamlingen, bl.a. *Lappskojs* och *Dragspel och guitarr*. Bonniers fastnade för den senare titeln men uppmanade Fröding att förklara den. Därefter svarade Fröding att han följt förlagets råd och ändrat titel till *Guitarr och dragharmonika*. Svedjedal kommenterar: "En av Frödings mest kända dikter är med andra ord tillkommen som beställningsverk."⁵³ Det visar sig alltså att förlagens bedömningar och inflytande påverkar författarnas skapandeprocess och ändrar de programmatiska, finala och aktiva intentionerna.⁵⁴

Utifrån uppfattningen av den litterära tillblivelsen, föreställningen av den tryckta texten som en produkt av samarbete, och i förlängningen av flera intentioner, kan textsociologin (även kallad social textkritik) avfärda intentionalismen som en romantisering av litteraturens tillblivelsevillkor. Jerome J. McGann lokaliserar problemet i en konstnärsuppfattning som framhäver författarens originalitet och autonomi till den grad att den litterära skapandeprocessen vanställs. Kondrup ser det romantiska synsättet som en produkt av 1800-talets hermeneutik, utformad av Friedrich Schleiermacher och Wilhelm Dilthey. Deras tanke var att uttolkaren kunde övervinna det historiska avståndet och leva sig in i den främmande värld som var författarens. Med

⁴⁹ Kondrup, Johnny (1999). Hvem tillhører teksten? Ingår i Burman, Lars & Ståhle Sjönell, Barbro, eds. *Vid texternas vägsål. Textkritiska uppsatser. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 16-18 oktober 1998*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, s. 70

⁵⁰ Ibid., s. 78.

⁵¹ Ibid. - Kondrup nämner, som ett slags undantag, avslöjandet av förläggarens ingrepp i Strindbergs *Fröken Julie*. Se vidare Gunnar Ollén "Hur identifierades förläggarens ingrepp i Strindbergs manuskript till *Fröken Julie*?" i *Textkritik* (1991).

⁵² Ibid., s. 79.

⁵³ Svedjedal (1991) s. 56-57.

⁵⁴ Ibid., s. 58.

hermeneutikens idé korresponderar den filologiska idén att man bakom det tryckta verket kan finna författarens verkliga intention. Kondrup ser detta som illusoriska idéer.

Redan den moderna 1900-talshermeneutiken, med Hans-Georg Gadamer i spetsen, påtalade att det inte går att bortse från verkningshistorien. Saker och ting förmedlas alltid, också litterära produkter. När de möter uttolkarna är de redan uttolkade. Till verkningshistorien hör bokproduktionen och tryckningen:

For en forfatter på bogproduktionens vilkår er virkningshistorien altovervejende knyttet til de trykte værker. Det er dem, der – inklusive alle modifikationer fra sekretærer, sættere, korrekturlæsere, forlæggere osv. – bærer forfatterskabet ud til kritikere, læsere og fortolkere.⁵⁵

Författarskapet förmedlas till publiken via tryckningen. Det är i samspelet med omgivningen som litteratur blir till. Textsociologen McGann ser bok- och förlagsvärlden som medskapare av verket; det litterära verket skall därför definieras som socialt snarare än personligt-psykologiskt.⁵⁶

Textsociologerna vill återge texten så som den såg ut när den mötte publiken. De kommer därför ofta att förorda den första editionen som bastext. Men det är ingen regel som de formulerat. McGann kan ibland tänka sig att följa författarmanuskriptet.

Konflikten mellan intentionalister som Tanselle och textsociologer som MacGann rör i stor utsträckning synen på förläggaringreppen. I sin bedömning av förläggarnas bearbetning av författarnas manuskript följer man två olika principer:

Tanselles rättesnöre är att en utgivare bara kan inkludera förlagsändringar om det är alldeles klart att författaren helhjärtat godtagit dem. McGann tycks dock vända på principen: en utgivare bör i allmänhet inkludera förlagsändringar, bara med undantag för de fall då man har klara belegg för att författaren motsatt sig dem. För Tanselle är förlaget skyldigt till författaren har friat det; för McGann är förlaget oskyldigt tills författaren har fällt det.⁵⁷

2.5 Textkritik, tolkning och ideologi

Textkritiken liknas av Johan Svedjedal vid ett teleskop som låter oss se historien. Detta instrument förblir emellertid blint tills ett tolkande öga sätts mot det. Filologin är en tolkande verksamhet. Enligt den romantiske 1800-tals-filologen Friedrich Schlegel var kritik och hermeneutik en enhet: ”Hermeneutik och kritik är absolut oskiljaktiga till sitt väsen, även om de i utövande eller framställning kan skiljas åt.”⁵⁸ Om man inte *förstår* den äkta texten så är den inte till någon hjälp. För Schlegel var därför filologin en del av *konstläran*. Den filologiska vetenskapen uppfattad som konst betydde just att man som filolog ägde en filosofisk och hermeneutisk medvetenhet. Även hos en modern textkritiker som Tanselle möter man åsikten att textkritiken rymmer tolkningsuppgifter, i det att textkritikern försöker begripa textens *mening*.

⁵⁵ Kondrup, s. 80.

⁵⁶ Svedjedal (1991) s. 60.

⁵⁷ Ibid, s. 61.

⁵⁸ Citat efter Henrikson, Paula (2002). Kampen om litteraturhistorien. Romantikerna som filologer. Ingår i Burman, Lars & Sjönell, Ståhle, eds. *Text och tradition: om textedering och kanonbildning: bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt nätverk för editionsfilologer, 12 oktober 2001*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, s. 45.

I samtida svensk och internationell textkritik och editionsfilologisk forskning uppmärksammas den filologiska och utgivningspraktiska verksamhetens kulturella, historiska och ideologiska bundenhet. Paula Henrikson driver tesen att all textkritik och utgivning sammanhänger med tolkning, normer och värderingar. Hon skriver att sida vid sida med textkritikens hedervärda och ödmjuka uppdrag att låta texten själv tala, löper en litteraturideologisk och polemisk ådra. ”Om filologin inte är en hjälpvetenskap, utan en vetenskap i egen rätt, innebär det också att den styrs av normer, värderingar och intressen, som förtjänar att formuleras.”⁵⁹ Hon skriver att ”[...] textutgivaren kan och får inte tro sig arbeta bortom tolkningen, i ett teorifritt reservat.”⁶⁰ Redan själva förekomsten av en utgåva är en hermeneutisk handling. Varje ny utgåva är resultatet av ett ”brott i förståelsen”.⁶¹ Utgivaren försöker ”aktualisera” en text genom att överbrygga gapet mellan publiken och den historiska texten. Utgåvor är att betrakta som litteraturideologiskt betingade och fungerar som ett slags polemiska debattinlägg, skriver Henrikson apropå de svenska romantikernas utgivningspraxis under tidigt 1800-tal. Ofta är detta en tillgång, men det finns också avskräckande exempel på censur och styrning.

Den svenska skönlitterära editionshistorien ger prov på textutgivning där normer, värderingar och litteraturideologiska hänsyn spelat in. Många svenska editionsfilologer och textutgivare har undersökt detta. Henrikson visar hur romantikens textutgivning tjänade ändamålet att retroaktivt etablera den romantiska litteraturen. Syftet var att skapa klassiker av hittills okända författare. De svenska romantikernas stora projekt med att ge ut samlade verk av författare som Erik Johan Stagnelius förde med sig diskussioner med moraliska och religiösa förtecken. Lorenzo Hammarsköld var utgivare till Stagnelius *Samlade skrifter* som kom ut 1826. Utgåvan mötte kritik. Kritikerna ansåg att Hammarsköld skulle låtit bli att ta med ofullbordade arbeten och moraliskt tvivelaktigt material; som exempel på det senare pekade man på *Bacchanterna* och *Riddaretornet*. Ett bättre alternativ hade varit en sovrad edition. Utgivarens uppgift var, enligt den gamla nationella kulturtraditionen, att framhäva diktarens storhet, fortsätta dennes väg mot parnassen, och då krävdes att man sovrade i materialet. Endast det bästa och fullkomliga skulle med i editionen. Romantikerna hade ett annat synsätt. Hammarsköld följde ”regeln” att allt som ”geniet” producerat skulle ges ut, inklusive anstötligt och ofullbordat material.⁶²

På senare år har det höjts kritiska röster mot vetenskapliga editioner baserade på textkritik.⁶³ Mats Dahlström genomför, i ljuset av nya medieteknologier och digital edering, en omvärdering av den kritiska utgåvans natur och funktion. Textutgivare bakom vetenskapliga, historisk-kritiska utgåvor har haft som ideal att utplåna den egna närvaron, de subjektiva inslagen i redigeringen. Den kritiska utgåvan har kommit att betraktas som ett ”neutralt” instrument, blott ett bibliografiskt redskap syftande till att reproducera och representera ett originaldokument.⁶⁴ Den kritiska apparaten och redogörelserna för metoder och tekniker ger intryck av intersubjektivitet och distans.

⁵⁹ Ibid., s. 55.

⁶⁰ Ibid., s. 42.

⁶¹ Ibid., s. 43.

⁶² Wretö, s. 18-19.

⁶³ Dahlström (2004). Dahlström beskriver den vetenskapliga editionen (*scholarly edition*) som ett komplext fenomen, ett samlingsbegrepp för en rad utgåvetyper: faksimil, diplomatisk, synoptisk, genetisk, kritisk m.fl. – Se s. 3.

⁶⁴ Ibid., s. 7.

Redaktören/utgivaren påverkar texten endast i ett avseende: han eller hon tvättar den ren från ”korrupta” ingrepp. Men ett dylikt resonemang vilar på en bräcklig föreställning om editionen som ett genomskinligt medium, genom vilket verket oförändrat och opåverkat kan föras vidare till läsarna.⁶⁵ Något original reproduceras emellertid inte. I översättningen från ett medium till ett annat, från exempelvis manuskript till vetenskaplig edition, sker förluster. En transkription som har som mål att vara texten trogen står inför svåra överväganden och val av tolkning. Vad skall tas med och vad skall utlämnas? Finns det t.ex. plats för de bibliografiska koderna?⁶⁶

Dahlström anser att editionen inte bara är ett bibliografiskt och reproduktivt verktyg, den är också ett retoriskt instrument. Subjektiviteten finns alltså där oavsett närvaron eller den förmenta frånvaron hos utgivaren. Textkritiken, liksom vetenskaplig textedering, är hermeneutiska och retoriska aktiviteter, grundade i tid, rum och kultur. Den är bestämd av värden, kunskapsteorier och intressen. Den vetenskapliga utgåvan producerar nya retoriska dokument, nya tolkningar, och placerar dem i en samtida litterär diskurs.⁶⁷

Men det är inte bara moraliska, religiösa och ”retoriska” problem som textutgivaren ställs inför. Johan Wrede, professor emeritus i svensk litteratur, ger en inblick i vad han kallar ”ideologins betydelse för textederingen”.⁶⁸ Wrede skriver att utgivning av texter sammanhänger med ”kollektiva förväntningar” och ”gruppbundna värderingar”.⁶⁹ En speciell ideologisk laddning får ederingen om det rör sig om ett högt värderat intellektuellt arv. Wrede skriver:

Att edera ett verk – även ett skönlitterärt – kan mycket väl vara en ideologisk handling. Textedering är också ofta en medveten ideologisk handling, särskilt om ederingsobjektet har eller har haft en stark inverkan på läsekretsens etiska, estetiska, politiska eller andra bärande värderingar.⁷⁰

Det Wrede talar om är de ”kanoniserade” verken. Dit hör Platons *Staten* och Aristoteles *Poetik*. Men även moderna författare är ideologiskt brännbara. Dessa verk är ett självklart objekt för filologin, eftersom de utgör referenspunkter för samtiden. Textkritiken rymmer flera moment där ideologiska problem gör sig påminda. Allra tydligast visar sig det ideologiska innehållet i *kommentaren*. I kommentardelen till *Karl Marx – Friedrich Engels Gesamtausgabe, 1975-1992*, finner Wrede profetiska formuleringar om marxismens vetenskapliga styrka, värderingar som kan tyckas undergräva läsarens förtroende för utgåvan.⁷¹

Valet av bastext är ett ”specialproblem” inom textkritiken, men kan också vara ett ideologiskt. Wrede exemplifierar med den finlandssvenske författaren Arvid Mörne (1876-1946). Denne Mörne var en ideologiskt sammansatt författare. I ungdomen var han socialist, men samtidigt anhängare av finlandssvensk nationalism och aktiv i

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid., s. 11.

⁶⁷ Ibid., s. 9.

⁶⁸ Wrede, Johan (1999). För vem väljer vi? Förväntningar, ideologi och val av grundtext. Ingår i Burman, Lars & Sjönell Ståhle, Barbro., eds. *Texternas vägskäl: Textkritiska uppsatser. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 16-18 oktober 1998*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, s. 51.

⁶⁹ Ibid., s. 52.

⁷⁰ Ibid., s. 53-54.

⁷¹ Ibid., s. 56.

Finlands frigörelse från Ryssland. Ungdomens litterära uttryck var heroiska och vikingaromantiska dikter. Nazisterna fastnade för dessa och publicerade dem. Mörne, som inte föll för nazismen, reviderade då sina dikter. Senare i livet orienterade han sig mot socialliberalismen. Vilken av de olika textversionerna skall man välja? Vilken princip textutgivaren än väljer – tidig version eller sen version – så blir valet ideologiskt styrt (antingen åt högerradikalt eller socialliberalt håll) eftersom grundtexten har en ”kanoniserande verkan” som varianterna i variantapparaten saknar.⁷² Wrede menar att man här måste välja två grundtexter: ”När två versioner av en text i fråga om ideologisk funktion skiljer sig från varandra så klart att de konstituerar två olika handlingskontexter är det rimligt att förse vardera kontexten med en grundtext.”⁷³ Det valet är ”neutralt” skriver Wrede.

⁷² Ibid., s. 62.

⁷³ Ibid., s. 63.

3. NIETZSCHE-ARKIVET

Friedrich Nietzsche (1844-1900) förde under 1880-talet en kringflackande tillvaro, pendlande mellan olika orter i Frankrike, Schweiz och Italien. Hösten och vintern 1888 bodde han i Turin och därifrån sände han ett antal förvirrade brev till vänner och bekanta, brev som varslade om att allt inte stod rätt till med hans mentala tillstånd. Franz Overbeck (1837-1905) sökte i januari 1889 upp sin vän på hans rum och fann att han blivit sinnessjuk. Overbeck tog med Nietzsche hem från Turin.⁷⁴ Han förde samtidigt med sig delar av det opublicerade materialet, i första hand brev. Det resterande materialet, bestående av 116 kilo böcker och manuskript, forslades över i en bokkista några dagar senare. Det material som påträffats i Turin, men också i Sils-Maria, där Nietzsche tidigare levde, översände Overbeck 1891 till Naumburg, Nietzsches födelsestad och den plats där han efter kollapsen kom att framleva sina dagar i moderns, Franziska Nietzsches, hem.

Under åren 1889-1893 var Overbeck och Heinrich Köselitz (1854-1918) kvarlåtenskapens förvaltare, förvisso inofficiellt, då Franziska Nietzsche var sonens förmyndare och legale arvinge.⁷⁵ Eftersom Nietzsches moder knappast kände till vad sonen skrivit och heller inte var engagerad i förvaltandet av dennes kvarlåtenskap, så föll den lotten på Nietzsches gamla vänner. Overbeck tog över förhandlingarna med Nietzsches förläggare, Gustav Naumann. De två vännerna fördelade arbetet med de kvarlämnade skrifterna mellan sig. Overbeck gjorde en avskrift på *Antichrist* som han funnit bland papperen i Turin. Köselitz framställde en avskrift på tryckmanuskriptet till *Ecce Homo* som han erhållit från förlaget. Huruvida dessa postuma verk skulle publiceras eller ej var osäkert, eftersom de innehöll kontroversiella passager.

1893 återvände Elisabeth Förster-Nietzsche (1846-1935) från Paraguay till modern och den sjuke brodern i Naumburg.⁷⁶ Hennes intresse för Nietzsche och dennes verk hade ökat betydligt på kort tid. Nietzsche-förläggaren Naumann kunde berätta att det fanns en stor efterfrågan på Nietzsches böcker. Man planerade därför att ge ut hans samlade verk under Köselitz redaktörskap, och därtill en biografi författad av samme man. Planen upprörde Förster-Nietzsche. Ingen hade rätt att ge ut Nietzsches samlade verk utan hennes tillåtelse. Hon invände också mot Köselitz biografi. Bara hon själv kunde teckna Nietzsches liv.⁷⁷

Elisabeths Förster-Nietzsches ambition var att skapa ett arkiv och ge ut Nietzsches skrifter. För att nå detta mål krävdes att hon erhöll rättigheterna till Nietzsches verk. Franziska Nietzsche var nämligen den som efter Nietzsches kollaps hade hand om såväl

⁷⁴ Franz Overbeck, kyrkohistoriker, var Nietzsches kanske närmaste vän och professorskollega i Basel.

⁷⁵ Love, Frederick R. (1981). *Nietzsche's Saint Peter. Genesis and Cultivation of an Illusion*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, s. 241.

⁷⁶ Elisabeth Förster-Nietzsche gifte sig 1885 med den välkände anti-semiten Bernhard Förster. Tillsammans försökte de driva en germansk och arisk koloni i Sydamerika, Paraguay, Nueva Germania. Projektet slog inte väl ut. 1889 begick Bernhard Förster självmord. Elisabeth Förster-Nietzsche försökte på egen hand driva kolonin. Men bristen på pengar och hård kritik i pressen gjorde att hon återvände till Tyskland för gott. – För biografiska framställningar se H.F. Peters (1977) och Carol Diethe (2003). Om projektet Nueva Germania, se Ben Macintyre (1993).

⁷⁷ Hoffmann, David Marc (1991). *Zur Geschichte des Nietzsche-Archivs: Chronik, Studien und Dokumente*. Berlin/New York: Walter de Gruyter. (Supplementa Nietzscheana. Band 2) s. 13.

vårdnad som utgivningsrätt. Vad Förster-Nietzsche gjorde var att hon erbjöd modern en stor summa pengar, 30.000 Mark, i utbyte mot rätten till Nietzsches skrifter. Franziska Nietzsche var inte villig att skänka bort kvarlåtenskapen. Förster-Nietzsche gav sig inte utan fortsatte att utöva påtryckningar, och slutligen skrev modern den 18 december 1895 under ett dokument som gav dottern den fullständiga rätten till samtliga skrifter, inklusive hela kvarlåtenskapen.⁷⁸

3.1 Nietzsche-arkivets födelse

Under 1893 väcktes hos Förster-Nietzsche tanken på att grunda ett arkiv. Hon besökte därför i början av 1894 det nyligen startade Goethe- och Schillerarkivet i Weimar för att knyta kontakter med fackmän. Hon lärde känna Eduard von der Hellen (1863-1927) och Rudolf Steiner (1861-1925). Heller och Steiner arbetade på en utgåva av Goethes verk.

Arkivet grundades officiellt 2/2 1894, ”das Nietzsche-archiv”. Till en början bestod arkivet blott av ett arkivrum på bottenvåningen i moderns våning.⁷⁹ Mer utrymme krävdes emellertid, och det av flera anledningar. Nietzsches kvarlåtenskap inkluderade dennes ganska volyminösa boksamling. Det planerade arbetet med handskrifterna som skulle resultera i en ny utgåva låg också bakom byte av arkiv. Materialet forslades över till en ny våning i staden.

Arkivet skulle ta sig an följande uppgifter: (I) att vårda Friedrich Nietzsches litterära kvarlåtenskap; (II) katalogisera korrespondens och bibliotek; (III) samla allt som skrivits av och om filosofen; (IV) ge ut opublicerat material; (V) sprida kunskap om författarens liv och verk; (VI) skapa ett kulturellt centrum för Nietzsche-forskningen. Man kan säga att Elisabeth Förster-Nietzsche själv tog på sig tre olika roller: rollen som PR-kvinna, arkivarie och biograf. För jobbet som arkivarie saknade hon kunskaper, men detta problem löstes genom att använda andra personers expertkunskaper, i först fasen Nietzsches vänner, därefter filologiskt skolade vetenskapsmän från Goethe- och Schillerarkivet i Weimar.

Grunden för arkivet var inte bara Nietzsches sena manuskript och böcker. Här fanns också tidigt material. Sedan ungdomen förvarade Förster-Nietzsche broderns papper i säkert förvar. Skolhäften, dikter och brev sparades. Vi har därför ett stort material av barn- och ungdomsskrifter. Hon fortsatte också att spara och vårda material sedan Nietzsche blivit professor i Basel. Utkast från Baseltiden⁸⁰ räddades undan förstörelsen. Åtskilliga av broderns brev och manuskript saknades emellertid ännu. För att kunna skriva sin Nietzsche-biografi behövde Förster-Nietzsche tillgång till all korrespondens; alla brev som Nietzsche skickat måste samlas in. Ett insamlingsarbete påbörjades.⁸¹ Somliga skänkte sina brev medan annat fick köpas. Merparten av breven kunde infogas i arkivet.⁸² Dock fanns några undantag. Nietzsches korrespondens med August Strindberg befann sig utom hennes kontroll. Franz och Ida Overbeck vägrade

⁷⁸ Peters, s. 148.

⁷⁹ Hoffmann (1991) s. 13.

⁸⁰ Nietzsche var professor i klassisk filologi i Basel.

⁸¹ Elisabeth Förster-Nietzsche skrev en rad böcker om Nietzsche, däribland flera biografier, t.ex. *Das Leben Friedrich Nietzsches* (1895).

⁸² Korrespondensen inkluderar brev från och till Nietzsche. Bland korrespondenterna finns bl.a. vännerna Paul Deussen, Carl von Gersdorff och Erwin Rohde.

överlämna sina brev, Lou Salomé och Cosima Wagner likaså. Overbeck, som fram till sin död 1905 förhöll sig kallsinnig till Förster-Nietzsche och Nietzsche-arkivet, testamenterade Nietzsches brev till universitetet i Basel.

Redan innan Förster-Nietzsche bosatte sig för gott i Tyskland hade Heinrich Köselitz börjat ”dechiffra” kvarlåtenskapen.⁸³ Köselitz var nämligen ensam om att kunna tyda Nietzsches handstil. Han hade under många år fungerat som ett slags sekreterare och redaktör åt filosofen. Genom förhandlingar 1892 mellan Förster-Nietzsche, Köselitz och Naumann påbörjas den första utgåvan av Nietzsches samlade skrifter. Förster-Nietzsche engagerade Köselitz som redaktör för Nietzsches samlade verk, vilket påbörjades. 1893/94 utgavs de första fem banden av Köselitz-utgåvan.⁸⁴ Denne fick emellertid inte fortsätta sitt arbete med kvarlåtenskapen och verkutgåvan. I oktober 1893 låter Elisabeth meddela Köselitz: ”The guardianship has requested that I prepare a complete inventory of all existing manuscripts and establish a register and archives.”⁸⁵ Förster-Nietzsche var vid denna tidpunkt inte, som brevet antyder, inte i besittning av rättigheterna, men lyckades likväl driva igenom sin vilja. Köselitz avlägsnades från sin uppgift och tvingades överlämna manuskript som han hade i sin ägo. Arbetet med den första Nietzsche-utgåvan avbröts, banden återkallades och makulerades. 5 band han utkomma.

Något fullständigt ordnande och förtecknande av materialet hade inte ägt rum, bortsett från Köselitz försök att tyda Nietzsches handstil. I mars 1894 anställdes Max Zerbst för ordningsarbete i arkivet. Syftet var att ordna det omfångsrika materialet innan den andra samlingsutgåvan kunde ges ut. Den tidigaste inventeringen, förteckningen och klassificeringen av det handskrivna materialet gjordes i november 1895 av Köselitz ersättare, reservofficeren och akademikern Fritz Koegel (1860-1904). Fritz Koegel hade arbetat i Goethe-Schiller-arkivet och var dessutom disputerad filosof och Nietzsche-kännare. Tillsammans med assistenten Max Zerbst skapade man handskriftsbeteckningar för anteckningsböcker och mappar med lösa blad.⁸⁶ Resultatet blev en plan till utgåvan. Vad gäller indelningen av Nietzsches skrifter så följde de Köselitz schema bestående av 4 grupper: (I) Fullbordade verk; (II) Filosofisk Nachlass; (III) Filologiska studier; (IV) Universitetsföreläsningar.⁸⁷

Till ordnandet hör vidare Goethe-forskaren Rudolf Steiners (sedermera välkänd antroposof) första uppgift, 1896, att organisera Nietzsches bibliotek. Steiner organiserade 1077 böcker och pamfletter i 19 kategorier. Han framställde också en katalog på 227 sidor.⁸⁸ Det var den första katalogen i sitt slag och blev mönsterbildande för senare kataloger. Men den publicerades inte under Förster-Nietzsches livstid. Steiners andra uppgift i arkivet var att undervisa Elisabeth Förster-Nietzsche i Nietzsches filosofi. Om man får tro Steiner var arkivföreståndarinnan oförmögen att förstå broders tänkande.

⁸³ Heinrich Köselitz, kompositör, är också känd under pseudonymen Peter Gast, ett namn som Nietzsche gav honom, och som han, efter Nietzsches död, kom att använda för gott.

⁸⁴ Gast, Peter, ed. (1892-1894). *Nietzsche's Werke*. Leipzig: Naumann. (5 Bände in 7 Teilbänden).

⁸⁵ Mette, Hans Joachim (1932). *Der handschriftliche Nachlass Friedrich Nietzsches*. s. 31.

<http://www.hypnietzsche.org/files/hjmette-3,1/hjmette.html> [2004-05-04]

⁸⁶ Mette, s. 25, Agell, s. 394.

⁸⁷ Hoffmann (1991) s. 154.

⁸⁸ *Ibid.*, s. 30, 182-184. – För en avbildning av Steiners katalog över Nietzsches bibliotek, se Hoffman, s. 752-753.

Denna procedur, dessa inre stridigheter i arkivet, kom att sätta sin prägel på verksamheten. 1894 utgavs åtta band, 1895 två band. Dessa inkluderade verk som Nietzsche själv färdigställt, granskat och korrekturläst strax innan sammanbrottet 1889, tryckmanuskript som var avsedda för publicering. Till denna kategori – som kallats ”sammanbrottets verk” – hör *Antichrist*, *Nietzsche contra Wagner* och *Der Fall Wagner*. Verkutgåvan gick alltså snabbt framåt, men bara så länge det handlade om publicering av verk. När det kom till arbetet med de kvarlämnade fragmenten så uppstod betydande svårigheter och arbetet gick långsamt framåt. Volym 11 och 12 påbörjades 1896 men tycktes aldrig bli färdiga. Volym 12 i Koegels utgåva innehöll den första tematiska sammanställningen av Nietzsches kvarlämnade anteckningar: boken gavs titeln *Die Wiederkunft des Gleichen*.⁸⁹

Elisabeth Förster-Nietzsche ville påskynda arbetet. Fritz Koegel fick lämna sitt uppdrag 1897. Han lämnade, som sin föregångare, sin post i besvikelse och vredesmod. Med sig hade han ett antal excerpter från tiden i arkivet. I Nietzsches anteckningsböcker fann han passager där Nietzsche i mycket hårda ordalag angrep sin syster. Koegel skrev av dessa utan att meddela arkivföreståndaren.⁹⁰ Precis som i fallet med Köselitz samlingsutgåva (GAG) så drogs Koegels utgåva (GAK) in och makulerades.⁹¹ Båda blev således oavslutade.

3.2 Weimar

Tiden i Naumburg blev kortvarig. Franziska Nietzsche avled 1897 och samma år flyttades arkivet till Weimar. Valet av stad kräver sin förklaring. Att det blev just Weimar har att göra med dess status som den tyska litteraturens huvudstad. Där verkade storheter som Johan Wolfgang Goethe och Friedrich Schiller. Weimar hyste vidare Tysklands äldsta litteraturarkiv, det 1885 grundade Goethe- och Schillerarkivet, vars filologer och redaktörer redan erbjudit Förster-Nietzsche sina tjänster under Naumburg-åren. Målet var att åstadkomma ”ett tredje Weimar”. Nietzsches skulle bli den nye store giganten i tysk kultur. Tanken var vidare att uppnå något av det kulturella inflytande som Cosima Wagner utövade i Bayreuth.⁹²

En villa i stadens utkanter, Villa Silberblick, köptes. Bottenvåningen reserverades för arkiv-material, medan den sjuke Nietzsche fick bo på ovanvåningen. Denne var bortom allt förstånd och icke kommunikerbar. Den 25 augusti 1900 avled Nietzsche efter mer än tio år av sjukdom.

Elisabeth Förster-Nietzsche sökte ånyo efter en ny redaktör och arkivarie. Först anställdes Dr Arthur Seidel. Denne var utgivare för de första 8 verk-banden i den 1899 påbörjade, tredje samlingsutgåvan av Nietzsches verk: *Grossoktavausgabe*. Samtidigt inledde bröderna Ernst och August Horneffer det svåra arbetet med Nietzsches anteckningsböcker och färdigställde, tillsammans med en rad andra utgivare, däribland

⁸⁹ Hoffmann, David Marc (2000). Zur Geistes- und Kulturgeschichte des Nietzsche-Archivs. Ingår i Emmrich, Angelika & Föhl, Thomas, eds. *Das Nietzsche-Archiv in Weimar*. München/Wien: Carl Hanser Verlag, s. 16.

⁹⁰ Peters, s. 141. – De hemliga avskriften är i forskningen kända som ”Koegel-excerpterna”.

⁹¹ *Nietzsche's Werke* (1885-1897). Leipzig: Naumann. – Koegels samlingsutgåva innehöll 8 verk- och 4 *Nachlass*-volymmer.

⁹² Cosima Wagner förvaltade Richard Wagners kvarlåtenskap.

Förster-Nietzsche själv och Köselitz som återkom 1899, *Nachlass*-volymerna 9-16. De gavs ut 1901-1911. Det tionde bandet var ytterligare en tematiskt organiserad sammanställning ur Nietzsches kvarlämnade anteckningar, utgiven under titeln *Philosophenbuch*.⁹³

Jag har i korthet skisserat uppbyggnaden och konstituerandet av Nietzsche-arkivet. Det framkom att arkivets grundläggande uppgift var att samla, edera och ge ut Nietzsches verk och anteckningar. Nietzsche-arkivets publikations- och utgivningsverksamhet manifesterade sig i två samlingsutgåvor av Nietzsches verk, vilka inte avslutades. Den tredje samlingsutgåvan, *Grossoktavausgabe*, kom att löpa ända till 1930-talet och avslutades också. Anledningen till att GOA är hågkommen beror till inte ringa del på volym 15 i utgåvan: *Der Wille zur Macht*. Denna *Nachlass*-edition kom, till skillnad från sina föregångare, att omedelbart hamna i skottlinjen.

⁹³ Ibid.

4. DER WILLE ZUR MACHT

Den vetenskapliga diskussionen om ederandet av Friedrich Nietzsches sena, ofullbordade verk och den stora massan av kvarlämnade anteckningar har förts sedan 1890-talet. Inte sällan har det, med Walter Kaufmanns ord, varit frågan om bitter polemik.⁹⁴ I centrum för diskussionen har hela tiden stått *Der Wille zur Macht*, publicerad året efter Nietzsches död. Från första början, det vill 1900-talets första år, ifrågasattes dess vetenskaplighet och trovärdighet. Under efterkrigstiden, på 1950-talet, då Nietzsche-arkivet förde en tynande tillvaro i DDR, återupptogs diskussionen. Sekelskiftets strider om utgåvan togs upp i ny och, enligt många, fördjupad form. I Tyskland (BRD) var det Karl Schlechta, redaktör, filosof och före detta föreståndare i Nietzsche-arkivet under 1930-talet, som under efterkrigsåren kom att genomföra en omvärdering av Nietzsche-arkivets förehavanden. Schlechta var som redaktör involverad i den första kritiska samlingsutgåvan på 1930-talet, *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, vilken emellertid avbröts vid krigsutbrottet. Resultatet av sina studier beskrev han inte förrän på 1950-talet. Hans då publicerade Nietzsche-utgåva i tre band, och hans filologiska kommentarer i vetenskaplig och populär form, betraktas ofta som en vattendelare.⁹⁵

Efter Schlechta följde fler försök att tillämpa en kritisk apparat på arkivets arkivalier. Dessa befann sig i Weimar som sedan efter kriget låg i DDR och var svåra att få tillgång till. Schlechta hade inte studerat originalmanuskripten av den anledningen. Grävandet i arkivet och studierna i originalmanuskripten ledde till upptäckter som tycktes kasta en mörk skugga över Nietzsche-arkivet och dess arkivföreståndarinna. På 1960-talet påbörjades för första gången en historisk-kritisk samlingsutgåva (verk- och brevtgåva) som tillfredsställt Nietzsche-forskningens behov av tillförlitlighet och trohet mot originalmanuskripten.⁹⁶ Textutgivare var två italienska forskare, germanisten Mazzino Montinari och filosofiprofessorn Giorgio Colli; dessa bidrog också, medan arbetet med Nietzsches samlade verk fortskred, till att ytterligare belysa problemen med *Der Wille zur Macht*.

Nedan följer en analys av striden om *Der Wille zur Macht*. Den vetenskapliga kontroversen är strukturerad efter olika problem och teman. Kapitelrubrikerna återspeglar vilket problem som avhandlas. Ett par förklarande ord om kapitlets innehåll och disposition: Först ges en bild av stridens objekt: verket och dess versioner och editioner; därefter följer en diskussionen vars centrum är verkbegreppet (verk/"huvud verk"); efter det rekapituleras en texthistorik, vilket syftar på Nietzsches kvarlämnade litterära planer och anteckningar. Sedan kommer vi in på området ederingsprinciper, där systematisk ordning ställs mot manuskripttrogenhet och där det litterära och filosofiska urvalet i *Der Wille zur Macht* diskuteras. Frågan om en politiskt styrd ederingsprincip och politiskt betingade textingrepp behandlas i efterföljande avsnitt.

⁹⁴ Kaufmann (1964). Nietzsche in the Light of his Surpressed Manuscripts, s. 205

⁹⁵ Schlechta, Karl, ed. (1954-1956). *Friedrich Nietzsche: Werke in drei Bänden*. München: Hanser.

⁹⁶ Colli, Giorgio & Montinari, Mazzino eds. (1967ff). *Nietzsche's Werke: Kritische Gesamtausgabe*. Berlin: de Gruyter.

4.1 Tre editioner

Der Wille zur Macht finns i tre editioner och tillika tre olika versioner.⁹⁷ Detta betyder följande: *Der Wille zur Macht* existerar i tre tryckta texter, vilka bär samma titel, men som inbördes skiljer sig åt. Den första gavs ut 1901 och innehöll 483 aforismer, tagna ur Nietzsches anteckningsböcker. Dess fullständiga titel var *Der Wille zur Macht: Versuch einer Umwertung aller Werte (Studien und Fragmente)*. Redaktörer för 1901-års utgåva var arkivmedarbetarna Heinrich Köselitz och August och Ernst Horneffer. Elisabeth Förster-Nietzsche betecknade sig själv som blott ”medarbetare”. Volymen ingick som band 15 i samlingsutgåvan *Grossoktavausgabe* (GOA).⁹⁸

1906 kom en ny, reviderad och betydligt utökad utgåva. Denna inkluderades i *Taschenausgabe* (en samlingsutgåva som löpte parallellt med GOA) och inplacerades som band 9 och 10 i denna ”pocketutgåva”. Nu lät man trycka 1067 aforismer, alltså mer än dubbelt så många som i den första editionen.⁹⁹ Utgåvan bar samma titel som den från 1901. Den nya version som kom ut 1906 redigerades av Förster-Nietzsche själv i samarbete med Köselitz. Det är denna utgåva som sedan, enligt mången forskare, fått ”kanonisk” status (och det är också den som det refereras till i det följande, om inte annat anges).¹⁰⁰ I 1911 års tredje utgåva gjordes blott mindre ändringar, den är i stort sett identisk med utgåvan från 1906. Denna tredje utgåva, som också beskrivits som en tredje version, kom att ersätta 1901-års utgåva som band 15 och 16 i GOA. Redaktör var Otto Weiss och denne stod också för den vetenskapliga apparaten.

4.2 ”Huvudverk” eller fragment?

Ett av de stora problemen för Nietzsche-forskarna under 1900-talet är påståendet att *Der Wille zur Macht* är Nietzsches ”huvudverk”. I förordet till den första upplagan beskrev Förster-Nietzsche boken som Nietzsches ”teoretisk-filosofiska huvudverk” (*theoretisch-philosophisches Hauptwerk*).¹⁰¹ Hos forskarna finns en relativt entydig bild av hur föreställningen om det stora verket växte fram under 1890-talet, och då som en reaktion på Nietzsches rykte som ”diktarfilosof”. I litteraturen förfäktas idén av de tyska filosoferna Wolfgang Müller-Lauter och David Marc Hoffmann, och på svensk botten av Fredrik Agell. Som stöd för uppfattningen pekar man bl.a. på ett brev som Förster-Nietzsche avsånde 1895. Av brevvets innehåll drar man slutsatsen att systemen inte var tillfreds med Nietzsches rykte såsom icke varande en filosofisk systembyggare i Immanuel Kants och G. F.W. Hegels anda. Förster-Nietzsche föresatte sig att bemöta vanföreställningen att ”[...] min bror endast har levererat osammanhängande

⁹⁷ När jag refererar till boken/verket *Der Wille zur Macht* är titeln kursiverad; när det rör sig om den filosofiska teorin och/eller Nietzsches litterära projekt ”Der Wille zur Macht” så används citattecken.

⁹⁸ *Grossoktavausgabe* (1899-1926). Leipzig: Naumann/Kröner. Utgåvan innefattade 19 band och är den första avslutade samlingsutgåvan av Nietzsches verk. ”Grossoktav” står för själva bokformatet: stor oktav.

⁹⁹ Det är en omstridd fråga hur Nietzsches efterlämnades texter (*Nachlass*) skall karaktäriseras. Jag talar, för begriplighetens skull, om aforismerdå det gäller *Der Wille zur Macht*, och fragment och anteckningar då manuskripten förs på tal. Dessa kategorier (inte minst ”aforismerna”) bör naturligtvis problematiseras, vilket också sker i uppsatsen.

¹⁰⁰ Montinari, Mazzino (2003a). Nietzsche’s Unpublished Writings from 1885 to 1888; or, Textual Criticism and the Will to Power. Ingår i *Reading Nietzsche*, s. 81.

¹⁰¹ Klein, s. 183.

brottstycken av en filosofi”.¹⁰² Nietzsche hade i själva verket i slutet av sitt liv arbetat på ett systematiskt ”huvudverk”, ett arbete som sinnessjukdomen plötsligt avbröt.

Dagens forskare påpekar att kritiken av editionen är sekelgammal och obruten. Att *Der Wille zur Macht* skulle vara ett verk av Nietzsche, hans magnum opus, ifrågasattes kort efter publiceringen av den första utgåvan. Kring 1900 fanns flera skeptiskt sinnade människor som skrev recensioner och skrifter riktade mot arkivets sätt att redigera. Man anför en rad namn och skrifter. Mazzino Montinari: ”That the epoch-making compilation ”Will to Power” was untenable as Nietzsche’s main philosophical work was proven in 1906-7 by Ernst and August Horneffers [...]”¹⁰³ Med andra ord var det textutgivarna själva som var de första kritikerna. Medredaktörerna Heinrich Köselitz och bröderna Ernst och August Horneffer motsatte sig idén att Nietzsche skulle skriva en sista monumental bok. Själva föreslog de titeln ”Opublicerat material från omvärderingens period” (*Unveröffentlichtes aus der Jahren – (Umwethungszeit)*). Den titeln skulle harmoniera bättre med de andra *Nachlass*-banden i GOA.¹⁰⁴ De hade också förberett en ”introduktion” som skulle redogöra för Nietzsches arbetsmetoder. Förster-Nietzsche refuserade både titelförslaget och introduktionen. Samlingen av aforismer skulle heta *Der Wille zur Macht* och ingenting annat. Introduktion och efterord skrev hon själv.

Ernst Horneffer kritiserade resonemanget i introduktionen som förledande. Utan en reflekterande inledning kan man knappast rättfärdiga en systematisk samling av materialet.¹⁰⁵ I sin (själv)kritiska utblick från 1907, ”Nietzsches sista verk” (*Nietzsches Letztes Schaffen*), avfärdas idén om ”huvudverket”:

We have, therefore, no ’Revaluation of All Values’, no ’Will to Power’; we only have preliminary notes and sketches for a number of different works with different titles. We can never achieve a certain and complete picture of these individual works.¹⁰⁶

Den som mer än någon annan förknippas med att ha destruerat ”myten” om ”huvudverket” är den tyske textutgivaren Karl Schlechta.¹⁰⁷ Han ingår dock i en tradition, vars utseende Montinari tecknar så här: Horneffer avslöjade verkets icke-existens redan 1906, och femtio år senare anförde Schlechta med all önskvärd tydlighet ytterligare bevis på att verket inte existerar.¹⁰⁸

I Schlechtas skrifter talas det frekvent om en ödesdiger myt, eller ”Nietzsche-legend”, som författaren också skriver. Myten grundar sig på kvarlåtenskapen, eller mer exakt,

¹⁰² Citat efter Agell, s. 251. För citatet på original, se Hoffmann (1995), s. 177. ”[...] der Irrtum riesengross wüchse, dass man Bruder nur unzusammenhängende Bruchstücke einer Philosophie gegeben hat.”

¹⁰³ Montinari, Mazzino (2003b). New Critical Edition of Nietzsche’s Collected Works. Ingår i *Reading Nietzsche*, s. 17.

¹⁰⁴ Volymerna 9-16 (1901-11) i GOA innehöll anteckningar och fragment ur *Nachlass*, men det var bara volym 15 i 1901-års första upplaga (följt 1911 av andra upplagans volym 15 och 16) som presenterades som Nietzsches verk.

¹⁰⁵ Klein, s. 188.

¹⁰⁶ Citat efter Klein, s. 189.

¹⁰⁷ Schlechtas ord om *Der Wille zur Macht* som ”myt” (*Mythos*), se *Der Fall Nietzsche: Aufsätze und Vorträge*, s. 73.

¹⁰⁸ Montinari, Mazzino (2003d) s. 146.

den ur *Nachlass* framskapade kompilationen *Der Wille zur Macht*.¹⁰⁹ Orden ”myt” och ”legend” står här för den långlivade missuppfattningen att Nietzsche skulle producerat ett sista ”huvudverk”. Schlechta ifrågasätter dock inte bara föreställningen om ett *Hauptwerk*, utan också att själva verkbegreppet knyts till Nietzsche: ”’*Viljan till makt*’ är inte Nietzsches verk.”¹¹⁰ Det kan inte vara ett verk av denne eftersom Nietzsches planer, dispositioner och titlar kom och gick och aldrig nådde fram till en ”kristallisation”. Vi kan endast tala om ”verk” i samband med kristallisering. Detta betyder, förklarar Schlechta, att utkristalliseringen av ett verk först blir synlig då författaren avser att offentliggöra det, eller då manuskript skickats till tryck.¹¹¹ Inget av detta ägde rum i samband med Nietzsches litterära verksamhet: anteckningarna sammanfördes inte till en ”kristall”. Det är ett underhålligt arbete som framskapats av Nietzsches system. Schlechta väljer termen *kompilation* då han skall beskriva den redaktionella slutprodukten. Samtidigt kan han uttrycka sig i andra termer, vilket kan tyckas strida mot, eller i alla fall modifiera, idén om en kompilation: Om Förster-Nietzsches insatser heter det: ”Hon saknade ett systematiskt huvudverk [...] och då hon inte fann något, så *uppfann* hon ett.”¹¹² Denna hennes ”uppfinring” var hon alldeles för okunnig och obildad för att kunna förverkliga på egen hand. Till sin hjälp tog hon då Heinrich Köselitz. Detta kan tolkas som att *Der Wille zur Macht* faktiskt var ett ”huvudverk” – av Förster-Nietzsche (och eventuellt Gast).

Den svenske filosofen Fredrik Agell driver samma tes, att det var Förster-Nietzsche som skapade *Der Wille zur Macht*. Agell ser således en central aktör i skeendet, Nietzsches system:

Även om många av redaktörerna trilskades lyckades Elisabeth slutligen i sitt uppsåt: de ständigt växlande redaktörerna för GOA *konstruerade* slutligen ett ”systematiskt” verk ur den enorma och heterogena samlingen av efterlämnade manuskript.¹¹³

Forskarna rör sig alltså med termerna kompilation (osjälvständig sammanställning ur andras verk) och verk. Så gör också Carol Diethe, men framhäver ännu starkare vem som skall räknas som upphovsman till editionen: *Der Wille zur Macht* är Förster-Nietzsches verk: ”She has not just compiled it: She *is* the will to power.”¹¹⁴

4.3 Texthistorik

I den textkritiska praktiken finns ett stort intresse för texters tillkomsthistoria. Ett viktigt syfte med studier av en texts, eller ett verks, historia är att komma fram till författarens intentioner. Montinari beskriver den kritiska editionens *modus operandi* som ett letande efter det preliminära materialet till Nietzsches verk. Metoden betonar Nietzsches

¹⁰⁹ Schlechta, Karl (1958). *Der Fall Nietzsche. Aufsätze und vorträge*. München: Carl Hanser Verlag, s. 11.

¹¹⁰ Ibid. ”’*Der Wille zur Macht*’ ist kein Werk Nietzsches.”

¹¹¹ Schlechta (1956). Philo logischer Nachbericht. Ingår i Friedrich Nietzsche. *Werke in Drei Bänder. Dritter Band*. München: Carl Hanser Verlag, s. 1400. - Schlechtas använder ordet ”Kristallisation”.

¹¹² Schlechta (1958), s. 74. ”Sie vermisste ein systematischer Hauptwerk [...] und da sie keines fand, sonst *erfand* sie eines.” – Med kompilation avses enligt Nationalencyklopedin ”[...] osjälvständigt sammanställt material ur andras verk”.

¹¹³ Agell, s. 251.

¹¹⁴ Diethe, Carol (2003). *Nietzsche’s Sister and the Will to Power. A biography of Elisabeth Förster-Nietzsche*. Urbana/Chicago: University of Illinois Press, s. 96.

intentioner, hans publikationsplaner så långt dessa kan identifieras, och den undersöker vad Nietzsche inkorporerade i sitt verk och vad som förkastades eller förblev oanvänt. Tanken är, enligt Montinari, att spegla de kvarlämnade anteckningarnas relation till de publicerade verken.¹¹⁵

Jag skall skissera huvuddragen i denna ”för-historia” såsom den återges i forskartexter. Det är en texthistorik som är viktig för hela diskussionen om den postuma utgåvans legitimitet eller illegitimitet. Frågan om Nietzsches kvarlämnade magnum opus (dess vara eller icke vara) löses (eller snarare upplöses) i den texthistoriska betraktelsen. Filologiska rekonstruktionsförsök av textens historia och genes, Nietzsches litterära projekt ”Der Wille zur Macht”, återfinns hos så gott som samtliga här omnämnda forskare, och skiljer sig inte inbördes nämnvärt åt, blott i omfattning. Mazzino Montinaris uppsats räknas som mönsterbildande och därför kommer jag i huvudsak att lyfta fram dennes resultat. Vi måste börja med att gå tillbaka till slutfasen av Nietzsches litterära liv (perioden 1885-1888) för att rekapitulera historien om projektet ”Der Wille zur Macht”, här förstådd som det litterära projekt som Nietzsche arbetade med.

Den sjuke Nietzsche lämnade efter sig ett antal utkast till ett verk som han kallade *Der Wille zur Macht*. Det tidigaste fragmentet (den första planerade titeln), skriver Montinari, är från augusti-september 1885. I en anteckningsbok skriver Nietzsche:

”The Will to Power
Attempt
At a New Explanation of All Events”
By
Friedrich Nietzsche.¹¹⁶

Under några år arbetar Nietzsche med sitt nya projekt; han kommer med förslag till disposition, gör upp register, skisserar utkast till en titel, fyller anteckningsboken på temat ”viljan till makt”. Att han verkligen var sysselsatt med att skapa ett stort verk framgår bl.a. av ett brev till systemen och svågern i Paraguay, september 1886: ”För de nästa 4 åren tillkännages utarbetandet av ett huvudverk i fyra band; redan titeln är skräckinjagande: *Viljan till makt. Försök till en omvärdering av alla värden.*”¹¹⁷ Bland Nietzsches många utkast och planer återkommer en indelning i fyra böcker. Ibland har böckerna delats in i kapitel.

Det var emellertid inte bara i anteckningsböckerna som det planerade arbetet beskrevs. Bland 1880-talets publicerade skrifter finns flera som innehåller referenser till det planerade litterära projektet. Första gången som den planerade boken omnämns officiellt är i början av *Jenseits von Gut und Böse* (1886). Året därpå hänvisar han återigen till det kommande ”verket”; i slutet av den publicerade skriften *Zur Genealogie der Moral* (1887) annonserade Nietzsches att nästa verk skulle heta *Der Wille zur Macht*. Men Nietzsche är också upptagen av annat. Under perioden 1886-1887 skriver han förord och tillägg till nyutgåvor av gamla publicerade verk; exempelvis en femte bok till *Die fröhliche Wissenschaft* (1882).¹¹⁸

¹¹⁵ Montinari (2003a) s. 80.

¹¹⁶ Citat efter Montinari (2003a) s. 85.

¹¹⁷ Citat efter Safranski, s. 263.

¹¹⁸ Agell, s. 252.

Efter att arbetet med nytgåvorna är färdigt koncentrerar sig Nietzsche på de problem som föregående planer tagit upp, inte minst temat nihilism.¹¹⁹ Mellan hösten 1887 och sommaren 1888 förekommer sällan andra titlar än *Der Wille zur Macht*. Det finns många planer där ett verk skisseras om fyra böcker. Även innehållsmässigt är dessa planer lika varandra: det fyrdelade schemat motsvaras ofta av en tematisk, filosofisk, uppdelning enligt följande: nihilism, värdekritik, omvärdering av alla värden och den eviga återkomsten. I februari 1888 rubricerade Nietzsche 372 aforismer med hjälp av nyckelord.¹²⁰ De första trehundra nyckelorden fördelade han mellan fyra böcker, genom att skriva de romerska siffrorna I, II, III eller IV bredvid nyckelorden. Siffrorna korresponderade med en plan till *Der Wille zur Macht* (februari 1888), bestående av fyra böcker indelade i kapitel, men inga titlar till böckerna:

[For the first book]

1. Nihilism, thought through to its finale
2. Culture, civilisation, the ambiguity of what is "modern"

[for the second book]

3. The Origin of the Ideal
4. Critique of Christian Ideals
5. How the Virtues Are Victorious
6. The Herd Instinct

[for the third book]

7. The "Will to Truth"
8. Morality as the Circe of Philosophers.
9. Psychology as the "Will to Power" (desire, will, concept, and so on)

[for the fourth book]

10. The "Eternal Recurrence."
11. Grand Politics.
12. A Life-Recipe for Us.¹²¹

Nietzsches *sista* plan till "Der Wille zur Macht" är från augusti 1888 och innehåller fyra böcker, men är betydligt mer detaljerad:

Outline of
the plan for:
The Will to Power.
Attempt
At a Revaluation of All Values

- *Sils Maria* on the last Sunday of the month
of August, 1888

We Hyperboreans. – laying the foundation stone of the problem.

First book: "What is truth?"

First Chapter. Psychology of Error.

Second Chapter. The Value of Truth and Error.

¹¹⁹ Montinari (2003a) s. 90

¹²⁰ Ibid., s. 91.

¹²¹ Ibid., s. 92.

Third Chapter. The Will to Truth (first justified in the affirmative value of life).

Second book. Origin of values.

First Chapter. The Metaphysicians.

Second Chapter. The hominis religiosi.

Third Chapter. The Good and the Improvers.

Third book. Conflict of values.

First Chapter. Thoughts about Christianity.

Second Chapter. The Physiology of Art.

Third Chapter. On the History of European Nihilism.

Diversion of a Psychologist

Fourth book. The Great Noon.

First Chapter. The Principle of Life 'Order of Rank'

Second Chapter. The Two Paths.

Third Chapter. The Eternal Recurrence.¹²²

Problemet är att Nietzsche i september 1888 överger planen till förmån för en annan. Nu är tanken i stället att ge ut fyra böcker under titeln "Omvärdering av alla värden" (*Umwertung aller Werthe*). Den första boken i detta nya projekt kallar han *Der Antichrist*. Det som var en undertitel blir hösten 1888 huvudtitel. Men också denna andra huvudtitel försvinner och ersätts av *Antichrist*. "Min omvärdering av alla värden, med huvudtiteln 'Antikrist', är färdig" skriver han 26 november 1888 till Paul Deussen.¹²³

Det planerade storverket och de tankar som han knöt till detta flöt in i de publicerade verken. Montinari formulerar det så här: "[...] *Twilight of Idols* and *Antichrist* were created from the notes for 'Will to Power'; the rest is – *Nachlass*, unpublished writings."¹²⁴ Agell drar samma slutsats: "Så sammanställer Nietzsche i september-november 1888 skrifterna *Der Antichrist* och *Götzendämmerung* ur sin väldiga samling oordnade arbetsnotiser, av vilka en del är tillhöriga planerna på verket 'Der Wille zur Macht', andra inte."¹²⁵

4.4 Systematik eller manuskriptrogenhet?

I det föregående rekapitulerade jag diskussionen om *texthistorien*, vilken är avgörande i verkfrågan, alltså huruvida Nietzsche producerade och efterlämnade ett *Hauptwerk*. Svaret forskarna gav var negativt, även om Nietzsche under en tid umgicks med tanken på ett större verk. Kritiken av föreställningen om "huvudverket" rymmer också en kritik av systematiken. Frågan om den systematiska ordningen vetter åt *texthistorien* (huruvida en ordning fanns i Nietzsches kvarlämnade anteckningar), men framför allt åt *ederingshistorien*: editionens – *Der Wille zur Macht* – tillkomsthistoria.

¹²² Citat efter Klein, s. 193-194.

¹²³ Safranski, s. 264.

¹²⁴ Montinari (2003a) s. 101.

¹²⁵ Ibid.

Hos Nietzsches syster fanns, enligt David Marc Hoffmann, en ”vilja till system”.¹²⁶ Förster-Nietzsches strävan efter ett magnum opus var samtidigt en strävan efter ett filosofiskt system. Det tycks (av kommentarer och inledningar att döma) som om utgivarna av ”huvudverket” var medvetna om att en systematisk ordning saknades i Nietzsches manuskript. Hur skulle man då arrangera materialet? I Förster-Nietzsches förord till den första utgåvan 1901 skriver hon att Nietzsches sista plan saknade anvisningar om ”vilken form Nietzsche skulle ha grupperat sitt stoff”.¹²⁷ Man valde att följa en tidig plan, ett utkast till en indelning, daterad till den 17 mars 1887. Planen ifråga bestod bara av några rader: fyra titlar på de planerade fyra delarna/böckerna av *Der Wille zur Macht*. I Montinaris filologisk-historiska rekonstruktion avbildas planen enligt följande:

[+++] of All Values

First Book
European Nihilism

Second Book
Critique of the Highest Values

Third Book
Principle of a New Valuation

Fourth Book
Discipline and Breeding

Outlined March 17, 1887, Nice¹²⁸

Samtliga versioner av *Der Wille zur Macht* gavs en strängt systematiskt ordning och grundval för indelningen var den fyrdelade planen ovan. Fyra böcker delades in i kapitel och under kapitlen följer avdelningar och underavdelningar. 1901-års utgåva har femton kapitel, 1906-års tolv.¹²⁹

Detta var dock inte – vilket jag visat i föregående avsnitt – den enda plan som Nietzsche laborerat med under 1880-talets senare hälft. Schlechta: Planen ”[...] är bara *en* bland *många* andra.”¹³⁰ Ingen av de övriga tjugofem planerna och utkasterna var så kortfattad som den redaktörerna fastnade för (och som Nietzsche övergivit).

Om man verkligen velat att ”rekonstruera” ett ”huvudverk” (förvisso ett dubiöst projekt) enligt Nietzsches intentioner och instruktioner, skriver Klein, så hade man valt en annan plan: antingen någon av de två Nietzsche använde för att arrangera stoffet (exempelvis planen från februari 1888) eller den sista, mer detaljerade. Man hade dock sina skäl till att välja den enklaste. Kritikerna hävdar att denna ytterst summariska plan valdes för att den gav Elisabeth Förster-Nietzsche och hennes medarbetare maximal frihet i edersarbetet. Agell skriver: ”I klartext: just på grund av att den var så vag och allmän

¹²⁶ Hoffmann (1991) s. 50. ”Willem zum System”.

¹²⁷ Citat efter Agell, s. 253.

¹²⁸ Montinari, Mazzino (2003a) s. 90. – Tecknet [+++] betyder i den kritiska utgåvan att stället är okänt. Pappret har klippts av längst upp vid kanten.

¹²⁹ Agell, s. 253. – Se mitt appendix för en fotografisk avbildning av innehållsförteckningen.

¹³⁰ Schlechta, Karl (1956), s. 1396. ”[...] ist nur *einer* unter *sehr* vielen.”

gav planen från 17.3 1887 ett oslagbart utrymme för redaktörernas egna strävanden.”¹³¹ Schlechta uttrycker det så att den gav ett minimum åt Nietzsche och ett maximum åt Förster-Nietzsche och Köselitz.¹³²

Denna tes om den fria och godtyckliga ederingen tycker man sig få stöd för i de förklaringar och motiveringar som Förster-Nietzsche och andra redaktörer själva gav i sina kommentarer. Schlechta citerar ur Förster-Nietzsches inledning:

Vi var tvungna att lägga denna plan av den 17 mars 1887 till grund för vår utgåva, då den var den enda som gav en tämligen tydlig anvisning om hur hela verket skulle sammanfogas. Dessutom erbjuder den med sina stora allmänna rubriker det vidaste spelrummet (sic!) för ett planmässigt inordnande av det rika material som finns tillgängligt för andra planer.¹³³

Man medgav från utgivarnas sida att den valda planen var att föredra för sin ”korthet och enkelhet”¹³⁴, och för det andra medgav man att de tagit sig friheten att skapa en kapitelindelning: ”Till sist måste de fyra böckerna indelas i kapitel, vars titlar vi valde ut ur Nietzsches egna nedteckningar.”¹³⁵ Agell menar dock att indelningen inte följer Nietzsches anvisningar: kapitelrubriker och underrubriker valdes helt godtyckligt utan stöd i någon plan eller utkast.¹³⁶ Fuchs framför följande synpunkter på innehållsförteckningen och indelningen: Kompilationen innehåller många fler kapitel och rubriker än de Nietzsche laborerade med. 1906-års utgåva innehöll som sagt tolv kapitel, plus avdelningar och t.o.m. underavdelningar. Ur olika planer och dispositioner tog Förster-Nietzsche och Köselitz överskrifter till de olika kapitlen. Således växte det fram en mer förfinad och utvecklad struktur. Detta var överskrifter (eller titlar) som Nietzsche någon gång formulerat. Så förhåller det sig med kapitelrubriken ”Viljan till makt som konst” (*Der Wille zur Macht als Kunst*). Samma gäller inte för *underrubrikerna*. Dessa skapade redaktörerna på egen hand. Ingenstans i Nietzsches *Nachlass* finner man en indelning som den i kapitlet ”Rangordning” (*Rangordnung*) i fjärde boken ”Tukt och avel” (*Zucht und Züchtung*).

Det är just denna typ av ”fria” eller ”kreativa” ederingsarbete som ådragit sig forskarnas kritik. Fredric R. Love citerar ur ett brev från Förster-Nietzsche till Köselitz (daterat 1905) för att åskådliggöra ederingsprinciperna. I brevet uppmanas Köselitz att lyfta fram Nietzsches åsikter om nihilism och dekadens. Köselitz får sedan av Förster-Nietzsche följande instruktionen: ”Sålunda, min käre vän, teckna nu en storartad fresk över moderniteten med min broders färger och pensel.”¹³⁷

Filologiskt anser man att systematiken (vilket inkluderar det tematiska arrangemanget, numreringen av aforismer, indelning i rubriker och underrubriker) bryter mot

¹³¹ Citat efter Agell, s. 254.

¹³² Schlechta (1958), s. 106.

¹³³ Schlechta (1956) s. 1398. ”Wir waren aber genötigt, den Plan vom 17. März 1887 zur Grundlage dieser Ausgabe zu nehmen, da er der einzige ist, der eine ziemlich deutliche Anweisung zur Zusammenstellung des Werkes giebt. Ausserdem bietet er, durch die grossen allgemeinen Gesichtspunkte der Einteilung, den weitesten Spielraum (sic!), das reiche Material, das zu anderen Plänen vorhanden ist, singemäss einzuordnen.”

¹³⁴ Agell, s. 254, 395. – Orden är tagna ur Otto Weiss kommentar till utgåvan 1911. För citatet på original se Schlechta (1956), s. 1397. ”[...] seiner Kürze und Einfachheit wegen [...]”

¹³⁵ Citat efter Agell, s. 254. [Förster-Nietzsche, Elisabeth (1901). *Der Wille zur Macht*, s. XV.]

¹³⁶ Agell, s. 254.

¹³⁷ Love, s. 250. ”Also, mein lieber Freund, entwerfen Sie jetzt ein grossartiges Al-Fresco der Modernität mit dem Farben und dem Pinsel meinem Bruders.”

Nietzsches ursprungliga, ”kaotiska” ordning. Carol Diethe anser att Nietzsches kaotiska anteckningsböcker kunde publiceras till priset att de gjorde författaren en stor skada. De omständigheter som omöjliggjorde projektet att försöka pådyvla en systematisk ordning och disciplin var bl.a. förhållandet att Nietzsche ofta fyllde sina notisböcker från slutet till början. Därtill gjordes många ändringar och korrigeringar.¹³⁸ Enligt Diethe var det helt enkelt inte möjligt att publicera dessa anteckningar korrekt förrän vetenskapen fått tekniska hjälpmedel till sin hjälp.

Mot systematiken sätter Nietzsche-forskarna den manuskriptorienterade ederingsprincipen. Ernst Horneffer ansåg tidigt att det bara fanns *ett* sätt att edera manuskripten: utan organisation och arrangemang, ord-för-ord som de föreligger.¹³⁹ För Schlechta bestod den viktiga forskningsuppgiften i att återgå till utgångsläget och då krävdes att *Der Wille zur Macht* reducerades till manuskriptsituationen. Alla ingrepp från ”främmande hand” måste elimineras.¹⁴⁰ På så vis kan utgivarnas systematiska ordning ersättas med en ”manuskripttrogen-kronologisk” utgåva.¹⁴¹ Schlechta ansåg att hans redigerade trebandsverk levde upp till dessa krav.

Den *filosofiska* invändningen (till skillnad från den *filologiska* ovan) mot det systematiska arrangemanget går så här: Nietzsche misstrodde alla system och systembyggare. Schlechta ser därför principerna bakom *Der Wille zur Macht* som en missuppfattning av vad Nietzsches tänkande gick ut på. Nietzsches ”stil” och den form han gav sin filosofi var aforismen.¹⁴² David Marc Hoffmann följer i samma tankespår (det vill säga håller sig med samma Nietzsche-tolkning) och anför ett anti-systematiskt Nietzsche-citat för att skapa ett svalg mellan denne och *Der Wille zur Macht*: ”Viljan till system är en brist på rättskaffenhet.”¹⁴³ Nietzsche arbetade i en ”aforistisk, essayistisk tanketradition” och skapade således inga systematiska verk.¹⁴⁴ Arne Melberg skriver att den tematiskt organiserade kompilationen ”[...] stämmer dåligt med synen på Nietzsches skrivande som framåtriktad process, snarare än som färdigt verk.”¹⁴⁵

Walter Kaufmann, en av de mer framträdande kritikerna av Nietzsche-arkivet och Nietzsches syster, avfärdar dock inte *Der Wille zur Macht*. Om man tar utgåvan för vad den verkligen är, en samling anteckningar från åren 1885-1888, då är den fortfarande användbar. Kaufmann tonar ner arrangemangets betydelse, även om han inte blundar för det problematiska med systematiska arrangemang. Kaufmann ser Nietzsches som en i huvudsak anti-systematisk filosof, vars filosofi knappast kan ges enkel systematisk form. Men om man håller i minnet att det postuma ”verket” utgörs av anteckningar och ingenting annat spelar arrangemanget en mindre betydelse. För alla som förstod detta var utgåvan användbar. Kaufmann upplyser vidare läsaren om att de två bästa

¹³⁸ Diethe, s. 96.

¹³⁹ Schlechta (1958) s. 73.

¹⁴⁰ Ibid. ”[...] auf die Manuskriptsituation reduziert.” ”[...] die Eliminierung *aller* Eingriffe von fremder Hand.”

¹⁴¹ Schlechta (1956), s. 1393. ”[...] *manuskriptgetreu-chronologische* [...]”

¹⁴² Schlechta (1958), s. 72.

¹⁴³ Hoffmann, David Marc (1995), s. 177. ”’Der Wille zum System ist ein Mangel an Rechtschaffenheit.’- Mit diesem Aphorismus hatte sich Nietzsche selbst einen Riegel für alle systematisierenden Versuche seines Denkens geschoben.”

¹⁴⁴ Ibid. ”[...] aforistischen, essayistischen Denktradition”.

¹⁴⁵ Melberg, s. 19. ”Verk” är enligt Melberg en hermeneutisk kategori kopplad till ”helhet” och ”mening”.

editionerna dessutom innehöll ett appendix som listade varje enskild antecknings ungefärliga tillkomst i tiden.¹⁴⁶

Kaufmann laborerar med tanken att kompilationen kan få motsatt effekt än den av textutgivarna avsedda. De provisoriska och hypotetiska textfragment som presenterades som ”aforismer”, står faktiskt att finna i boken:

The palpable intent of the philosopher's sister to present *The Will to Power* as the systematic work that Nietzsche did not live to finish, was absurd. But the semi-systematic arrangement [...] may have the very opposite effect of that intended by her – at least when the material is presented in the manner attempted in the present volume. So far from finding any final system, we look into a vast studio, full of sketches, drafts, abandoned attempts, and unfinished dreams.¹⁴⁷

Möjligen kan man säga att Kaufmann har en ambivalent hållning, eftersom systematiken påstås skänka vissa fördelar.¹⁴⁸ Han skriver: ”The sister's edition for all the absurd pretensions that this was Nietzsche's systematic magnum opus, at least had the virtue that one could find at a glance where there were a lot of notes about art or Christianity or epistemology.”¹⁴⁹ Strukturen (den systematiska ordning som Nietzsche inte var ansvarig för) gör att man enkelt hittar det man söker, t.ex. anteckningar om konst och kristendom.

Kaufmann går i polemik mot Karl Schlechta, både mot dennes utgåva (*Friedrich Nietzsche: Werke in drei Bänden* 1954-1956), samt det filologiska ideal och de kritiska synpunkter som han lägger fram i utgåvans efterord, *Philologischer Nachbericht*. Kaufmann menar att Schlechta gjort sig skyldig till en falsk uppfattning och framskapat en ny myt.¹⁵⁰ Den gamla myten skapades av Förster-Nietzsche och gick ut på att Nietzsche krönte sin karriär med ett systematiskt storverk; den nya myten säger att *Der Wille zur Macht* saknar värde och att den inte innehåller någonting nytt. Faktum är att den gör det, skriver Kaufmann. Avsnittet om nihilismen (första boken) och de kunskapsteoretiska reflektionerna (tredje boken) finns exempelvis inte i något annat verk. Den nya myten är således lika falsk som den gamla.

Slechthas filologiska principer, liksom själva utgåvan, utsätts för angrepp. Hans idé om en absolut ”trohet” mot Nietzsches texter är ett omöjligt företag. Schlechthas utgåva är, skriver Kaufmann, för det första vare sig manuskripttrogen eller kronologisk (vilket han hävdar); för det andra går det inte att ge ut en absolut manuskripttrogen Nietzsche-utgåva; en sådan skulle helt enkelt inte vara kronologisk, däremot kaotisk och praktiskt taget oläsbar.¹⁵¹ ”Plainly, an arrangement that was really faithful to the manuscripts would not be an arrangement at all, but simply chaotic – and almost unreadable.”¹⁵² Varför? För att Nietzsches manuskript (anteckningsböcker etc.) är i ”oordning” och

¹⁴⁶ Kaufmann tänker förmodligen på den första editionen (1901) och den tredje (1911).

¹⁴⁷ Kaufmann (1968b), s. 557.

¹⁴⁸ Walter Kaufmanns ambivalens visavi *Der Wille zur Macht* uppmärksammas också av Magnus, s. 233.

¹⁴⁹ Kaufmann (1964) s. 218.

¹⁵⁰ Kaufmann, Walter (1968b). Editor's Introduction. Nietzsche, Friedrich. *The Will to Power*, s. xiv.

¹⁵¹ Ibid., s. xv. – Schlechta behöll i sin utgåva av Nietzsches *Nachlass* urvalet i *Der Wille zur Macht*, men avlägsnade numreringen, skapade en ny ordning och ny titel: ”Ur kvarlåtenskapen från åttiotalet” (*Aus dem Nachlass der Achtzigerjahre*). Schlechta prisas bland forskare för sin avslöjande filologi, men har också utsatts för kritik, från Kaufmann till Montinari. Den senare skriver att Schlechta hade den rätta ambitionen – att skapa en kronologisk och manuskripttrogen Nietzsche-utgåva –, men lyckades i praktiken tyvärr inte genomföra projektet.

¹⁵² Ibid.

icke-kronologiskt uppbyggda: "[...] Nietzsche had the habit of using over and over old notebooks that had not been completely filled, and of writing in them now from front toward the back, now from the back toward the front: and sometimes he filled right-hand pages only, at other times left-hand pages only."¹⁵³ Kaufmann anser således (till skillnad från Carol Diethe ovan) att denna Nietzsches "oordning" omöjliggör en kronologi. Och till skillnad från Karl Schlechtas utgåva, som gjort sig av med det gamla systematiska arrangemanget och blivit "oläsbar", är Förster-Nietzsches, trots bristerna, ett läsbart verk. I valet mellan en läsbar systematik och ett oläsbart kaos väljer Kaufmann det förra. Något annat alternativ är inte i sikte.¹⁵⁴

Idéhistorikern Svante Nordin är inne på samma linje när han betonar just läsbarhet och sammanhang som utgåvans stora förtjänst. Om Elisabeth Förster-Nietzsche och medarbetarna heter det:

Vad de gjorde var i någon mening rimligt och hedervärt. De försökte ställa samman manuskriptfragment till ett läsbart verk. De överdriver och skapar sammanhang, men lyckas häpnadsväckande bra – "Der Wille zur Macht" är både en mycket läsbar och filosofiskt mycket intressant text [...]¹⁵⁵

David Marc Hoffmann vänder sig mot tanken att läsbarheten skulle kunna vara ett skäl för att använda och ge ut nya utgåvor av *Der Wille zur Macht*. Nya franska, italienska och tyska utgåvor har motiverats på detta sätt. Man har från förläggarehåll hävdats att Collis/Montinaris utgåva är "oläsbar" och således får *Der Wille zur Macht* genom sin systematiska ordning en historisk betydelse. Hoffmann replikerar följande: Om ändå läsbarheten kunna vara ett kriterium för om en utgåva är autentisk eller ej.¹⁵⁶ *Der Wille zur Macht* var ett slags "Reader's Digest" enligt Hoffmann, och det bidrog till den "tragiska" Nietzsche-receptionen.

4.5 Urval

Under senare hälften av 1880-talet gjorde Nietzsche några försök att samla ihop sina anteckningar och knyta dem till ett planerat verk. I februari 1888 numrerade han 374 anteckningar under rubriken *Der Wille zur Macht*. Av dessa hade Nietzsche med romerska siffror (I-IV) fördelat 300 anteckningar mellan 4 böcker som eventuellt skulle utgöra stommen i det kommande verket. Man kunde förvänta sig, skriver Mazzino Montinari, att redaktörerna skulle följa Nietzsches indelning och hans instruktioner, åtminstone i det här speciella fallet.¹⁵⁷ Så skedde inte. Av Nietzsches år 1888 numrerade 374 anteckningar, eventuellt avsedda för en framtida bok, användes inte 104. Närapå en fjärdedel av de texter Nietzsche eventuellt avsåg att inkludera i ett framtida verk utslöts sålunda. I 64 fall ignorerades Nietzsche egen ordning.

¹⁵³ Ibid, s. xiv.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Citerat efter Boström, Håkan (2002). Avhandling spikad om filosofen med hammare. Rapport från Fredrik Agells disputation på avhandlingen "Frågan efter livets mening. Om kunskap och konst i Nietzsches tänkande". *Tidskriften Noesis*, s. 13.
<http://www.idehistoria.nu/Noesis/Anamnesis/Disputationer/FA.html> [2004-04-10]

¹⁵⁶ Hoffmann (1995) s. 180. "Wie wenn die *Lesbarkeit* ein Kriterium für die Authentizität einer Ausgabe ware!"

¹⁵⁷ Montinari (2003a) s. 92. – Nietzsches val av plan för att rubricera fragmenten "korresponderade" med den som textutgivarna fastnade för.

Urvalet texter från Nietzsches egen lista, de av honom själv numrerade texterna, var dock bara början för textutgivarna. De fyra böckerna i *Der Wille zur Macht* fylldes på med andra anteckningar. Resultatet blev ett slags ”text-återvinning” skriver Dieter Fuchs.¹⁵⁸ Material från hösten 1880 och juli-augusti 1882 trycktes, trots att Nietzsche då ännu inte formulerat sitt ”Der Wille zur Macht”-projekt (han påbörjade det tidigast 1885). Fuchs skriver att i och med att man använde ”fragment” som sträckte sig så långt bakåt i tiden, så vederlägger man tanken att kompilatorerna haft som avsikt att följa Nietzsches intentioner.¹⁵⁹ Fredrik Agell påpekar det godtyckliga i urvalet:

Efter att själva ha konstruerat en indelning av ”verket”, en indelning som gav intrycket av en sträng systematik, plockade redaktörerna, utan minsta hänsyn till fragmentens kronologi, godtyckligt ur stycken ur Nietzsches sena *Nachlass* och stoppade in dem på ställen där redaktörerna trodde att de hörde hemma!¹⁶⁰

Man vänder sig sålunda mot urvalet för att det var godtyckligt och i någon mån för omfattande för det (i och för sig tvivelaktiga) försöket att rekonstruera ett magnum opus enligt Nietzsches intentioner. Den andra typen av kritik inriktar sig på att urvalet just var ett urval – alltså begränsat: ”Of all notes from 1883 to 1888, they chose only one-third, a total of 1,067 fragments, along with twelve outlines.”¹⁶¹

Klein anser att samlingsutgåvan (*Grossoktavausgabe*) var inkomplett. Den består av ett begränsat urval och excerpter:

Instead of producing a complete, albeit rearranged edition of the material collected in the notebooks, the editors of the various *Nachlass*-volumes of the *Grossoktavausgabe* only saw fit to publish selections or excerpts, with the result that much of the notebooks remained inaccessible.¹⁶²

Konsekvensen blev att en stor del av materialet förblev oåtkomligt för allmänheten och de forskare som befann sig utanför Nietzsche-arkivet. Kunskaper om det opublicerade materialet saknades eftersom man inte kände till att det existerade.

4.6 Textmanipulationer

I det föregående har jag visat på vad för slags anmärkningar som riktats mot systematik och arrangemang å ena sidan och urval å den andra. Men det finns en tredje aspekt av problemet. Det gäller själva texterna. Hur har de representerats? Förster-Nietzsche beskrev textutgivarnas arbetsmetod som en ”filologiskt exakt transkription” av anteckningar ur Nietzsches häften och anteckningsböcker.¹⁶³ Någon exakt transkription är det dock enligt Nietzsche-forskarna inte fråga om, ett faktum som redan skall ha påvisats av textutgivarna själva. Enligt Montinari gav utgivaren för tredje utgåvan

¹⁵⁸ Fuchs, Dieter (1999). *Der Wille zur Macht: Die Geburt des ”Hauptwerks” aus dem Geiste des Nietzsche-archivs. Nietzsche-studien. Internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung*, s 389. - ”Text-Recycling“.

¹⁵⁹ Ibid. - ”Die Verwendung dieses Fragments [...] widerlegt die Behauptung der Kompilatoren, entsprechend der Intention Nietzsches zur verfahren.”

¹⁶⁰ Agell, s. 254.

¹⁶¹ Whitlock, Greg (2003). Translator’s introduction. Ingår i *Reading Nietzsche*, s. xvii.

¹⁶² Klein, s. 182.

¹⁶³ Citat efter Klein, s. 187.

(1911), Otto Weiss, i sina anmärkningar en redogörelse för ingreppen och avslöjade sålunda, oavsiktligt, compilationens verkliga natur.¹⁶⁴

Dieter Fuchs skriver att materialet i huvudsak anordnades efter två linjer: Antingen separerades anteckningar och underordnades de olika temaavsnitten, eller så sammanfördes fragment till sammanhängande avsnitt.¹⁶⁵ Agell uttrycker det så att textställen togs ur sitt sammanhang och sattes in där redaktörerna tyckte att de passade in. Därmed lösrycktes fragment ur sitt ”ursprungliga sammanhang” och fördes över till en av redaktörerna *konstruerad* ordning av kapitel och avdelningar.¹⁶⁶ Flera av texterna var dessutom ”korrupt återgivna”: i vissa fall var de stympade, i andra fall förde man samman fragment till ”sammanhängande texter”.¹⁶⁷

Kaufmann tar upp aforism 959 som ett exempel på två separata anteckningar (nedtecknade 1885-1886) som sammanförts till en enhetlig aforism:

The jungle-growth ”man” always appears where the struggle
for power has been waged the longest. *Great men.*
The Romans – jungle animals.¹⁶⁸

Fuchs ifrågasätter redaktörernas benämning av texterna som ”aforismer”. I Nietzsches manuskript och anteckningsböcker finner man anteckningar och fragment som inte har aforismens logiska och genomarbetade karaktär. Walter Kaufmann sätter också han aforismerna inom citationstecken. Han hävdar att publikationen av *Der Wille zur Macht* som ett systematiskt huvudverk suddade ut skillnaden mellan Nietzsches verk och hans anteckningar och spred den falska idén att de publicerade böckernas aforismer är av samma slag som dessa anteckningar.¹⁶⁹ De kvarlämnade texterna är, skriver Fuchs, skissartade, associativa och provisoriska. Ibland rör det sig om Nietzsches egna arbetsanvisningar och överskrifter, ibland om förstudier och förarbeten till material som sedan använts i publicerade böcker.¹⁷⁰ Ur dessa har man sedan framkonstruerat aforismer, t.ex. genom att förkorta texterna. I *Der Wille zur Macht* finner man oräkneliga aforismer som bara består av en enda mening, t.ex. aforism 9: ”Pessimismen som nihilismens förform.”¹⁷¹ Det som ser ut som en avslutad sentens är i själva verket en del av en plan, en innehållsförteckning innehållande skisser till det planerade arbetet *Der Wille zur Macht* och dess fyra böcker.

Ytterligare ett sätt att utvinna aforismer ur textstycken var omställningen av satser och satsdelar. Aforism 2 är produkten av ett dylikt förfarande. Aforismen har tagits ur en två sidor lång anteckning, behandlande nihilismens problem, men därtill skedde en

¹⁶⁴ Montinari (2003a) s. 16. – Weiss fotnoter (”Anmerkungen”) innehöll redogörelser för vad för slags ingrepp som gjorts i manuskripten: strykningar, interpolationer, konjunktioner, utelämnanden osv. Vidare fanns en förteckning över aforismernas fyndorter och dateringar av manuskripten. Weiss vetenskapliga apparat hamnade därmed, skriver Montinari, i konflikt med själva editionen!

¹⁶⁵ Fuchs, s. 386-387.

¹⁶⁶ Agell, s. 234.

¹⁶⁷ Ibid. – Agells ord ”korrupt återgivna” skall sannolikt förstås strikt textkritiskt. *Korruptel* är enligt Nationalencyklopedin en ”[...] textkritisk term för förvanskat ställe”.

¹⁶⁸ Citat efter Kaufmann (1968a) s. 504.

¹⁶⁹ Kaufmann (1974). Prologue. The Nietzsche- Legend. s. 7.

¹⁷⁰ Fuchs nämner verk som Nietzsche skrev under 1880-talet: *Morgenröthe*, *Der Fall Wagner*, *Götzendämmerung*, *Jenseits Gut und Böse* och *Antichrist*.

¹⁷¹ Fuchs, s. 395. ”Der Pessimismus als Vorform des Nihilismus.” – Se bilaga 2 för en jämförelse mellan aforism 9 och KGW.

nyordning av texten. Genom en omställning av meningar fick man i inledningen av *Der Wille zur Macht* först en fråga och därefter ett svar, och tillika en definition på ett problem som sedan vidare avhandlas, nihilismen. I Nietzsches anteckningsbok ges, enligt Fuchs, ingen sådan definition.

Wayne Klein ger ett exempel på ett "offer" för den redaktionella verksamheten: Nietzsches stycke om "Europeisk nihilism" (*Der europäische Nihilismus*) som han skrev i juni 1887; ett enhetligt textstycke. I den andra utgåvan av *Der Wille zur Macht* är stycket uppbrutet och tryckt som fyra separata aforismer, nummer 4, 5, 114 och 55.¹⁷² Förändringen genomfördes utan kommentar.¹⁷³

Materialet förändrades genom att sammanföra, förkorta, omkasta och separera texter. Ett femte sätt att förändra texterna var de olika redaktionella tilläggen. Åtskilliga texter härstammar inte från Nietzsche skriver David Marc Hoffmann. Bokexcerpter trycktes som Nietzsche-texter, liksom rubriker och underrubriker. Redaktören Heinrich Köselitz återkommer ofta i det här sammanhanget. Fuchs nämner att Köselitz i aforism 716 fogade in två citat från den indiske vishetsläraren Manu som Nietzsche inte var ansvarig för: "Användandet av Manu's citat i *Der Wille zur Macht* blottlägger för Nietzsche-kännaren [...] "aforism" 716 som förfalskad."¹⁷⁴

Wolfgang Müller-Lauter, Wayne Klein, Fredrik Agell m.fl. påpekar att flera av kategorierna och avdelningarna var textutgivarnas uppfinningar, medan andra togs ur Nietzsches anteckningsböcker. En dylik "uppfinning" är överskriften till aforism 617, "Rekapitulation" (*Recapitulation*). Det som ser ut som Nietzsches egen rubrik är i själva verket en tillsats, interpolation, av Köselitz, vilken redigerade tredje boken av *Der Wille zur Macht*. Anledningen till att man framhåvt just detta redaktionella tillägg är att Martin Heidegger haft långa filosofiska utläggningar om begreppet "rekapitulation" såsom ett slags nyckel till Nietzsches tänkande. Agell tar upp problemet i sitt appendix, men nämner inte det som hans källa, Wolfgang Müller-Lauter, lägger till, nämligen att redaktören Otto Weiss i kommentaren 1911 faktiskt påpekar att överskriften är ett tillägg av Köselitz.¹⁷⁵ Detta förändrar och (enligt min mening) förmildrar tillägget, liksom det sätter Heidegger filosofiska "missförstånd" i en ny dager. Uppenbarligen kunde Heidegger införskaffa kunskap om aforism 617; den var tillgänglig långt innan han påbörjade sina Nietzsche-föreläsningar, men av någon anledning negligerade han uppgiften.

I Kaufmanns kommenterade utgåva finner man åtskilliga exempel på interpolationer, men också emendationer (textförbättringar) och uteslutningar. (Att han använder textkritiska termer som "emendation" och undviker pejorativa uttryck som "stympade" speglar hans förhållandevis positiva, eller i alla fall "värdeneutala", inställning till utgåvan.) Köselitz lade till rubriker/överskrifter till bl.a. aforism 29, 708, 763, 772. Men

¹⁷² Se appendix. – Numren 4, 5, 114 och 55 står i den ordning som man måste läsa aforismerna för att uppfatta den organiska helheten.

¹⁷³ I 1901-års utgåva är stycket intakt. I den tredje utgåvan (1911) redogjorde Otto Weiss i sin vetenskapliga, kritiska apparat för uppsplittringen av texten.

¹⁷⁴ Fuchs, s. 399. "Die Verwendung der Zitate Manus im *Willen zur Macht* entlarvt so für den Nietzsche-Kenner [...] den "Aphorismus" 716 als unecht." – Se också Kaufmann (1968) s. 382.

¹⁷⁵ Müller-Lauter, Wolfgang (1995). "Der Wille zur Macht" als Buch der 'Krisis' der Philosophischer Nietzsche-interpretation. *Nietzsche-Studien. Internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung*. Bd 24, s. 243. - Agell, s. 258. [Weiss, Otto (1911). Anmerkungen. Ingår i *Der Wille zur Macht. Versuch einer Umwerthung aller Werthe*. Leipzig: Albert Kröner Verlag, s. 508.]

andra typer av interpolationer gjordes. Man skapade fullständiga meningar genom att lägga till flera ord i texten, eller en versal begynnelsebokstav där Nietzsche använt gemen. Redaktionella emendationer som Kaufmann nämner gäller avlägsnandet av klamrar som Nietzsche satt runt vissa ord, t.ex. aforism 156.¹⁷⁶ Uteslutningarna (borttagandet av rubriker och ord i texterna) tjänade enligt Kaufmann bl.a. syftet att förvandla lösa anteckningar till aforismer. Ett brevutkast till den danske kritikern Georg Brandes från 1888 blev aforism 86.¹⁷⁷

4.7 Textens reception eller intention?

Idé- och lärdomshistorikern Svante Nordin gör en bedömning av *Der Wille zur Macht* som inte är motiverad av traditionell textkritik utan av den verkan ”verket” fått:

Själva grundidén att konstruera ett magnum opus ur efterlämnade papper är inte i sig fullkomligt orimlig, även om den textkritiskt sett inte är godtagbar. På så vis har t.ex. Pascals ”Pensées”, Gramscis fängelseanteckningar och Wittgensteins postuma arbeten nått eftervärlden.¹⁷⁸

Genom att forma utgåvan som ett magnum opus har man förmedlat författarens, Nietzsches, verk till eftervärlden. Utan textutgivarnas konstruktion skulle Nietzsche förblivit okänd. Det är en ståndpunkt som Jörg Salaquarda intar. Denne hävdar att *Der Wille zur Macht* ”räddade” Nietzsche för filosofin.¹⁷⁹

Bland ”försvararna” eller förespråkarna – som Nordin och Salaquarda ovan – finns en skepsis visavi textkritiken och Nietzsche-filologin. Karl Löwith ansåg att ”det historisk-kritiska uppspårandet av allt som är möjligt att finna” är ett ”missfoster från 1800-talet”.¹⁸⁰

Kaufmann ger också en förklaring till att textutgivarna inte arbetade vetenskapligt och kritiskt:

Unquestionably the early editor's were not philologists; and in the nineties Nietzsche did not seem to merit critical editions. His book had been failures commercially and did not yet command a scholarly audience.¹⁸¹

Den här tanken att utgivaren skall välja utgåvetyp efter tidens och publikens behov uttryckte redan de första textutgivarna. Montinari citerar en marginalanteckning som Heinrich Köselitz gjorde efter den första kritiken av *Der Wille zur Macht*. Som svar på Ernst Horneffers anklagelse 1907 i *Nietzsche's Letztes Schaffen* att man inte arrangerat materialet kronologiskt skrev han: ”The public did not request such an edition. The experts, for whom such an edition would be genuine ecstasy, are in to small minority.”¹⁸²

¹⁷⁶ Se t.ex. Kaufmann (1968a) s. 97.

¹⁷⁷ Ibid., s. 52f.

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Agell, s. 255.

¹⁸⁰ Citat efter Agell, s. 260.

¹⁸¹ Kaufmann (1964), s. 207.

¹⁸² Citat efter Montinari (2003d). Nietzsche between Alfred Bäumler and Georg Lukács. Ingår i *Reading Nietzsche*, s. 148.

När Walter Kaufmann på 1960-talet skall rättfärdiga sin engelska översättning av den gamla utgåvan från 1906 framför han publikens och läsarnas, närmare bestämt *forskarvärldens*, behov:

This translation should be useful to scholars and critics, philosophers and historians, professors and students, it should be possible to cite it and also to find in it passages cited by others; and it should be easy to compare the text with readily available German editions.¹⁸³

Kaufmann vill med sin översättning och edition anknyta till en samtida vetenskaplig diskussion och då måste man kunna citera ur editionen och finna avsnitt citerade av andra.

Alexander Nehamas rättfärdigar sitt användande av utgåvan med följande resonemang: Anteckningarna konstituerar inget ”verk” och arrangemanget av texterna var inte Nietzsches, utan systemens, men dess enorma betydelse och inflytande kvarstår:

But this collection has become, for better or worse, an integral part of Nietzsche’s literary and philosophical work, and it has been instrumental in forming our reactions to him over the past eighty years [...]¹⁸⁴

Vare sig vi vill det eller ej, påpekar Nehamas, så är *Der Wille zur Macht* en del av Nietzsches verk, en del av en kanon. Bernd Magnus och Wayne Klein invänder mot det receptionshistoriska ”försvaret”. Magnus skriver apropå den poststrukturalistiska tanken att författaren är betydelslös, medan mottagandet och textens verkan skrivs upp. Man skulle kunna tänka sig, fortsätter Magnus hypotetiskt, att anhängarna till *Der Wille zur Macht* använder sig av den poststrukturalistiska strategin att skilja författaren från textens verkan. Åttio år av kommentarer har länkat Nietzsches namn till texten. ”Författaren” (en abstrakt ”Nietzsche”) blir i det fallet en produkt av interaktionen mellan texten och publiken/kritikern. Magnus avfärdar resonemanget:

It is unclear what to make of such a gambit. One might reply by saying that mistaken attributions of ”authorship” are also central element in canon formation, and are, in consequence, subject to revision.¹⁸⁵

Magnus nämner den rad av Platons dialoger och brev som man felaktigt tillskrivit denne, men som sedan lyfts ut ur den litterära kanon. Avslöjandet av dylika misstag, ”författarskap” som tillskrivits fel texter, hör till kanon-historien enligt Magnus.

Magnus nämner som sagt Platon och diskussionen kring dennes dialoger och brev, i syftet att övertyga läsaren att *Der Wille zur Macht* är en ”icke-bok” med felaktig upphovsman. Walter Kaufmann har gett sin syn på frågan om edering, ”författare” och ”verk”. Hans exempel är från modern tid, filosofen Hegel, som han menar kan skänka perspektiv på ederingen av Nietzsches verk. Hegel skrev fyra böcker men hans samlade verk består av upp till tjugo volymer.¹⁸⁶ Det beror på att textutgivarna efter Hegels död 1831 gav ut omfattande föreläsningssanteckningar, anteckningar nedtecknade av Hegels studenter och lärjungar. (Saken är den att Hegel föreläste så långsamt att studenterna kunde skriva ner varje ord.) Av hängivenhet till sin lärares filosofi ville man göra det

¹⁸³ Kaufmann (1968b), s. xv.

¹⁸⁴ Citat efter Klein, s. 186.

¹⁸⁵ Magnus, s. 231. – Magnus nämner de poststrukturalistiska tänkarna Michel Foucault, Roland Barthes och Jacques Derrida.

¹⁸⁶ Kaufmann (1964) s. 221. – Kaufmann nämner här Glockners *Jubiläumsausgabe*.

här materialet tillgängligt för en större publik. Kaufmann kommenterar resultatet: "Not only are the words occasionally those of his students and not his own [...] but the train of thought is not really his: ideas developed and formulated many years apart stand side by side in the same page without any warning."¹⁸⁷ Det här var alltså samlingsutgåvor ederade av professorer och hyllade inte bara i Tyskland utan också i den engelskspråkliga världen.

Kaufmann avser inte att försvara Hegels utgivare, men däremot vill han att man genom Hegel-exemplet skall få "perspektiv" på Nietzsche-editionerna. Det är fel, skriver han, att betrakta editionshistorien från 1889 och framåt som en lång kamp, där sanningen slutligen segrar över manipulationerna.¹⁸⁸ Nietzsche själv, och dennes negativa syn på vad han kallade "alexandrinism" (överdrivet intellektuellt pedanteri) vänds slutligen mot de, enligt Kaufmann, sensationella "upptäcker" som Nietzsche-filologin gjort: "[...] there is also another aspect to this story which brings to mind the young Nietzsche's somewhat scornful reflections on the growth of Alexandrianism as well as his dictum in *Ecce Homo*: 'In my case, too, the Germans will do all they can to make an immense destiny give birth to a mouse.'"¹⁸⁹

David Marc Hoffmann får sägas stå för det synsätt Kaufmann vänder sig mot (även om de inte polemiserat mot varandra). Hoffmann betraktar verkningshistorien, tiden efter Nietzsches sammanbrott 1889, som ett "sorgespel" som pågått till dags dato.¹⁹⁰ Schlechtas och Montinaris demontering av *Der Wille zur Macht* var en form av avmytologisering, men deras avslöjanden har inte hindrat ständiga nyupplagor av *Der Wille zur Macht*. De många nyupplagorna av boken (som fortsatt in i vår tid) har gjort att myten återkommit.¹⁹¹ Att förläggare och textutgivare talar om vikten av att boken ges ut som "historiskt dokument" (för att förstå 1900-talshistorien och Nietzsches påverkan på seklet) gör inte saken bättre. Finns det inte mer än nog av gamla utgåvor på bibliotek och antikvariat, frågar Hoffmann retoriskt. Nyutgåvorna (och här inkluderar Hoffmann *alla* nyutgåvor av Nietzsche-editioner före den kritiska utgåvan) är en "dolkstöt" i ryggen på Collis och Montinaris edition.¹⁹² Hoffmann skriver att de historiserande nyupplagorna bör ersättas av en kritisk edition av *Der Wille zur Macht*, en som fullständigt redogör för all former av förfälskning.

4.8 Politik och ideologi i *Der Wille zur Macht*

Många forskare har tillskrivit utgåvan en enorm påverkanskraft, man har talat om en "[...] översködlig betydelse för läsningen av Nietzsche [...]"¹⁹³ Vi talar då om en

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid., s. 222.

¹⁸⁹ Ibid., s. 223. Se också Kaufmann (1968c) s. 552: "There is no need to spice this volume [*The Will to Power*] with a few allegedly sensational revelations, *alla tedesca* (to use a phrase from *Ecce Homo*, second chapter, first section), in the manner that has become so popular in Germany."

¹⁹⁰ Hoffmann, David Marc (1993). *Das "Basler Nietzsche-Archiv": Katalog der Ausstellung*. Basel: Universitätsbibliothek Basel, s. 28. – "Trauerspiel" kan också betyda "tragedi". - Se också Fuchs, s. 385.

¹⁹¹ Hoffmann nämner förutom tyska nyutgåvor en fransk nyutgåva (*La volonté de puissance*, 1991) och en italiensk (*La volontà di Potenza*, 1992). Se Hoffmann (1993) s. 44.

¹⁹² Hoffmann (1995) s. 182. – "Dolchstoß".

¹⁹³ Melberg, Arne (2001). *Försök att läsa Nietzsche*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, s. 19.

mycket negativ och skadlig verkan: ”Framför allt har kompilationen *Der Wille zur Macht* fått en mycket ödesdiger verkan i Nietzsche-receptionen.”¹⁹⁴

Det är en grundsats i merparten av forskningslitteraturen att de som använder *Der Wille zur Macht* som källmaterial för sina Nietzsche-studier riskerar att influeras av Förster-Nietzsches politiska och ideologiska preferenser. Arne Melberg skriver:

När Elisabeth Förster-Nietzsche öppnade ett Nietzsche-arkiv i Weimar med den ännu levande (men förstummade och slagrörde) brodern som en huvudattraktion, började också Nietzsche-bilden få en ideologisk profil, som under 1900-talet skulle förstärkas av Elisabeths två biografier över brodern och inte minst hennes egensinnigt redigerade utgåva av Nietzsches efterlämnade anteckningar under titeln *Viljan till makt*.¹⁹⁵

Wayne Klein karaktäriserar den redaktionella proceduren som allt annat än ”oskyldig”; mer stod på spel än ett välmenande försök att rekonstruera ett ”huvudverk”. För Klein finns det klara bevis på en politisk vinkling, samtidigt som han avstår från att göra en kritisk läsning av *Der Wille zur Macht*.¹⁹⁶ Klein hävdar vidare att Förster-Nietzsches anti-semitism är oskiljaktig från de senare nationalsocialistiska ideologierna som florerade i Tyskland i början av 1900-talet. Han betonar den starka kontinuiteten i Förster-Nietzsches intellektuella liv.¹⁹⁷

Klein anför många exempel på Förster-Nietzsches politiska engagemang, som det bl.a. avslöjar sig i hennes brev och i ”Inledningen” (*Einleitungen*) till den andra utgåvan. Hon prisar där den tyska officerskåren och påstår att brodern hyste samma höga uppskattning av denna institution.¹⁹⁸ Samma inledning ges en diametralt annorlunda belysning i Wolfgang Harichs uppgörelse med de Nietzsche-forskare som påstår att Förster-Nietzsche i ederingsarbetet ideologiskt förgrovade Nietzsche. Förster-Nietzsche påbörjade en ”humanisering” av brodern.¹⁹⁹ Hon skriver i inledningen att Nietzsche inte alls hatade kristendomen och att hans skenbart anstötliga begrepp är förankrade i en religiös uppväxtmiljö. Harich drar följande slutsats, riktad mot Montinari: ”Vem kan då fortfarande tro [...] att tiraderna mot medlidandet och kärleken till nästan, de hatiska paroxysmerna, våldet och grymheten härstammar från denna bigotta dams retuscherande hand?”²⁰⁰ Nej, grymheterna skall istället sökas hos Nietzsche själv, menar Harich.

Der Wille zur Macht är enligt en dominerande linje i den vetenskapliga Nietzsche-forskningen en politisk och ideologisk skapelse. Enligt Dieter Fuchs gjorde Förster-Nietzsche Nietzsche användbar för ideologiska ändamål. När man söker svar på frågan vad för slags ideologi utgåvan avspeglar får man av somliga forskare svaret att kompilationen pekar framåt mot den nazistiska Nietzsche-receptionen i det Tredje riket.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Ibid., 190.

¹⁹⁶ Klein, s. 193. ”This is not the place to undertake a critical reading of *The Will to Power* and demonstrate what political biases were at work in the selection and presentation of the ’notes’ published in the texts.”

¹⁹⁷ Klein, s. 190.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Harich, Wolfgang (1986). ”Revision des marxistischen Nietzschebildes?” *Sinn und Form*, s. 1032.

”[...] ihren Bruder zu humanisieren.”

²⁰⁰ Ibid. ”Wer kan da noch glauben [...] dass die Tiraden gegen Mitleid und Nächstenliebe, die Paroxysmen des Hasses, der Gewalt, der Grausamkeit von der retuschierenden Hand dieser bigotten Dame stammen?”

Det var i kraft av detta verk som Nietzsche kunde rekryteras in i den nazistiska rörelsen. Eckhard Heftrich varnar emellertid för en övervärdering av den roll som kompilationen spelat. Under första världskriget var det *Also sprach Zarathustra* som lästes framför andra. Först under Hitler-tiden kom *Der Wille zur Macht* att inta en förstarangsplats; och dessa Tredje rikets "Nietzsche-ideologer" hade kunnat hitta material som passade deras syften också i andra utgåvor av kvarlåtenskapen, inklusive historisk-kritiska.²⁰¹

Bland exemplen i Wayne Kleins artikel på textmanipulationer finns endast ett som behandlar en politisk problematik. Han tar upp aforism 768, där Nietzsche talar om "jagets" mordiska och våldsamma handlingar. Redaktörerna valde emellertid att utelämnat mer än halva anteckningen, utan någon kommentar. I sin förkortade version får stycket enligt Klein en överdrivet våldsam och militaristisk innebörd:

The 'ego' subdues and kills: it operates like an organic cell: it is a robber and violent. It wants to regenerate itself – pregnancy. It wants to give birth to its god and see all mankind at its feet.²⁰²

Om man läser stycket i sin helhet (eller mer korrekt: som det är ederat i KGW) framträder en annan och – enligt Klein – betydligt mildare betydelse:

On the morality of the 'ego'

The difficulty of making oneself *understood*. To be understood by many is impossibly.

Every action is misunderstood. And one must have one's *masks* in order not to be crucified continually. Also in order to *seduce*...

It is better to associate with those who lie intentionally, because only they are able to be true intentionally. The usual way of being true is to have a mask *without being conscious of it*.

The 'ego' subdues and kills: it operates like an organic cell: it is a robber and violent. It wants to regenerate itself – pregnancy. It wants to give birth to its god and see all mankind at its feet.

The liberated egos struggle for domination.²⁰³

Klein har rätt i att man brutit loss en våldsam del av textstycket. Men grundfrågan om anteckningen i sin helhet verkligen *förmildrar* innebörden (hur nu den skall bestämmas) är kanske inte alldeles lätt att besvara; det är en politisk-filosofisk tolkningsuppgift som det inte finns plats för här. Jag skulle dock vilja sätta ett frågetecken efter Kleins slutsats. Den likaledes "våldsamma" slutraden "The liberated egos struggle for domination" har ju utelämnats i den anförda anteckningen ur *Der Wille zur Macht*.

Carol Diethe fokuserar på kvinnosynen och exemplifierar med en anstötlig passage, där Nietzsche låter sin misogyni få fritt spelrum: "A woman wants to be a mother; and if she does not want this, even though she can, she almost belongs in prison, so great is her innermost degeneration as a general rule."²⁰⁴ Vi har här att göra med mening som i sin kvinnofientlighet överträffar det tryckta materialets nedsättande ord om kvinnan.

²⁰¹ Heftrich, Eckhard (1987). Zu den Ausgaben der Werke und Briefe von Friedrich Nietzsche. Ingår i *Buchstabe und Geist: Zur Überlieferung und Edition philosophischer Texte*, s. 125. "Was die Nietzsche-Ideologen angeht, so hätten sie auch in jeder anderen Ausgabe des Nachlasses gefunden, was sie suchten, sogar in einer historisch-kritischen."

²⁰² Klein, s. 195.

²⁰³ Citat efter Klein, s. 195-196.

²⁰⁴ Diethe, s. 98. - Diethe citerar ur en senare utgåva, Kritische Studienausgabe (KSA), och anger inte var i *Der Wille zur Macht* aforismen återfinns.

Förutom att Nietzsche i citatet ovan talar om att kvinnor som inte vill föda barn nästan hör hemma i fängelse, använder han det politiskt belastade begreppet ”degeneration”. Han låter som en despot i Bernhard Försters anda. Enligt Diethe är det en på samma gång stötande och intressant mening, men viktigast är dock det faktum att Nietzsche aldrig valde att *publicera* den.

Ett systematiskt försök att analysera ederingsprinciperna och de innehållsliga aspekterna finner vi i Dieter Fuchs artikel. Hans metodologiska tillvägagångssätt skiljer sig inte från övriga (text)kritiska utblickar från senare år (se Klein ovan). Metoden består i att jämföra editioner.²⁰⁵ Jämförelsen är möjlig tack vare konkordanser. Med konkordansens hjälp kan ”aforismerna” (satta inom citationstecken) i *Der Wille zur Macht* ställas bredvid de betydligt mer fragmentariska anteckningarna i Collis och Montinaris textkritiska, kronologiska, och vad *Nachlass* anbelangar, betydligt mer omfattande kritiska utgåva KGW/KSA.²⁰⁶ Fuchs tes är att kriterierna för urval av stoff ställvis går att rekonstruera om man beaktar vad för slags material som *inte* togs med i *Der Wille zur Macht* (och här syftar han på det material som Nietzsche listade och numrerade). Fuchs finner ett antal politiska teman: ”Fragment som alltför uppenbart förolämpar religionen, kyrkan och Riket togs däremot inte med i kompilationen.”²⁰⁷ Anteckningar som riktade sin udd mot äktenskapet utelämnades också, liksom alla kvinnofientliga fragment. Den sistnämnda iakttagelsen är intressant eftersom Diethe, citerad ovan, valde att framhäva det oerhörda kvinnoföraktet som en aforism rymmer.

Direkt politiskt stoff som enligt Fuchs exkluderades var Nietzsches kritik av tidens idéströmningar, exempelvis ”idealisterna”, rastänkandet, anti-semitismen och nationalismen. Fragment där Nietzsche uttryckte ambivalens eller distans visavi storheter som Cesare Borgia och Napoleon utelämnades och resultatet blev en ”förfälskande endimensionalitet”.²⁰⁸ Hos Walter Kaufmann, i dennes redigerade och kommenterade utgåva *The Will to Power* möter man en annan uppfattning. Här uppmanas läsaren att jämföra de positiva orden om Napoleon – i aforism 877 – med Nietzsches Napoleon-kritik i aforism 1026.²⁰⁹ Någon endimensionalitet i denna fråga är det alltså enligt Kaufmann knappast fråga om. Mot Fuchs antagande om undertryckande eller exkludering av politisk dagskritik talar ett av R.J. Hollingdale anfört exempel, några rader ur aforism 864:

The anti-Semites do not forgive the Jews for having ‘*Geist*’ – and money. Anti-Semite –another name for the ‘under-privileged’.²¹⁰

Hollingdale tolkar raderna som riktade mot tidens anti-semiter och därmed som fullt överensstämmande med Nietzsches filosofi och filosofiska ståndpunkter i de *publicerade* verken. I dessa går Nietzsche till hårt angrepp mot anti-semiter och anti-

²⁰⁵ Jämförelsen finner ett hjälpmedel i en konkordans som Fuchs explicit hänvisar till: Jörg Salaquardas och Marie-Luise Haases ”Konkordanz” i *Nietzsche-Studien*, band 9, 1980, s. 446-490.

²⁰⁶ Kritische Gesamtausgabe Werke. – En konkordans mellan *The Will to power* och *Sämtliche Werke: Studienausgabe* finns att tillgå på webben: <http://www.geocities.com/thenietzschechannel/concor.htm> [2004-04-07]

²⁰⁷ Fuchs, s. 391. ”Fragmente, die allzudeutlich Religion, Kirche und Reich verungklimpften, wurden hingegen nicht in die Kompilation aufgenommen.”

²⁰⁸ Fuchs, s. 393. ”[...] verfälschende Eindimensionalität [...]”

²⁰⁹ Kaufmann (1968a) s. 469. ”[...] see also section 1,026 below for Nietzsche’s criticism of Napoleon.”

²¹⁰ Citat efter Hollingdale, R..J. (1965). *Nietzsche. The Man and His Philosophy*. London: Routledge & Kegan Paul, s. 269.

semitism. Walter Kaufmann skriver att vissa ogynnsamma kommentarer riktade mot Elisabeth Förster-Nietzsche, kristendomen och anti-semitismen undertrycktes, men han tillägger därefter, liksom Hollingdale, följande:

Nietzsche's view of Wagner, Germans, anti-Semites, and Christians are on record in his books; *The Will to Power* contains much similar material, and so do the notes not incorporated in *The Will to Power* but included in the Grossoktav edition and the Musarion edition of his work.²¹¹

Kaufmanns tanke är, som citatet visar, att *Der Wille zur Macht* innehåller ett likartat material som de publicerade böckerna. Väljer man att gå på Hollingdales/Kaufmanns linje så behöver man kanske inte förkasta Fuchs tankar om urvalet, men måhända modifiera hans tes i följande riktning: anti-anti-semitiska yttranden lämnades bevisligen utanför, men somliga trycktes också.²¹² Måhända är Fuchs också medveten om detta, ty i slutsummeringen inflikar han att Nietzsches polemik "till största delen" undertryckts.²¹³ Att politisk kritik inte tagits med är ju inte detsamma som att politisk kritik saknas.

Fuchs ger sig i kast med att beskriva det "positiva" urvalet. Förster-Nietzsches syfte skall ha varit att göra brodern "tidsenlig".²¹⁴ För detta krävdes "slagord" och "drastiska formuleringar".²¹⁵ Begrepp som "övermänniskan", "viljan till makt" och "rangordning" var gångbara när Nietzsche skulle populariseras. Fuchs anser att dylika termer framhövdes. Uttryckssätt som svarade mot tidsandan brukades. Det lättbegripliga prioriterades. Endast så kunde man garantera att kompilationen blev en framgång. Nietzsche blev slagordens man för de kommande åren. Den teoretiska sidan av Nietzsches anteckningar, *Nachlass*, togs inte med. Nietzsches funderingar kring världens beskaffenhet och hans fenomenologiska beskrivningar var ett hinder. David Marc Hoffmann hävdar som Fuchs att Nietzsche som "subtil analytiker" och "suverän kritiker" tillbakaträngts.²¹⁶ I stället favoriserade man slagord som "Tukt och avel" och "Herre- och slavmoral", vilka kunde usurperas av den nationalsocialistiska rörelsen.²¹⁷ Kaufmann hävdar att redaktörerna inte hade någon anledning att undertrycka anteckningar om kunskapsteori, determinism eller estetik. "It is *this* material that makes *The Will to Power* important."²¹⁸

Ovan citerade jag delar ur ett av Fredric R. Love använt citat apropå den "kreativa" redigeringen. Förster-Nietzsches önskan i detta brev är att Köselitz i kompilerandet trycker på nihilismen och dekadensen (*décadence*). Detta kan om man så vill läggas till stöd för Fuchs och Hoffmanns idé om det tidsenliga som en styrande princip: inte minst dekadensbegreppet var i omlopp vid sekelskiftet.

Valet av plan för att arrangera och dela in stoffet ses som delvis politiskt. Det utkast redaktörerna använde tilltalade måhända Förster-Nietzsche, skriver Kaufmann, eftersom

²¹¹ Kaufmann, Walter (1968c). Appendix. Nietzsche, Friedrich. *The Will to Power*. New York: Vintage books. Translated by Walter Kaufmann, s. 552.

²¹² Hollingdale (1965), s. 211.

²¹³ Fuchs, s. 404. "[...] seine Polemik gegen staatstragende Institutionen und seine Distanzierung von Antisemitismus und Nationalismus gröstenteils underdrückt wurden [...]"

²¹⁴ Ibid., s. 402. "Ihrer Absicht war, Nietzsches Zeitgemässheit endgültig zu beweisen [...]"

²¹⁵ Ibid., s. 403. "Schlagwörter", "drastischen Formulierungen".

²¹⁶ Hoffmann (1995), s. 179. "subtilen Analytiker", "suveränen Kritiker".

²¹⁷ Ibid. "Zucht und Züchtung", "Herren- und Sklavenmoral"

²¹⁸ Kaufmann (1968c), s. 557.

Nietzsches plan från 17 mars 1887 var det enda utkast som föreslog ”Tukt och avling” (*Zucht und Züchtung*) som titel på den fjärde delen.²¹⁹ Det var vilseledande att använda just den kapitelrubriken eftersom Nietzsche för det första förkastat den och för det andra uttalade sig han mycket sparsamt om avel i en biologisk mening. Ändå användes rubriken för att representera en fjärdedel av materialet i *Der Wille zur Macht*. Detta tillvägagångssätt speglade Förster-Nietzsches åskådning och behov.²²⁰

²¹⁹ Kaufmann (1974) s. 6.

²²⁰ Macintyre, Ben (1993). *Forgotten Fatherland: The Search for Elisabeth Nietzsche*. London: Picador, s. 164.

5. SAMMANSTÄLLNING

Det är hög tid att finna mönster i den rätt snåriga diskussionen. Man kan göra en första preliminär indelning av forskarnas generella syn på *Der Wille zur Macht*. I den ena gruppen kan vi då placera vad jag skulle vilja kalla de villkorligt positiva. Gemensamt för dithörande personer är ett positivt, om än inte invändningsfritt, förhållande till utgåvan. Dit hör Walter Kaufmann, Anders Nehamas och Svante Nordin. I den andra gruppen finner vi de ovillkorligt negativa. Gemensamt för dessa är en alltigenom kritisk-negativ bedömning av utgåvan. Till gruppen räknas Karl Schlechta, Mazzino Montinari, Wolfgang Müller-Lauter, Dieter Fuchs, David Marc Hoffmann, Fredrik Agell, Wayne Klein m.fl.

Wayne Klein framför idén att det finns en tydlig skillnad mellan engelskspråkiga forskare och forskare tillhörande det tyska språkområdet (en generalisering med viss bärkraft eftersom den också uttryckts av Kaufmann). Vissa Nietzsche-forskare i den anglosaxiska världen använder fortfarande den engelska översättningen av *Der Wille zur Macht* – Kaufmanns och Hollingdales *The Will to Power*. Anledningen är skrala språkkunskaper, men bidragande är också editionens systematiska och massiva drag, vilket lockat forskarna.²²¹ Anders Nehamas är en av dessa som fortfarande citerar ur kompilationen.

5.1 Nietzsche-forskningens motsättningar

Polariseringen i skilda grupper kan skönjas i de olika tolkningarna. Det går att i den vetenskapliga litteraturen spåra en rad motsättningar och motsägelser (vilka inte enkelt motsvarar ”positiva” och ”negativa” Nietzsche-forskare, utan skär rakt igenom grupperna) rörande betydelsena av textutgivarnas ganska omfattande bearbetningar av Nietzsches kvarlämnade fragment och anteckningar. Fuchs och Hoffmann anser att Förster-Nietzsche syftade till att konstruera en lättbegriplig, slagordsmässig och tidsenlig tänkare. Den analytiske Nietzsche fick stå tillbaka. Det är ett omdöme som åtminstone delvis strider mot Agells, Müller-Lauters och Magnus tanke att systemen sökte etablera brodern som en metafysisk, ontologisk och systembyggande filosof – knappast ett projekt som kan karaktäriseras som icke-analytiskt och ”slagordsmässigt”. ”Huvudverket” var resultatet av denna ambition. Det strider vidare mot det Kaufmann har att säga, nämligen att det riktigt intressanta och särpräglade med *Der Wille zur Macht* är det Nietzsche har att säga om kunskapsteori och konst. Och påståendet får slutligen också sägas hamna i motsättning till Svante Nordins höga värdering av kompilationen som en ”filosofiskt mycket intressant text”.

I ”Inledningen” ställdes frågan huruvida det hos Nietzsche-forskarna kan urskiljas inte bara textkritiska utan också filosofiska försanthållanden. Det gör det. Den verkliga kampen mellan forskarna står om *filosofin* och om den ”rätta” tolkningen. De filologiska och editionsteoretiska övervägandena är aldrig ”neutrala”. I stället är det så att den filologiska kritiken samtidigt är en filosofisk kritik. Att analyserna överskrider, går utöver, textkritiken framgår ofta. Jag har visat att man av delvis *filosofiska* skäl motsätter sig systematiska utgåvor. Nietzsche var ingen systemtänkare hävdar man (i

²²¹ Klein, s. 186, 199.

direkt polemik mot Förster-Nietzsches idé om det systematiska ”huvudverket) och därför skall heller inte hans kvarlåtenskap pressas in i ett system. Vidare kan noteras att exempelvis Dieter Fuchs ifrågasätter valet av ”förord” (*Vorrede*) till *Der Wille zur Macht*, inte för att texten manipulerats (styckats upp, förkortats, eller liknande) utan på grund av dess innehåll. Han klandrar utgivarnas val av text eftersom, enligt hans synsätt, alternativa utkast är att föredra då Nietzsche där formulerar sig mer försiktigt och distanserat.²²²

Så över till den politisk-ideologiska aspekten. Det är något av ett axiom i forskningen att textutgivarna följde politiska ederingsprinciper. Men även här är forskningen långt ifrån entydig. Någon konsensus om *vad* i kompilationen som skall bedömas som *politiskt* ödesdigert finns inte i praktiken. Situationen är alltså följande: det finns en filologisk beviskedja av omfattande art, men om eventuella politiskt betingade textmanipulationer så är forskningslitteraturen förhållandevis fåordig, ett förhållande som kan tyckas förvånansvärt då forskarna utgått från att kompilation har en tydlig politisk tendens.

Om den redaktionella *kommentaren* (som enligt Wrede ofta avslöjar en editions ideologiska slagsida) finns motstridiga uppfattningar. Klein tog upp Förster-Nietzsches prisande av militarismen och officerskåren, Harich den bigotta humaniseringen. Den ene ser en ideologiserad, förgrovd Nietzsche, den andre en humaniserad. Synen på innehållet i editionen präglas av samma radikalt skilda tolkningar

Urvalsprincipen var enligt Fuchs politiserad i den meningen att man uteslöt material där Nietzsche vänder sig mot nationalism och anti-semitism. Kaufmann och Hollingdale poängterar att dylikt material inte saknas i utgåvan. Apropås *politiskt* betingade *textmanipulationer* gjorde Wayne Klein gällande att textutgivarnas förkortningar av Nietzsches anteckningar gjorde innebörden mer militaristisk. Någon entydig förändring av innehållet kunde dock inte konstateras.

5.2 Nietzsche-forskningens ederingsprinciper

I det andra kapitlet (”Editionsteori”) tog jag upp och diskuterade två begreppspar som här skall relateras till *Der Wille zur Macht*-striden. Det första av de två dikotomierna är ”Alexandrian” och ”Pergamanian” och kan användas för att sammanfatta och djupare förstå striden om *Der Wille zur Macht*.²²³ Det handlar helt enkelt om två filologiska traditioner och förhållningssätt gentemot texter och dessas edering, som påbörjas i biblioteken i Alexandria och Pergamon. De två ederingsprinciperna växte fram i antiken och är än idag högst levande såsom två konkurrerande ideal. I vår tid talar man om eklektisk edering, vilken kan sägas härstamma från Alexandria-skolan. Den alexandrinska metoden förordade interventioner i texten (t.ex. avlägsnandet av interpolationer), eftersom målet var att etablera en idealtext.

²²² Fuchs, s. 387.

²²³ Jag är medveten om komplexiteten hos de två skolorna och att det inte är möjligt att se fulla överensstämmelser mellan de antika filologiska idealen och dagens Nietzsche-forskare. Mitt syfte är att genom att renodla en aspekt (textutgivarens intervention contra ”manuskripttrogenheten”) kunna skänka perspektiv på diskussionen om *Der Wille zur Macht*.

Att t.ex. avslöja undertryckta textställen och textmanipulationer (korruptioner) är enligt Walter Kaufmann ingen produktiv verksamhet, eftersom det *filosofiskt* inte förändrar någonting: Nietzsche-bilden förblir densamma. ”Neither Schlechta nor Podach has made any discoveries that have any bearing on Nietzsche’s philosophy.”²²⁴ I den meningen kan man inte klassificera Kaufmann som tillhörande Alexandria-skolan. Han drömmer inte om en idealtext. Men i frågan om intervention eller inte i *textutgivning* så kan Kaufmann placeras in i den tradition som accepterar korrigeringar.

Pergamon-skolans ederingsprincip var den motsatta: inga ingrepp (förutom rättelser av skrivfel) får göras i den valda texten. Detta är den konservativa (eller diplomatiska) ederingsprincipen.²²⁵ Karl Schlechta, liksom övriga kritiker, är exponenter för denna linje, i det att man kräver manuskripttrogenhet. Nietzsches kvarlämnade anteckningar skall ederas som de föreligger, ord-för-ord. Anteckningsböckerna själva skall vara den organiserande principen.

Svedjedals mycket användbara polarisering av modern anglosaxisk textkritik i ”textsociologer” och ”intentionalister” går enligt min mening att tillämpa på den av mig rekonstruerade diskussionen. En av textsociologins idéer är att verk blir till i ett socialt samspel. Kaufmann ger en receptionshistorisk motivering till sin översättning av den tyska utgåvan: det skall gå att citera ur den och finna passager citerade av andra. Då kan man inte ge ut en reviderad översättning. Kaufmann väljer följaktligen en ”tryckbaserad” edition eftersom han tar hänsyn till publik och läsare.²²⁶ Denna edition är vidare, genom att vara ordnad (”systematisk”) läsarvänlig. Han uppvisar vidare i sitt Hegel-exempel ett (om än inte explicit) textsociologiskt tänkesätt: vad som konstituerar ett ”verk” och vad som skall bedömas som ”ingrepp” är betydligt mer sammansatt i den moderna förlagsvärlden, där författaren ingår i ett socialt nätverk.

Den textkritiska skolbildning som kritikerna (”de ovillkorligt negativa”) kan skrivas in i är ”intentionalismen”. När Karl Schlechta hävdar att kompilationen inte var ett ”verk” av Nietzsche så använder han ett intentionalistiskt verkbegrepp. (Faktum är att även Förster-Nietzsche och hennes medredaktörer befinner sig inom samma paradigm. Också Förster-Nietzsche och de övriga redaktörerna hänvisade till Nietzsches intentioner och instruktioner.) Det som förenar Nietzsche-filologins intentionalister är en vilja att tillvarata författarens, Nietzsches, önskemål. Förvaltandet av intentionerna sker på ett filologiskt och texthistoriskt plan: Nietzsche skrev inget sista monumentalverk och därför stred det mot hans intention att försöka rekonstruera ett sådant verk. I fokus hamnar författaren och textens genes, dess utvecklingshistoria. Man förordar därför en ”manuskriptbaserad” kritisk edition.

5.3 *Der Wille zur Macht*, kanon och den kritiska utgåvan

I kapitlet ”Editionsteori” visade jag på de förändringar modern textkritik genomgått. Många av samtidens textutgivare tror inte längre att det är möjligt att etablera en fullständig ”idealtext”. Ederingen av *Der Wille zur Macht* liksom efterföljande strider

²²⁴ Kaufmann (1974) s. 452. – Erich Podach var en tysk Nietzsche-forskare och utgivare.

²²⁵ Jag är fullt medveten om att Pergamon-skolans filologi inte är identisk med den diplomatiska principen.

²²⁶ Svedjedal (1991) s. 62. – Svedjedal tar upp D.C. Greethams tredelning av textkritiken i ”tryckbaserad”, ”textbaserad” och ”manuskriptbaserad”.

bekräftar de teoretiska synpunkter man möter hos anglo-amerikanska textsociologer, liksom hos svenska forskare som Wrede, Henrikson och Dahlström. Enligt nyare editionsteoretisk forskning är (kritiska) utgåvor ett redskap för att kanonisera verk och författare.²²⁷ Nietzsche-filologins kritisk-negativa falang driver, som jag visat, tesen att andra utgåvan av *Der Wille zur Macht* blivit kanonisk. Man går inte närmare in på vad det betyder att utgåvan upptagits i ”kanon”, men det handlar om dess popularitet, spridning och påverkan på kulturen. Man talar, som Melberg, om ett ”oöverskådligt” inflytande på vår bild av Nietzsche. Hur djupt och omfattande editionens filosofiska påverkan verkligen varit kan diskuteras – här behövs ny och fördjupad receptionshistorisk forskning och kanonbildningsteori.

En fråga att ta ställning till är om det är adekvat att tala om ett ”oöverskådligt” inflytande hos en edition som, enligt bl.a. Heftrich, först på allvar börjar ”verka” på 1930-talet? Så mycket kan dock sägas att ett inflytande och en verkan varit för handen. De nya utgåvorna av *Der Wille zur Macht* lär säkert göra sitt till för att säkra ett fortsatt inflytande på hur vi läser Nietzsche; en påverkanskraft som i sin tur är öppen för de mest motstridiga tolkningar. Oavsett hur vi väljer att värdera och analysera editionen, så tror jag att man med fördel kan placera dess evolution och ”öde” i Smiraglias teoretiska schema: den akademiska världens acceptans är en förutsättning för att ett verk skall kanoniseras. Nietzsche-forskarna anser, som tidigare avhandlats i uppsatsen, att det var när akademiska filosofer som Martin Heidegger m.fl. anammade editionen, som dess verkliga inflytande tog fart.

Kritiska, lika väl som ”icke-kritiska”, utgåvor är tolkningar och genererar forskarstrider och nya utgåvor. Varje ny redaktör och varje ny utgåva efter de av Elisabeth Förster-Nietzsche initierade har gjort anspråk på att korrigera missförstånd – ”brottet i förståelsen” för att åter använda Henriksons träffande ord om gapet mellan publik och edition – och ersätta dem med en mot manuskripten och Nietzsches intentioner svarande utgåva. Det är viljan att överbrygga detta gap som motiverar den filologiska kritiken och utgivningspraktiken. Montinari uttrycker detta i klara termer när han beskriver sin kritiska utgåva: ”The edition itself: what is it, when all is said and done, if not the suggestion to read Nietzsche anew and differently?”²²⁸ Montinaris sätt att läsa Nietzsche är inte vilken läsart som helst. Hans textkritiska arbete bygger på en metod som han samtidigt anser vara det mest adekvata sättet att närma sig Nietzsches skrifter. Denna hans läsning är filologisk-historisk och bör enligt honom själv föregå den filosofiska tolkningen. Sättet att läsa Nietzsche positioneras mot ideologiska läsarter.²²⁹ Tanken att filologin föregår filosofin finns även hos Fredrik Agell. Enligt Agell förstod Karl Jaspers det riktiga förhållandet mellan filologi och filosofi:

För Jaspers måste Nietzschefilologins uppgift vara att ge ut en vetenskaplig, fullständig och kronologisk Nietzscheutgåva. En sådan är förvisso vad gäller *Nachlass* mindre läsbar än den som redaktörerna för GOA presenterade. Men när den väl föreligger är det ingenting som hindrar att senare redaktörer, insatta i Nietzsches *filosofi*, på denna fasta grund sammanställer ”ordnande utgåvor”.²³⁰

²²⁷ Dahlström (1999) s. 1. ”[...] den textkritiska editionen är ett av de verktyg som den litterära kanoniseringsprocessen tydligast begagnar sig av [...]”

²²⁸ Montinari, Mazzino (2003c). *Reading Nietzsche*. Ingår i *Reading Nietzsche*. Translated by Greg Whitlock. Urbana/Chicago: University of Illinois Press, s. 5.

²²⁹ Montinari har polemiserat mot bl.a. Georg Lukács marxistiska Nietzsche-tolkning och Alfred Beaumlers försök att foga in Nietzsche i den nazistiska världsåskådningen. Se Montinari (2003d).

²³⁰ Agell, s. 260.

Agell kan, som tidigare Jaspers, tänka sig en utgåva som ”ordnats” av en redaktör (läs: filosof), men först efter att en vetenskaplig, ”fullständig” utgåva kommit till stånd. Den ”fasta grunden” lade, skriver Agell, Colli och Montinari 1980. Då var de femton banden av KSA färdiga. Först i deras edition fanns Nietzsches *Nachlass* i ”manuskripttroget” skick.²³¹ Rüdiger Bittner skriver: ”It is only now, thanks to the new critical edition by Giorgio Colli and Mazzino Montinari (the ’KGW’) that we have complete and reliable German texts of all of Nietzsche’s philosophical writings.”²³²

Men är Montinaris läsning, liksom hans och Giorgio Collis kritiska utgåva, verkligen objektiv och ideologifri? Är den ”definitiv” och ”fullständig” som forskarna hävdar? Men tycks glömma att även den kritiska utgåvan (KGW) gjort ett urval. Man har publicerat 5000 sidor av cirka 8000 ur Nietzsches kvarlåtenskap. GOA publicerade 3500.²³³ Mycket är alltså fortfarande opublicerat.

Det har även gjorts gällande att Montinaris tolkning, liksom Schlechtas, ingår som ett moment i Nietzsche-tolkningens historia: ett efterkrigstidens försök att avpolitisera och ”denazifiera” Nietzsche. Genom att skjuta över skulden på Förster-Nietzsche kunde Nietzsche gå fri.²³⁴ Kaufmann skriver att den nazistiske filosofen Alfred Baumler och dennes syn på *Der Wille zur Macht* diskrediterades efter Andra Världskriget, och i samma process diskrediterades själva editionen.²³⁵ Svante Nordin sätter in ederingsprojektet i ett historiskt sammanhang. Förster-Nietzsche har blivit ”onödigt svartmålad”. Det förhållandet att hon var en ”rabiät antisemit” och sedermera ”nazist” gjorde henne till ett ”lätt angreppsmål”. Nordin vänder sig mot att man låtit detta faktum ”[...] färga även synen på hennes tidiga utgivningsarbete med broderns skrifter.”²³⁶

5.4 Verk och upphovsman

Diskussionen om den postumt utgivna editionen har, med vissa notabla undantag, visat sig vara textkritiskt relativt ”omedveten”. Textkritikens grundbegrepp underställs sällan eller aldrig en analys och problematisering. De olika textkritiska och editionsteoretiska linjerna artikuleras inte av Nietzsche-forskarna. Flera av de begrepp som man laborerar med i den filologiska och filosofiska diskussionen har ingen direkt motsvarighet i textkritisk debatt. Så förhåller det sig med talet om ”systematisk” eller ”ordnad” utgåva. Begreppen har en central plats i Nietzsche-forskningen (filologin) men inte i den textkritiska begreppsvärlden. Textkritiskt är alla editioner ordnade i en eller annan form.

Verkbegreppet problematiseras inte i *Der Wille zur Macht*-diskussionen. Det framkom emellertid att man håller sig med en intentionalistisk syn på verk. Man har haft som mål att frigöra Nietzsches namn från den postuma editionen eftersom författarintention saknas. Editionen är varken Nietzsches huvudverk eller verk, då denne övergav sitt litterära projekt. Terminologiskt pendlar kritikerna mellan att betrakta editionen som en

²³¹ Ibid.

²³² Bittner, Rüdiger (2003). Introduction. Ingår i Nietzsche, Friedrich. *Writings from the Late Notebooks*. Rüdiger Bittner, ed. Cambridge: Cambridge University press. (Cambridge Texts in the History of Philosophy) s. xii.

²³³ Magnus, s. 222-223.

²³⁴ För detta synsätt se Robert C. Holub (2002).

²³⁵ Kaufmann (1968b) s. xiii-xiv.

²³⁶ Citat efter Boström, s. 13.

kompilation och/eller som ett verk av Förster-Nietzsche. Ur textkritisk synvinkel är det möjligt att hävda att editioner är verk. Rolf DuRietz skriver: "Textkritikerns kreativitet är *historikerns* och *rekonstruktörens*, och även om det verk han åstadkommer, t.ex. med en edition, kan sägas vara helt och hållet hans eget som edition (och som sådan alltså ett nytt verk), är det utgivna 'gamla' verket i editionen samtidigt helt och hållet den ursprungliga upphovsmannens."²³⁷

Rolf DuRietz textkritiska idé ovan avviker från de idéer som behandlats i uppsatsen. Att utgivaren skapar ett verk är, enligt kritikerna, möjligen sant i fallet *Der Wille zur Macht*. Men tanken att textkritiker framskapar verk är inte (som hos DuRietz) en filologisk sanning, utan ett beklagansvärt faktum. Man går heller inte på med på att Förster-Nietzsches verk samtidigt innehåller upphovsmannens verk. Bernd Magnus analogi var Platons dialoger. Precis som somliga av dessa felaktigt tillskrivits Platon, så har man felaktigt tillskrivit ("attribuerat") Nietzsche *Der Wille zur Macht*. Den stora stötestenen är alltså vem som är *upphovsman* till detta verk: Friedrich Nietzsche eller Elisabeth Förster-Nietzsche och Heinrich Köselitz? Där går åsikterna isär. I våra bibliotekskataloger står verket under Nietzsches namn och jag menar att det är i sin ordning. Jag anser att man kan se Förster-Nietzsche som kompilator och Nietzsche som upphovsman. Även om textförändringarna och manipulationerna är många så förefaller talet om "förfalskning" och felaktig attribuering att vara för drastiska slutsatser. Någon *substantiell* modifiering av *innehållet* i Nietzsches texter har knappast ägt rum, varför man bör undvika det lätt vilseledande begreppet "förfalskning". Förster-Nietzsche et consortes har ederat, men inte skrivit *Der Wille zur Macht*. Det är Friedrich Nietzsches ord. Sammandrag och omarrangemang i verk är inte en tillräcklig omständighet för att byta upphovsman.²³⁸

Så till ytterligare några bibliografiska synpunkter på *Der Wille zur Macht*. Richard P. Smiraglia använder uttrycket "bibliografiska familjer" för att beskriva relationen mellan verk. *Der Wille zur Macht* utgör en mycket stor och komplex bibliografisk familj. Verket finns i flera versioner, i översättningar till bl.a. engelska och franska, därtill i nyöversättningar, nyutgåvor etc. Smiraglias tes är att verkets popularitet och kanonisering bidrar till dess föränderlighet, samtidigt som de kommersiella krafterna spelar en inte oväsentlig roll. Det är otvivelaktigt så att *Der Wille zur Macht*s popularitet gjort att den förändrats och förvandlats genom årtiondena och resulterat i ett stort (hur stort kan bara framtida forskning svar på) antal medlemmar i den bibliografiska familjen. Att kommersiella intressen också varit en drivande faktor är obestridligt.

Slutligen några ord om verk och version: Enligt DuRietz krävs genomgripande textvariationer för att man skall kunna tala om olika versioner av ett verk. Följer man hans resonemang blir det svårt att, som i Nietzsche-filologin, tala om tre versioner av *Der Wille zur Macht*. Editionen från 1911 är i stort sett identisk med 1906. Nietzsche-forskarna gör förvisso i praktiken ingen boskillnad mellan dessa, men talet om tre versioner lever ändå kvar. Versionsbegreppets tillämpbarhet kan alltså i det här fallet på goda grunder diskuteras. Ytterligare ett problem, betraktat ur textkritikens och bibliografins synvinkel, är den genomgripande förändring av verket som *Der Wille zur Macht* genomgår 1906. Verket expanderar och fördubblas, från 483 aforismer till 1067.

²³⁷ DuRietz, s. 46.

²³⁸ För en diskussion om attribueringar och modifieringar av verk som leder till ny upphovsman, se Smiraglia s. 69-70.

Man kan då ställa frågan huruvida inte textförändringen är så omfattande att det är befogat att tala om ett nytt verk? Frågan om och när versioner blir nya verk är omvitnat problematisk.

5.5 Ny forskning

Såvitt jag kan se återstår forskning på området. Utgåvan från 1906 rymmer 1067 aforismer. Enligt min mening är det inte tillräckligt att – som i de vetenskapliga artiklar jag analyserat – ta upp ett dussintal textmanipulationer för att kunna identifiera filologiska och (eventuella) politiska ederingsprinciper bakom en så pass omfattande kompilation. Om det förhåller sig som Marie-Luise Haase och Jörg Salaquarda skriver, att knappast en enda anteckning återgivits ”korrekt”, då finns all anledning att forska vidare.²³⁹ Uppgiften består i att komplettera (och utvidga) den textkritiska genomlysningen av *Der Wille zur Macht* med en textanalys. Det som borde vara det första steget, en närläsning av själva editionen från början till slut, aforism för aforism, har inte tagits. Slutprodukten av en dylik forskningsuppgift skulle kunna vara en avhandling, men också en ny kritisk edition av *Der Wille zur Macht*.²⁴⁰ Detta var också David Marc Hoffmanns önskan.

En framtida filologisk forskning skulle kunna begagna sig av Walter Kaufmanns index till den engelska översättningen av *Der Wille zur Macht*. Hans person- och ämnesregister gör det lätt att identifiera teman och hur dessa behandlas.²⁴¹ Hans utgåva är vidare kommenterad. Ett ovärderligt verktyg är naturligtvis de olika konkordanserna. I tanken bör man dock ha vissheten att en absolut säker grund saknas. Den kritiska utgåvan av Nietzsches *Nachlass* (KGW/KSA) är också den en tolkning, måhända mer rimlig än föregångarna, men dock. En vidare forskning kan ta ytterligare ett steg bakåt och granska manuskripten. Digitala faksimil av Nietzsches manuskript finns tillgängliga på webben.

5.6 Framtidsfilologi?

Att editioner är historiska produkter och därför långt ifrån tidlösa, visar framväxten av elektroniska digitaliseringsprojekt. Nietzsches verk och *Nachlass* finns på webben, i projektet HyperNietzsche.²⁴² Har alltså den pappersbundna kritiska editionen ersatts av den digitala? Har Nietzsches skrifter till slut fått sin optimala utgivningsform? Det är i alla fall en åsikt som somliga förfäktar. Det intressanta i det här sammanhanget är att man, som vid föregående editioner, underbygger och legitimerar utgivningspraktiken med hänvisningar till Nietzsches filosofi. HyperNietzsche är både ”Hyper” och ”Nietzsche” skriver Thomas Bartscherer.²⁴³ Nietzsches tänkande (”perspektivismen”) föregriper de digitala projektens icke-linjära och dynamiska hypertext.

²³⁹ Haase & Salaquarda, s. 446. ”[...] kaum eine einzige Aufzeichnungen in den früheren Ausgaben korrekt wiedergeben worden ist [...]”

²⁴⁰ Till de kritiska utgåvorna kan man räkna editionen från 1911 och Kaufmanns översättning 1967 (innehållande bl.a. faksimil och kommentarer).

²⁴¹ Kaufmann (1968), s. 558-575.

²⁴² <http://www.hypernietzsche.org/>

²⁴³ Bartscherer, Thomas (2003). Ecce HyperNietzsche: It's not Just the Philology of the Future Anymore. *The Journal of New Media & Culture*, s. 1.

HyperNietzsche utvecklades 1996 för att lösa filologiska problem som den kritiska utgåvan brottades med.²⁴⁴ Kanske är dikotomier och konfliktpunkter som tematisk-kronologisk, systematisk-manuskripttrogen, läsbar-oläsbar inte absoluta? Kanske är problemet idag redan överspelat? Den tekniska situationen har radikalt förändrat villkoren för textedering. I digitala utgåvor kan man lägga ut olika versioner och varianter länkade till varandra. Man kan ha digitala faksimil, diplomatariska och normaliserade transkriptioner sida vid sida. Läsaren kan själv välja hur han eller hon vill läsa texten.

HyperNietzsche-projektet löser inte själva ”problemet” *Der Wille zur Macht*, men måhända några av de underliggande problem som editionen aktualiserat. I den digitala utgåvan är tolkningen ingalunda frånvarande, men textutgivaren blir, med Svedjedals uttryck, mindre av ”värderingsman” och mer av ”framhämtnare”.²⁴⁵ I HyperNietzsche-projektet, uppbyggt som en ”forsknings-hypertext”, finns primärmaterial i form av verk och manuskript i digital faksimil, vilket måste ses som ett framsteg, med tanke på allt tal om korruptioner och oåtkomligt material. Om sedan läsarna förmår (eller ens önskar) läsa manuskripten är nästa fråga. Men då finns den normaliserade (”redigerade”) texten att tillgå.

Möjligen kan man tänka sig att konflikten mellan läsbarhet och manuskripttrogenhet minskar. Varje läsargrupp får sin version: den ”vanlige” Nietzsche-läsaren läser den normaliserade, ”läsbara” texten, Nietzsche-forskaren arbetar med de digitala manuskripten och de diplomatariska transkriptionerna. Klyftan mellan allmänhetens behov och akademins krymper, liksom gapet mellan läsare och redaktör. Läsaren-som-utgivare är måhända en alltför optimistisk tanke. Digital utgivning är trots allt också en urvals- och tolkningsprocess.²⁴⁶

Enligt Mats Dahlström ger den elektroniska utgåvan bättre möjligheter än den pappersbundna (”codexeditionen”) till att representera *olika* tolkningar. Vidare finns i den digitala utgåvan möjligheten att publicera flera utgåvor – och därmed också möjligheten att representera mer än en ederingprincip och mer än ett perspektiv.²⁴⁷ Hypotetiskt kan man tänka sig ett elektroniskt arkiv där olika Nietzsche-editioner existerar sida vid sida: GOA eller KGW – välj själv! *Der Wille zur Macht* kan då användas av den filosofi- och receptionshistoriskt intresserade, KGW för den som vill studera textgenesen. Det förefaller osannolikt att man skulle scanna in så pass olika editioner, inte minst mot bakgrund av de editionsfilologiska och filosofiska kontroverserna, men rent mediatekniskt finns möjligheten att göra en dylik ”totaledition” med multipla utgåvor och tolkningar.

<http://nmediac.net/fall2003/ecce.htm>

²⁴⁴ Ibid., s. 4. Projektet utvecklades i Frankrike vid Institut des Textes et Manuscrits Modernes (ITEM).

²⁴⁵ Svedjedal (1999) s. 24.

²⁴⁶ Dahlström, Mats (1999). Vad gör en hyperedition, i själva Verket? s. 11. ”Såväl inscannade manuskript eller trycksidor som transkriptioner representerar alltid mer eller mindre subjektiva *tolkningar* från en utgivares sida.” <http://www.admhb.se/personal/mad/svb.htm>

²⁴⁷ Ibid., s. 7.

6. SAMMANFATTNING

Analysen av debatten om ederingen av den postumt utgivna *Der Wille zur Macht* gav vid handen att editionen från 1906 betraktats som filologiskt problematisk. I filologisk-historiska undersökningar underkänner man Förster-Nietzsches pretentioner på att rekonstruera Nietzsches filosofiska ”huvudverk”. Något sådant magnum opus existerar inte, och följaktligen kan vi inte heller tala om Nietzsches verk. Editionen var Förster-Nietzsches och Köselitz verk.

Kritiken av det praktiska utgivningsarbetet med *Der Wille zur Macht* är koncentrerad kring tre punkter: ordning, urval och textmanipulationer. *Ordningen*, den *systematiska* indelningen i *Der Wille zur Macht*, härstammade inte från Nietzsche utan pådyvlades materialet av utgivare, i första rummet Förster-Nietzsche. *Urvalet* gjordes godtyckligt; texter av alla de sorter och från vitt skilda tidsperioder infogades i den konstruerade ordningen. Genomgripande *textmanipulationer* genomfördes av utgivarna: texter förkortades eller sammanfogades, ord och meningar lades till eller togs bort, citat trycktes som Nietzsche-texter. Resultatet var en filologiskt korrupt text. Utgivarnas ederingsarbete vägledades inte av filologiska principer. I stället var det andra principer som styrde arrangemang och urval. Förster-Nietzsche och Köselitz följde manipulationens och förfalskningens princip, därtill fanns en vilja till att skapa en politiskt tidsenlig bild av Nietzsches tänkande. Sammantaget leder detta till att många Nietzsche-forskare tvekar att räkna *Der Wille zur Macht* till Nietzsches skrifter.

Det intentionalistiska och perspektivet visade sig styra mycket av den textkritiska argumentationen, vilket styrker idén om intentionsbegreppet som en oskiljaktlig del av den textkritiska vetenskapen. Texthistorien (framväxten och upplösningen av projektet ”Der Wille zur Macht”) avslöjar för kritikerna att textutgivarna på flera punkter brutit mot Nietzsches aktiva intentioner. Denne övergav tanken att ge ut ett verk under titeln *Der Wille zur Macht*. Inte heller följde textutgivarna Nietzsches intentioner i fråga om arrangemang och urval av anteckningar under den tid Nietzsche fortfarande planerade ett verk. Man kan därför tala om ett flerfaldigt brott mot författarintentionen.

De som försvarat – och fortsätter att försvara – *Der Wille zur Macht* gör det inte utifrån traditionellt textkritiska överväganden. Det finns knappast någon idag inom forskarsamhället som på allvar hävdar att editionen verkligen var ett ”huvudverk” eller en bok färdigställd av Nietzsche.²⁴⁸ Att utgåvorna var *textkritiskt* oacceptabla finns det överväldigande bevis för. Försvaret rör sig längs andra linjer, ofta i polemik mot textkritiken. Man anlägger istället ett textsociologiskt eller verknings- och receptionshistoriskt perspektiv. *Der Wille zur Macht* har så att säga *blivit* ett verk av Nietzsche. Man tar därmed hänsyn till editionens mottagande och påverkan, till läsarnas betydelse och till ”verkets” oundvikliga plats i en kontinuerlig diskussion om Nietzsches filosofi. Man är därför mer benägna att i textutgivningen ”acceptera” de redaktionella ingreppen, inte för att Nietzsche givit sitt samtycke till dem, utan för att de inte är av den art att de förändrar textens betydelse. Motståndarlägret – Nietzsche-filologins ”intentionalister” – ser däremot detta som själva tragiken: att kompilationen ”verket” är ett sorgligt faktum som aldrig kan accepteras utan till varje pris bör motarbetas.

²⁴⁸ Vilket inte hindrar att ”myten” om ”huvudverket” mycket väl kan le va vidare utanför forskarsamhället.

Jag kunde identifiera vitt skilda ederingsprinciper hos Nietzsche-forskarna. Förutom Johan Svedjedals indelning i intentionalister-textsociologer var det möjligt att tillämpa ytterligare en indelning av forskningslitteraturen: Alexandria-skolan och Pergamon-skolan. I den förra gruppen godkänner man utgivarens interventioner i texten, medan den senare ser samma ingrepp som övergrepp på författarens intentioner. I utgivningshänseende betyder det att den förra gruppen (som Walter Kaufmann) kan tänka sig att ge ut en tryckbaserad edition, medan den senare återgår till manuskripten (Schlechta, Montinari) och väljer en manuskriptbaserad edition.

Frågan huruvida politiska principer låg bakom ederingsprojektet är intrikat. Med detta menar jag att de filologiska bevisen för en tendentiös, politisk edering inte är lika många och entydiga som de som relaterar till ”rent” texkritiska och ”ideologifria” problem. Dieter Fuchs visar i sin analys av urvalet att en viss typ av politiska teman exkluderades: kritik av anti-semitism, rastänkande och kvinnohat. Men hans idéer hamnar i en viss motsättning till R.J. Hollingdales och Walter Kaufmanns kommentarer. De senare ger exempel på att anti-semitismen faktiskt avvisas i kompilationen.

Resultatet av min forskningsöversikt blev en motsägelsefull bild. Jag drog därför slutsatsen att ny och fördjupad editionsteoretisk forskning var av nöden för att kunna få en klarare bild av editionen.

7. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Agell, Fredrik (2002). Appendix. Textkritisk kommentar till Nietzsches verk. Ingår i Agell, Fredrik. *Frågan efter livets mening: Om kunskap och konst i Nietzsches tänkande*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Diss. S. 247-261.

Bartscherer, Thomas (2003). Ecce HyperNietzsche: It's not Just the Philology of the Future Anymore. *The Journal of New Media Culture*, vol 2, s.1-25.
<http://nmediac.net/fall2003/ecce.htm> [2004-08-22]

Bittner, Rüdiger (2003). Introduction. Ingår i Nietzsche, Friedrich. *Writings from the Late Notebooks*. Rüdiger Bittner, ed. Cambridge: Cambridge University press. (Cambridge Texts in the History of Philosophy). S. iv-xxxvii.

Boström, Håkan (2002). Avhandling spikad om filosofen med hammare. Rapport från Fredrik Agells disputation på avhandlingen "Frågan efter livets mening. Om kunskap och konst i Nietzsches tänkande". *Tidningen Noesis*.
<http://www.idehistoria.nu/Noesis/Anamnesis/Disputationer/FA.html> [2004-04-10]

Brolin, David (2003). "Den gode europén": Om det svenska Nietzsche-mottagandet. *Häftan för kritiska studier*, nr 3-4, s. 3-23.

Colli, Giorgio & Montinari,azzino, eds (1970). *Nietzsche's Werke: Kritische Gesamtausgabe*.VIII/2. Berlin: Walter de Gruyter.

Colli, Giorgio & Montinari,azzino, eds. (1967-). *Nietzsche's Werke: Kritische Gesamtausgabe*. Berlin: Walter de Gruyter.

Concordance between *The Will to power* and *Sämtliche Werke: Kritische Studienausgabe*. <http://www.geocities.com/thenietzschechannel/concor.htm> [2004-04-07]

Cripps, Peter & Ore, Espen S. (1997).Elektronisk publicering av Wittgenstein's Nachlass. *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, nr 4, 1997.
<http://www.hb.se/bhs/ith/4-97/pc-eso.htm> [2004-08-22]

Dahlström, Mats (2000). Fejkat: verkförfalskning och digitalisering. *Ikoner*, vol 3, s. 17-25.
<http://www.adm.hb.se/personal/mad/fejkat.htm>

Dahlström, Mats (2004). How Reproductive is a Scholarly Edition? *Literary & Linguistic Computing*, vol 19, s. 17-33.
<http://www.adm.hb.se/personal/mad/lc.htm> [2004-07-12]

Dahlström, Mats (1999). Vad gör en hyperedition, i själva Verket? *Svensk Biblioteksforskning*, nr 1, s. 71-95.
<http://www.adm.hb.se/personal/mad/svb.htm> [2004-09-10-]

- Diethe, Carol (2003). *Nietzsche's Sister and the Will to Power: A biography of Elisabeth Förster-Nietzsche*. Chicago: University of Illinois Press.
- DuRietz, Rolf E. (1999). *Den tryckta skriften: Termer och begrepp*. Uppsala: Dahlia Books.
- Frohmann, Bernd (2004). Documentation Redux: Prolegomenon to (Another) Philosophy of Information. *Library Trends*, vol 52, nr 3, s. 387- 407.
- Fuchs, Dieter (1997). *Der Wille zur Macht: Die Geburt des "Hauptwerks" aus dem Geiste des Nietzsche-Archivs*". *Nietzsche-Studien. Internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung*, s. 384-404.
- Gilje, Nils & Grimen, Harald (1993). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Sv. översättning Sten Andersson. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Greetham, D.C. (1999). *Theories of the text*. New York: Oxford University Press
- Haase, Marie-Luise & Salaquarda, Jörg (1980). Konkordanz. Der Wille zur Macht: Nachlass in chronologischer Ordnung der Kritischen Gesamtausgabe. *Nietzsche-Studien: Internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung*, bd 9, s. 446-490.
- Hahn, Karl-Heinz (1989). Das Nietzsche-Archiv. *Nietzsche-Studien: Internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung*, bd 18, s. 1-19.
- Harich, Wolfgang (1987). "Revision des marxistischen Nietzschebildes?" *Sinn und Form*, Årg. 39, s. 1018-1053.
- Hartman, Sven G (1993). *Handledning: Liten handbok för den som arbetar med projekt, specialarbeten eller rapporter*. 2. uppl. Linköping: Universitetet i Linköping. (Skapande vetande, rapport nr 17.)
- Heftrich, Eckhard (1987). Zu den Ausgaben der Werke und Briefe von Friedrich Nietzsche. Ingår i Jaeschke & Jacobs & Kriegs., eds. *Buchstabe und Geist: Zur Überlieferung und Edition philosophischer Texte*. Hamburg: Felix Merten Verlag. S. 117- 135.
- Henrikson, Paula (2002). Kampen om litteraturhistorien: Romantikerna som filologer. Ingår i Burman, Lars & Sjönell, Ståhle, eds. *Text och tradition: om textedering och kanonbildning: bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt nätverk för editionsfilologer, 12 oktober 2001*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet. S. 42-58.
- Hoffmann, David Marc (2000). Zur Geistes- und Kulturgeschichte des Nietzsche-Archivs. Ingår i Emmrich, Angelika & Föhl, Thomas, eds. *Das Nietzsche-Archiv in Weimar*. München/Wien: Carl Hanser Verlag. S. 9-38.
- Hoffmann, David Marc (1995). Nietzsche- "Philologie": Wenig Erbauliches zu Nietzsches 150. Geburtstag. *Librarium: Zeitschrift der Schweizerischen bibliophilen-gesellschaft*, årg. 37, häfte 3, s. 177-183.

- Hoffmann, David Marc (1993). *Das "Basler Nietzsche-Archiv": Katalog der Ausstellung*. Basel: Universitätsbibliothek Basel.
- Hoffmann, David Marc (1991). *Zur Geschichte des Nietzsche-Archivs: Chronik, Studien und Dokumente*. Berlin/New York: Walter de Gruyter. (Supplementa Nietzscheana. Band 2).
- Hollingdale, R. J. (1965). *Nietzsche: The Man and His Philosophy*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Holub, Robert C. (2002). The Elisabeth Legend: The Cleansing of Nietzsche and the Sullyng of his Sister. Ingår i Golomb, Jacob & Wistrich, Robert S., eds. *Nietzsche, Godfather of Fascism? On the uses and abuses of a philosophy*. Princeton/Oxford: Princeton University Press. S. 215-234.
- Kaufmann, Walter (1974). Prologue: The Nietzsche-Legend. Ingår i *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist*. Princeton University Press.
- Kaufmann, Walter (1968a). Nietzsche, Friedrich. *The Will to Power*. Translated by Walter Kaufmann and R.J. Hollingdale. Walter Kaufman, ed. New York: Vintage Books.
- Kaufmann, Walter (1968b). Editor's introduction. Ingår i Nietzsche, Friedrich. *The Will to Power*. Translated by Walter Kaufmann and R.J. Hollingdale. Walter Kaufmann, ed. New York: Vintage Books. S. xiii-xxiii.
- Kaufmann, Walter (1968c). Appendix. Ingår i Nietzsche, Friedrich. *The Will to Power*. Translated by Walter Kaufmann and R.J. Hollingdale. Walter Kaufmann, ed. New York: Vintage Books. S. 551-557.
- Kaufmann, Walter (1964). Nietzsche in the Light of his Surpressed Manuscripts. *Journal of the History of philosophy*, vol 2, nr 2, s. 205-225.
- Klein, Wayne (1997). Nietzsche's Apocryphia: *The Will to Power* and Contemporary Scholarship. Ingår i Klein, Wayne. *Nietzsche and the Promise of Philosophy*. New York: State University of New York Press, s. 181-199.
- Love, Frederick R. (1981). *Nietzsche's Saint Peter: Genesis and Cultivation of an Illusion*. Berlin/New York: Walter de Gruyter. (Monographien und Texte zur Nietzsche-Forschung. Band 5).
- Macintyre, Ben (1993). *Forgotten fatherland: The search for Elisabeth Nietzsche*. London: Picador.
- Malmström, Sten & Allén, Sture (1970). Textkritik och textkommentar. Ingår i Gustafsson, Lars, ed. *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen*. Stockholm: Wahlström & Widstrand. S. 17-40.

Magnus, Bernd (1988). The Use and Abuse of *The Will to Power*. Ingår i Solomon, Robert C. & Higgins, Kathleen M., eds. *Reading Nietzsche*. Oxford University press. S. 181-199.

Melberg, Arne (2000). *Försök att läsa Nietzsche*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag symposion.

Mette, Hans Joachim (1932). *Der handschriftliche Nachlass Friedrich Nietzsches*. Leipzig: Hadl.
<http://www.hypernietzsche.org/files/hjmette-3,1/hjmette.html> [2004-05-04]

Montinari, Mazzino (2003a). Nietzsche's Unpublished Writings from 1885 to 1888; or, Textual Criticism and the Will to Power. Ingår i Montinari, Mazzino *Reading Nietzsche*. Translated by Greg Whitlock. Urbana/Chicago: University of Illinois Press. S. 80-102.

Montinari, Mazzino (2003b). The New Critical Edition of Nietzsche's Collected Works. Ingår i Montinari, Mazzino. *Reading Nietzsche*. Translated by Greg Whitlock. Urbana/Chicago: University of Illinois Press. S. 13-22.

Montinari, Mazzino (2003c). Reading Nietzsche. Ingår i Montinari, Mazzino. *Reading Nietzsche*. Translated by Greg Whitlock. Urbana/Chicago: University of Illinois Press.

Montinari, Mazzino (2000d). Nietzsche between Alfred Bäumler and Georg Lukács. Ingår i Montinari, Mazzino. *Reading Nietzsche*. Translated by Greg Whitlock. Urbana/Chicago: University of Illinois Press. S. 141-171.

Müller-Lauter, Wolfgang (1998). "Der Wille zur Macht" als Buch der 'Krisis' Philosophischer Nietzsche-interpretation. *Nietzsche-Studien: Internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung*, bd 24, s. 223-260.

Olausson, Lennart (1994). Från text till text: Om idéanalys, förklaringar och beskrivningar i idéhistoria. Ingår i Olausson, Lennart, ed. *Idéhistoriens egenart: Teori- och metodfrågor inom idéhistorien*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion. S. 9-35.

Peters, H. F. (1977). *Zarathustra's Sister: The Case of Elisabeth and Friedrich Nietzsche*. New York: Crown Publishers, Inc.

Ridderstad, Per S. (2003). Hur dokumenteras ett dokument? Om kravspecifikationer för materiell bibliografi och immateriell textkritik. Ingår i Forssell, Pia & Knapas, ed. Rainer. *Varianter och bibliografisk beskrivning. Bidrag till en konferens anordnad av Nordsikt Nätverk för Editionsfilologer 4-6 oktober 2002*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 113-130.

Safranski, Rüdiger (2003). *Nietzsche: Tankarnas biografi*. Sv. översättning Peter Handberg. Värnamo: Bokförlaget Natur och Kultur.

Schimanski, Folke (1998). *Historien om Weimar: En kultur i Europas mitt*. Stockholm: Rabén Prisma.

Schlechta, Karl (1956). Philologischer Nachbericht. Ingår i Nietzsche, Friedrich. *Werke in drei Bänden. Dritter Band*. München: Carl Hanser Verlag. S. 1383-1432.

Schlechta, Karl (1958). *Der Fall Nietzsche: Aufsätze und vorträge*. München: Carl Hanser Verlag.

Smiraglia, Richard P. (2001). *The Nature of "A Work": Implications for the Organization of Knowledge*. London: The Scarecrow Press, Inc.

Ståhle Sjönell, Barbro (1999). Svenska Vitterhetssamfundets grundregel och dess undantag. Ingår i Burman, Lars & Ståhle Sjönell, Barbro, eds. *Vid texternas vägsål. Textkritiska uppsatser. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 16-18 oktober 1998*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet. S. 9-21.

Svedjedal, Johan (1999). Åter till bastexten. Ingår i Burman, Lars & Sjönell Ståhle, Barbro, eds. *Vid texternas vägsål: Textkritiska uppsatser. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 16-18 oktober 1998*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet. S. 22-33.

Svedjedal, Johan (1991). Textkritisk litteraturteori. Några linjer i svensk och anglosaxisk textkritisk debatt. Ingår i Sjönell Ståhle, Barbro, ed. *Textkritik: Teori och praktik vid edering av litterära texter. Föredrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10-11 september 1990*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet. S. 42-79.

Säfström, Carl Anders (1999). Att förskjuta perspektiv: Läsning som omvänd hermeneutik. Ingår i Säfström, Carl Anders & Östman, Leif, ed. *Textanalys*. Lund: Studentlitteratur. S. 237-243.

Whitlock, Greg (2003). Translator's introduction. Ingår i *Reading Nietzsche*. Translated by Greg Whitlock. Urbana/Chicago: University of Illinois Press. S. ix-xx.

Wrede, Johan (1999). För vem väljer vi? Förväntningar, ideologi och val av grundtext. Ingår i Burman, Lars & Ståhle Sjönell, Barbro, eds. *Vid texternas vägsål: Textkritiska uppsatser. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 16-18 oktober 1998*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet. S. 51-67.

Weiss, Otto (1911). *Nietzsche's Werke: Ecce Homo, Der Wille zur Macht*. Leipzig: Kröner. (Zweite Abteilung, Band XV und XVI.)

Wretö, Tore (1991). Texter och editioner: En inledande betraktelse. Ingår i Sjönell Ståhle, Barbro, ed. *Textkritik: Teori och praktik vid edering av litterära texter. Föredrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10-11 september 1990*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet. S. 9-26.

Ystad, Vigdis (1999). Den tidlige Ibsen – en eller flere grunntekster? Ingår i Burman, Lars & Ståhle Sjönell, Barbro, eds. *Vid texternas vägsål. Textkritiska uppsatser. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 16-18 oktober 1998*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet. S. 33-50.

BILAGA 1. Innehållsförteckning till *Der Wille zur Macht* (1911)

Inhalt.

	Seite
Plan	135
Vorrede	137
Erstes Buch. Der europäische Nihilismus.	
Zum Plan	141
I. Nihilismus.	
1. Nihilismus als Consequenz der bisherigen Werth-Interpretation des Daseins	145
2. Fernere Ursachen des Nihilismus	159
3. Die nihilistische Bewegung als Ausdruck der <i>décadence</i>	166
4. Die Krisis: Nihilismus und Wiederkunftsgedanke	181
II. Zur Geschichte des europäischen Nihilismus.	
a) Die moderne Verdüsterung	188
b) Die letzten Jahrhunderte	205
c) Anzeichen der Erstarkung	221
Zweites Buch. Kritik der bisherigen höchsten Werthe.	
I. Kritik der Religion.	
1. Zur Entstehung der Religionen	242
2. Zur Geschichte des Christenthums	259
3. Christliche Ideale	302
II. Kritik der Moral.	
1. Herkunft der moralischen Werthschätzungen	331
2. Die Heerde	345
3. Allgemein-Moralistisches	354
4. Wie man die Tugend zur Herrschaft bringt	365
5. Das moralische Ideal.	
A. Zur Kritik der Ideale	379
B. Kritik des „guten Menschen“, des Heiligen etc.	396
C. Von der Verleumdung der sogenannten bösen Eigenschaften	404
D. Kritik der Worte Besserung, Vervollkommnung, Erhöhung	422
6. Schlussbetrachtung zur Kritik der Moral	429

III. Kritik der Philosophie.	Seite
1. Allgemeine Betrachtungen	437
2. Zur Kritik der griechischen Philosophie	453
3. Wahrheit und Irrthum der Philosophen	475
4. Schlussbetrachtung zur Kritik der Philosophie	484

Fortsetzung in Band XVI:

Drittes Buch. Princip einer neuen Werthsetzung.

I. Der Wille zur Macht als Erkenntniss	3
a) Methode der Forschung 3; b) Der erkenntnistheoretische Ausgangspunkt 4; c) Der Glaube an's „Ich“. Subjekt 11; d) Biologie des Erkenntnisstriebes. Perspektivismus 19; e) Entstehung von Vernunft und Logik 24; f) Bewusstsein 35; g) Urtheil. Wahr—falsch 40; h) Gegen den Causalismus 49; i) Ding an sich und Erscheinung 58; k) Das metaphysische Bedürfniss 69; l) Biologischer Werth der Erkenntniss 91; m) Wissenschaft 93.	
II. Der Wille zur Macht in der Natur.	
1. Die mechanistische Weltauslegung	103
2. Der Wille zur Macht als Leben.	
a) Der organische Process	116
b) Der Mensch	125
3. Theorie des Willens zur Macht und der Werthe	152
III. Der Wille zur Macht als Gesellschaft und Individuum.	
1. Gesellschaft und Staat	173
2. Das Individuum	203
IV. Der Wille zur Macht als Kunst	225

Viertes Buch. Zucht und Züchtung.

I. Rangordnung.	
1. Die Lehre von der Rangordnung	277
2. Die Starken und die Schwachen	280
3. Der vornehme Mensch	326
4. Die Herren der Erde	336
5. Der grosse Mensch	341
6. Der höchste Mensch als Gesetzgeber der Zukunft	347
II. Dionysos	361
III. Die ewige Wiederkunft	393

BILAGA 2. Der Wille zur Macht # 9/KGW VIII/2 10 [58]

— 147 —

6.

Dies ist die Antinomie:

Sofern wir an die Moral glauben, verurtheilen wir das Dasein.

7.

Die obersten Werthe, in deren Dienst der Mensch leben sollte, namentlich wenn sie sehr schwer und kostspielig über ihn verfügten, — diese socialen Werthe hat man zum Zweck ihrer Ton-Verstärkung, wie als ob sie Commando's Gottes wären, als „Realität“, als „wahre“ Welt, als Hoffnung und zukünftige Welt über dem Menschen aufgebaut. Jetzt, wo die mesquine Herkunft dieser Werthe klar wird, scheint uns das All damit entwerthet, „sinnlos“ geworden, — aber das ist nur ein Zwischenzustand.

8.

Die nihilistische Consequenz (der Glaube an die Werthlosigkeit) als Folge der moralischen Werthschätzung: — das Egoistische ist uns verleidet (selbst nach der Einsicht in die Unmöglichkeit des Unegoistischen); — das Nothwendige ist uns verleidet (selbst nach Einsicht in die Unmöglichkeit eines *liberum arbitrium* und einer „intelligiblen Freiheit“). Wir sehen, dass wir die Sphäre, wohin wir unsere Werthe gelegt haben, nicht erreichen — damit hat die andere Sphäre, in der wir leben, noch keineswegs an Werth gewonnen: im Gegentheil, wir sind müde, weil wir den Hauptantrieb verloren haben. „Umsonst bisher!“

9.

Der Pessimismus als Vorform des Nihilismus.

10*

Beweis ist für den Grad einer individuellen Macht und
 Personalität. Kurz, daß man, indem man
 den Menschen böser macht, ihn besser
 macht, — und daß man das Eine, nicht ohne das Andere
 5 ist... Damit geht der Vorhang auf vor der ungeheuren
 Fälschung der Psychologie der bisherigen
 M<oralen>.

Folgerungen: es gibt nur unmoralische Absichten
 und Handlungen

10 die sogenannten moralischen sind also als Unmoralitäten nachzuweisen.

(— dies die Aufgabe vom Tractatus politicus)

(— die Ableitung aller Affekte aus dem Einen Willen
 zur Macht: wesensgleich

15 (— der Begriff des Lebens — es drücken sich in dem
 anscheinenden Gegensatz (von „gut und böse“) Macht-
 grade von Instinkten aus, zeitweilige Rangord-
 nung, unter der gewisse Instinkte im Zaum gehalten wer-
 den oder in Dienst genommen werden

20 (— Rechtfertigung der Moral: ökonomisch usw.

Gegen den zweiten Satz. Der Determinismus:
 Versuch, die moralische Welt zu retten, dadurch, daß
 man sie translocirt — ins Unbekannte. Der Deter-
 minismus ist nur ein modus, unsere Werthschätzungen es-
 kamotiren zu dürfen, nachdem sie in der mechanistisch-
 25 gedachten Welt keinen Platz haben. Man muß deshalb den
 Determinismus angreifen und unterminiren:
 insgleichen unser Recht zu einer Scheidung einer An-sich-
 und Phänomenal-Welt bestreiten.

10[58]

30 (186) Im ersten Buch: der Nihilism als Conse-
 quenz der idealen Werthe
 Problem der Civilisation

das 19. Jahrhundert, seine
Zweideutigkeit:

Es fehlt bisher die Frei-
heit von der Moral. Pessi-
misten sind Revolter des
moralischen Pathos

Die Moral als Ursache des Pessimismus

der Pessimismus als Vorform des Nihilismus

Im zweiten Buch: Geschichte der Vermoralisierung
wie man die Tugend zur Herr-
schaft bringt

Moral als Circe der Philosophen

Im dritten Buch: Das Problem der Wahr-
heit

Im vierten Buch: Geschichte der höheren Ty-
pen, nachdem wir die Welt
entgottet haben

die Mittel, um eine Kluft auf
zu reißen: Rangordnung

Ideal der weltbejahendsten Lehre
das tragische Zeitalter.

die psychologische Naivität in dem Ideale Gott

10[59]

(187) Die Rangordnung der Menschen-Werthe.

a) man soll einen Menschen nicht nach einzelnen Wer-
ken abschätzen. Epidermal-Handlungen. Nichts
ist seltener als eine Personal-Handlung. Ein Stand,
ein Rang, eine Volks-Rasse, eine Umgebung, ein Zufall —
Alles drückt sich eher noch in einem Werke oder Thun
aus, als eine „Person“.

b) man soll überhaupt nicht voraussetzen, daß viele
Menschen „Personen“ sind. Und dann sind Manche auch